

M. 1001
02781
RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

14.

BOLYAI FARKAS

II. MOHAMED

SZOMORÚJÁTÉK HÁROM FÖLVONÁSBAN.

KIADTA

HEINRICH GUSZTÁV.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1899.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

52315

BEVEZETÉS.

Bolyai Farkasnak életét és dráma-írói működését a 'Régi Magyar Könyvtár'-nak egy másik füzete fogja behatóan tárgyalni, mely a nagy matematikusnak legjobb darabját, *Pausaniast* tartalmazza. Az e füzetben újra közzétett színmű leginkább tárgyánál fogva köti le az irodalomtörténetíró figyelmét és mivel Kisfaludy Károly Iréne-tragédiájának előfutárja és alapja. Azért a következő bevezető megjegyzések csupán Iréne történetét, helyesebben e történetnek különböző, első sorban drámai földolgozásait ismertetik, természetesen tekintettel Bolyai színművére.

I.

Az Iréne-tárgy¹ első sorban Kisfaludy Károly legjelesebb komoly színműve (1820) révén keltette föl már régebben szélesb körökben az érdeklődést. A korán elhunyt nagy tehetségű költő maga sem tagadta, hogy Iréne-tragédiája Bolyai Farkasnak az 1818-ban lejárt

¹ Első dolgozatom az Iréne-művekről (*Kisfaludy Károly Iréne-jének tárgyáról*, Budapesti Szemle XXVIII, 1881, 140—49. l.) sokkal kevesebb anyagot karol föl és e 'Bevezetés' által túlhaladottnak tekintendő.

erdélyi pályázatra írt, de már 1817-ben közzétett¹ második tragédiáján (*II. Mohamed vagy a ditsőség győzedelme a szerelmen. Szomorújáték III felvonásokba*) alapszik. Az is tény, mely ma már szintén elég ismeretes, hogy Kisfaludy Károly sokat, ha nem is sok lényegest, köszön elődje darabjának, melyet azonban saját művével minden tekintetben fölülmúlt. Bolyai Farkas nem említi darabjaihoz írt terjedelmes előszavában, hogy e szomorújátékának tárgyát honnan vette. Prém József a Kisfaludy tragédiájáról írt tanulmányában² Voltaire *Zaïre*-jét tekinti a „II. Mohamed” forrásának. E nézetet megczáfolta Szilasi Móricz, a ki helyesen kimutatta,³ hogy Bolyai forrása Mikes Kelemen, a kinek „Törökországi Levelei” 1796-ban jelentek meg először nyomtatásban, — de talán ismerte Ayrenhoff Iréne-drámáját is, mely 1814-ben jelent meg nyomtatásban.

Mikes az 1725. szeptemb. 7. kelt hatvanharmadik levél-

¹ Bolyai Farkas drámái e czímmel jelentek meg: *Öt szomorú játék. Irta egy hazafi. Szebenben 1817.* (Az öt darab külön-külön van lapszámozva.) Tartalma: *Édes hazám!* p. III—VIII. — *Jelentés*, p. IX—XII (az előfizetők névsora). — I. *Pausanias vagy a nagyraavagyás áldozatja.* Szomorú játék V felvonásokba, 70 l. — II. *II. Mohamed vagy a ditsőség győzedelme a szerelmen.* Sz. j. III felv., 76 l. — III. *Kemény Simon vagy a hazaszeretet áldozatja.* Sz. j. III felv., 60 l. — IIII. *A virtus győzedelme a szerelmen.* Sz. j. V felv., 84 l. — V. *A szerelem győzedelme a virtuson.* Sz. j. V felv., 72 l. — *Hibák és igazítások*, 73—88. l. — *Némely jegyzések*, 89—93. l. — Bolyai utóbb még egy színművet tett közzé: *A párisi per. Egy érzékeny játék öt felvonásokban.* Marosvásárhely 1818, IX és 156 l. (A cenzurái engedély 1817. decz. 1. kelt.)

² *Kisfaludy Károly és Irénéje.* Tanulmány. Irta Peterdi (Prém) József. Budapest 1880, 46. l.

³ *Szilasi Móricz, Mikes, Bolyai és Kisfaludy Károly.* Egyet. Philolog. Közlöny IV, 1880, 174. l.

ben helyesli, hogy nénje a *Konstantinápoly megvétele historiáját* olvassa. Azután így folytatja:

«De ha szinte a város megvétele historiáját olvassa is ked, de lehetetlen, hogy le ne írjam kednek Mohamednek egy kegyetlen cselekedetét — talán nem teszi föl minde-nik historikus. A város megvétele után egy igen szép leányt vittek egy basának, a ki is a leányt szép voltaért a császárnak adja. A császár megszeretvén, harmad napig¹ csak a leánynyal töltötte az időt, senki feléje nem mehe-tett, se semmi parancsolatot nem adott. A vezír és a többi basák azon megütközvén, kérték a vezírt, hogy menjen a császárhoz és jelentse meg, hogy az egész had nem tudja mire vélni cselekedetét. A vezír megjelenti a császárnak, a ki is parancsolja, hogy hívassa eleibe a basákat. A basák eleibe gyűlnek — a császár nagy czifrán felöltözteti a leányt, a kinek is volt neve Erini — a basák csudálni kezdék a szép leány szépségét, és a császár kérdé tőlök, hogy ha nem volt-e méltó olyan szép leánynyal három napot tölteni? Mindnyájan fölkiálták, hogy igen is. A császár mondá nekik: hát miért indúltatok föl és miért gondoltátok, hogy elfelejtettem volna hivatalomat? De mindjárt megmutatom nektek, hogy ha a magam gyönyörüségét szeretem is, de azt el tudom hagyni, és méltó vagyok, hogy nektek parancsoljak. Erre fölindulván a basák ellen, a kardját kivonja és a szegény ártatlan leánynak a fejét elüti és mondá azután a basáknak: a ki ennek oka volt, az megfizeti ezt nekem. Meg is fizeték; mert csakhamar a tanácsadóknak elütteté a fejöket. De

¹ Ez valószínűen tollhiba vagy félreértés, de lehet Mikes önkényes módosítása is. A forrásokban és földolgozásokban rendszerint három évről van szó, és kétségtelen, hogy a vezéreknek és a seregnek nagymérvű elégedetlenségét csak a szerelmi viszony-nak hosszabb tartama teszi valószínűvé.

ha szinte ilyen bosszút állja is a szegény leányért, de annak nem kellett volna lenni hóhérjának.»

Eddig Mikes elbeszélése, melyhez szerzője még erkölcsi megjegyzéseket fűz.

Hogy ez az elbeszélés Bolyainak és közvetve Kisfaludy Károlynak forrása, azon kételkedni nem lehet.

De honnan vette Mikes ezt a történetet?

Első pillanatra hajlandók lennénk azt hinni, hogy a nagy hódító e regényes szerelmi kalandjának történeti alapja van. De a források és a történetírók nem tudnak róla. Hammer-Purgstall József, az ozmán birodalom történetéről írott nagy munkájában¹ említi ugyan e történetet, de csak mint alaptalan anekdotát, a milyenek főleg II. Mohamed túlzott kegyetlenségének és embertelenségének föltüntetésére Konstantinápoly eleste után még a XV. században nagy számmal keletkeztek. A görög főváros elfoglalásának legalaposabb kutatója² és a görög és ozmán birodalmak legujabb történetírója³ meg sem említi a nagy hódításnak e kis epizódját, bizonyára mert mesének tartják.

¹ *Geschichte des osmanischen Reiches*, Pest 1828, II, 208. l. — Mesének mondja Voltaire is a *De la Noue* tragédiája alkalmából. — alább 36. l. jegyz. — Edw. Gibbon, *The history of the decline and fall of the roman empire* (New-York 1847, IV. köt.), a ki nagy művének 68. fejezetében oly részletesen meséli el Konstantinápoly elfoglalását, egy szóval sem említi Iréne esetét, pedig Johnson Iréne-drámáját két ízben is (a 28. és 53. jegyzetben) idézi.

² A. D. Mordtmann, *Belagerung und Eroberung Constantinopels durch die Türken im Jahre 1453*. Stuttgart, 1858. Pedig Mordtmann a nagy eseményhez fűződő mondákat is tárgyalja.

³ G. F. Hertzberg, *Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reiches bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts*. Berlin, 1883 (az Oncken-féle nagy egyetemes történetben II. rész, 7. kötet).

Az elbeszélés első följegyzője, ha nem csalódom, Theodorus Spanduginus (Spandugino), egy XV. századi görög szerzetes, a ki *De origine et moribus Turcorum* czímmel a maga idejében igen elterjedt könyvet írt, mely még a XV. században olasz nyelven is megjelent és tele van mondákkal és mesékkal.

Mikes — a ki idézett levelében maga is megjegyzi, hogy e történetet «talán nem teszi föl mindenik historikus» — szóbeli hagyományból is vehette a görög leány szomorú sorsát. De sokkal valószínűbb, hogy olvasta e történetet; olvashatta pedig Bandello novelláiban és ezeknek Boisteau és Belleforest eszközölte francia átdolgozásában. Első pillanatra valószínűnek tetszhetnék, hogy Mikes elbeszélésének forrása ez utóbbi, a francia novella-gyűjtemény, a korszak egyik legismertebb és legkedveltebb könyve volt, melyet a francia elbeszélő és vallásos irodalomban oly jártas rodostói remete kétségtelenül jól ismert. Mégis bizonyosnak tekinthető, hogy Mikes előtt a novella eredetije, tudniillik maga Bandello is feküdt, mert fönt közlött elbeszélésének utolsó mondata nagyjában Bandellóból származik,¹ a francia átdolgozók pedig e mondatot nem vették át az olasz eredetiből.

Matteo Bandello, a ki 1562-ben (vagy nem sokkal később) meghalt, a XVI. századnak egyik legkitünőbb novella-írója, a későbbi századok költőinek egyik legtöbbet kiaknázott forrása,² a XVI. század Boccacciója, a mint, főleg tekintettel elbeszéléseinek tárgyaira is, találoán nevezik. Bandello domonkos-rendű szerzetes, utóbb

¹ *Che si più non voleva trastullarsi con la Greca, non la deveva il barbaro crudele ammazzare.*

² Bandello három novelláján alapszik pl. tudvalevőleg Shakespeare három színműve: „Romeo és Julia“, „Sok hűhó semmiért“ és „A mit akartok“.

ageni püspök volt; de nem sokat törődött sem az egyház ügyeivel, sem saját püspökségével, melynek kormányzatát másokra bizta. Sokat utazott, sokat érintkezett a legműveltebb és a legalsó néposztályokkal, úgy hogy valóban kitűnően ismerhette egész korát és annak minden társadalmi osztályát. Egész idejét és kedvét novelláinak megírására fordította, melyekben, saját kijelentése szerint, első sorban korának rajzát kívánta adni. Hogy Bandello novelláinak tetemes része nem épen tisztességes, hogy rajzaiban sok piszkot, szereplőinek beszélgetéseiben és cselekedeteiben sok trágár és sikamlós anyagot találunk, — ez első pillanatra föltűnhetik egy szerzetes és püspök műveiben, — de végre is, a mire maga is hivatkozik, nem a szerzőnek, hanem ama kornak, a szenvedélyes és a múlttal szakító XVI. századnak hibája, melynek hű képét akarja rajzolni. A naiv író különben még azzal is védekezik, hogy rossz dolgokat elkövetni bűn, de e bűnöket elbeszélni, nem tekinthető bűnnek; továbbá, hogy ő sohasem dicsőíti a bűnt és sohasem ócsárolja az erényt. De azt elfelejtette indokolni, hogy miért rajzolja és meséli épen a sikamlós, trágár történeteket és helyzeteket oly terjedelmesen és annyi kedvvel, míg különben elég röviden tud túlesni föladatán. Bandello e tekintetben mélyen áll Boccaccio alatt, kinél az előadásnak egy bizonyos ironikus naivsága és humoros jókedvűsége mosolyogva túlsegít a legveszedelmesebb helyzeteken, míg XVI. századi tanítványa, a ki még életének hatvanas éveiben is irta novelláinak egy részét, hiába menti rajzainak hűségét és alaposságát — elbeszéléseinek erkölcsi céljaival. „Az ilyen erkölcstelen tettekre újjal kell mutatni“, mondja egy helyen, „hogy az emberek kerüljék“, — csak hogy ő nemcsak újjal mutat azokra.

Bandello négy könyvben összesen 214 novellát

írt,¹ melyek közt van természetesen több tisztességes elbeszélés is, mint például épen Iréne története. A szerzőnek azon ismételt kijelentése, hogy csupán igaz, t. i. valóban megtörtént dolgokat mesél el, nem vehető szó szerint; mert nem tekintve azt, hogy több elbeszélése rendkívül valószínűtlen, történeteinek egy tetemes részét régibb forrásokból, régibb novella-gyűjteményekből is vette, melyek pedig a közlött történeteknek igaz vagy nem igaz voltával legkevesebbet sem törődtek.² Inkább azt állíthatta volna, hogy elbeszélései mind vagy legalább nagyobb részt a XVI. század életének és gondolkodásának hű rajzai, mert ő még az olyan történeteket is, melyek idegen országokban idegen népek közt vagy esetleg ősrégi időben lefolytak, egészen a saját korának szellemi és erkölcsi világába helyezi át.

Az Iréne-novella Bandello legegyszerűbb és legjelentéktelenebb történeteinek egyike, mely bizonyára nem keltené föl figyelmünket, ha tárgya iránt irodalomtörténeti érdekekkel nem viseltetnénk. Az elbeszélés oroszán-része Mustapha basa hosszadalmas beszéde, melylyel

¹ Nem 140-et, mint Bouterweck, sem 205-öt, mint Dunlop állítja; mert gyűjteménye négy könyvben 59, 59, 68 és 28, tehát 214 elbeszélést tartalmaz. V. ö. M. Landau, *Beiträge zur Geschichte der italienischen Novelle*, Wien 1875, 104. l. — Bandello novelláinak első három része első kiadásban 1554. jelent meg; a negyedik rész majd húsz évvel később, 1573. jött ki Lyonban. Én a londoni kiadást használtam, mely 1791. kilencz kötetben jelent meg: *La prima parte de le novelle del Bandello*, London. 1791. Tomo primo (s így a többi részek és kötetek). Iréne története az első könyv tizedik novellája, az id. kötetben p. 252—65. — A görög leány neve: Irene.

² Így pl. elbeszéli a Rhampsinit kincses házáról (Herodotusból), az Iris papjáról és a megcsalt asszonyról (Josephusból), Antiochusról és Stratonicéről (Plutarchusból) szóló és egyéb igen régi történeteket is.

Mahomedet észre téríteni és beteges szenvedélyéből gyógyítani akarja. Az esemény epikus eleme igen csekély, a jellemzés fölületes; Iréne teljesen háttérben áll; az ő nézetéről, érzéséről, állapotáról mélyen hallgat a szerző. A novella tanulsága, szerinte, az volna, hogy a császár nem szerette a szép görög leányt: nem mind szerelem az, a mi annak látszik.

Az ageni püspök sikamlós historiái már a XVI. században közkedveltségűek voltak egész Európában. Vagy az olasz eredetiben vagy franczia és egyéb fordításokban és átdolgozásokban élvezettel forgatta őket a novellisztikus olvasmányok iránt ép e korban föltűnő rokonszenvet tanusított közönség. De legnagyobb népszerűsége jutottak e történetek Bandello novelláinak egyik legelső franczia átdolgozása útján, mely Európában magánál Bandellónál is jobban elterjedt. Ez a Belle-Forest műve, melynek következő kiadása fekszik előttem: *XVIII histoires tragiques. Extraictes des oeuvres Italiennes de Bandel, et mise en langue Française; les six premières par Pierre Boisteau, surnommé Launay, natif de Bretagne; les douze suivans par Franc de Belle Forest, Comingeois. À Turin, par Cesar Farine, 1570, 24°, 436 levél.* — Iréne történetét e kötetnek második elbeszélésében találjuk; tehát nem is Belle-Forest, mint az irodalomtörténirők állítják, hanem Boisteau fordította.¹

Boisteau és Belle-Forest nem fordították le híven Bandello novelláit. Boisteau, az olvasóhoz intézett figyelemztetésben, számot ad eljárásukról. Végül kérlek (így szólítja meg az olvasót), ne vedd rossz néven, ha nem kötöttem magamat Bandello stíljéhez: mert az ő kifeje-

¹ Belle-Forest novelláinak első kiadása 1559-ben jelent meg Párisban, azután 1567., 1581. és még igen sokszor. — A görög leány neve a franczia átdolgozásban: Hyrenée.

zismódja oly durvának, az ő meghatározásai annyira nem találóknak, az ő beszélgetései oly rosszul összekapcsoltaknak és az ő velős mondásai oly üreseknek tetszetek nekem, hogy inkább egészen újból átalakítottam és új formába öltöztettem, semhogy szolgálilag utánóztam volna; voltaképen nem is vettem tőle egyebet, mint az elbeszélések tárgyait, a mint te azt könnyen észreveheted, ha az én stilusomat az övével össze akarod hasonlítani'. Boisteau-nak igaza van; csak a tárgyat, a novellák tartalmát vette Bandellóból; az elbeszélés alakja és stilje teljesen az övé, illetőleg a XVI. századnak második feléé, melynek affektált, modoros regényei lebegtek a fordító előtt. Hosszadalmas, szókban, csiszolt szókban és szólamokban túlságosan bővelkedő előadás és a közbeszótt, nem kevésbé hosszadalmas beszédek és beszélgetések teszik e stilusnak jellemző vonásait, melyekkel szemben a modern ízlés sokkal vonzóbbnak és élvezhetőbbnek találja a Bandello egyszerű előadását, melyet ez a ferde ízlésű kor annyira lenézett.

Tehát Bandellóból (és esetleg Belle-Forestből is) ismerte az Iréne történetét Mikes Kelemen, a ki korának francia novella-irodalmában, — mit 'Mulatságos Napok' cz. műve is bizonyít, — igen jártas volt. De elbeszélése közelebb áll a Bandello művéhez, mely mint e történetnek kétségtelenül legrégibb följegyzése is kiválóan érdemes figyelmünkre.¹

¹ Bandello minden egyes novelláját egy-egy kiváló kortársának ajánlja s ez ajánlásokban rendszerint fölemlíti az illető elbeszélés 'forrását' t. i. azt a férfiút, kitől a történetet hallotta. Az Iréne-novellát Gio. Battista Schiaffinato-nak ajánlja, forrásául pedig megnevezi Francesco Appiano hires orvost és philosophust. De Bandello e 'forrásai' bizonyára nem vehetők szósz szerint. V. ö. pl. az *Egyet. Philolog. Közlönyt* XXII, 1898, 584. l., hol Bandello-nak azt a novelláját ismertetem, mely a 'Vitéz Francisco' (1552)

Ez okból egész terjedelmében közlöm, Gombocz Zoltán fordításában.¹

II.

Bandello Iréne-novellája.

Be akarják önök látni, hölgyeim, hogy sokan mondják, hogy szeretnek, s nem tudják, hogy mit mondanak, mert az, a mit szerelemnek neveznek, nem szerelem, hanem telhetetlen étvágy, féktelen vágy, örvöngés és állatiasság? Hallgassanak meg s ítéljék meg, hogy az, a mit mondok, igaz-e vagy nem; mert most nem kívánok más bírakat, mint önöket, tisztelt hölgyeim. Amorato Ottomanno török király fia, Maometto volt az, ki az összes akkori keresztény fejedelmek nagy szégyenére és örök gyalázatára elfoglalta Konstantinápolyt megváltásunk MCCCCLIII. évében és meghódította a görög birodalmat, MCXCI. évvel azután, hogy Constantino, Elena fia, Rómából Konstantinápolyba tette át a császárságot. Itt lehet megemlíteni, hogy a mint a görög birodalom Elena fiával, Constantinóval kezdődött, úgy szinte egy Elena fiával, Constantino Paleologoval végződött is, a ki, látva, hogy a törökök már behatoltak a városba és hogy nincs mód azt visszaszerezni, levette öltözkékét, mely a császárt jelezte s melyet fegyverzete felett viselt, bátran a törökök közé rohant és merész s vitéz katonaként bátran harczolva, sokat megölt közülök. Végre, a nélkül hogy hátat fordított volna, az ellenség közepette, sok sebében elvérezve, holtan rogyott a földre. Ezután a nagy győzelem után Maometto, a ki természeté-

tárgyát tartalmazza. E történet nála Corvin Mátyás magyar király udvarában játszik, 'forrása' gyanánt pedig Manfredi di Correggio lovagot említi.

¹ A fordító a szereplők neveit eredeti alakjukban tartotta meg.

től fogva kegyetlen volt, megparancsolta, hogy Calibassot, kit neki atyja kormányzójául rendelt, megöljék, mert Konstantinápoly romlásánál sok kegyetlenséget akadályozott meg; és így a jó Calibasso a legkegyetlenebb módon különböző kínok között halt meg. Mikor végignézték a prédát, a mit ebben a gazdag városban ejtettek, a zsákmány között volt egy Irenea nevű tizenhat-tizenhét éves gyönyörű görög leány is, kiről elismerték, hogy a legszebb hölgy, a kit valaha láttak. Ezért azután azok, kiknek sors folytán jutott, kedveskedni akarva vele a császárnak, Maomettonak ajándékozták. Maomettonak, ki nagyon fiatal volt és nagy hajlandósága volt az érzékiségre (mint csaknem minden töröknek), végtelenül megtetszett a szép leány, mikor meglátta, és megparancsolta, hogy azt számára tartsák meg, avval a gondolattal, hogy vele élte legszebb idejét fogja eltölteni. Nem merem mondani, hogy valaha szerette, mert ha szerette volna, nem lett volna szerelmének olyan szégyenletes vége, mint a hogy történt. Elkezdte tehát Maometto az együttélést Ireneával és élvezte tőle mindazokat a gyönyöröket, a melyeket egy férfi élvezhet egy nőtől, s annyira belé szeretett s annyira tetszett neki az együttélés, hogy sem éjjel sem nappal nem távozott mellőle, azt vélve, hogy látása nélkül nem volna képes, nem tudna élni. S annyira ment ez a dolog, hogy körülbelül három évig folytonosan együtt élt vele, nem törődve semmivel, a mi az állam kormányzásához tartozott, mindent basái gondjára hagyva. Úgy hogy, mivel sokaknak úgy tűnt fel, hogy az igazságszolgáltatás rosszúl folyik és hogy a basák csak saját hasznukra törekeshetnek, az udvarnál, de a nép között is nagy elégedetlenség támadt. Épen így a jánicsárok s a többi katonák is mind furesa módon mormogni kezdtek, mert véleményük szerint a császár annyira elnöiesedett, hogy soha többé nem

fog hadi dolgokkal törődni. Annyira fokozódott ezalatt az elégedetlenkedés, hogy inkább lázadásnak lett volna nevezhető, semmint mormogásnak. De nem volt senki, a ki a császárnak egy szót is mert volna szólni, mert ismerték borzasztó természetét és szerfeletti kegyetlenségét. Másrészt annyira ittas volt a szép görög leány szépségétől, hogy több boldogságot talált a szép hölgy bírásában, mint talált az egész híres császárság megszerzésében. A lázadás folytonosan nőtt, és mivel már sokan azt mondogatták, hogy nem kell egy ilyen elpuhult császárnak engedelmeskedni, hanem másikat tenni meg, ki a harczzal törődik, a császárság határainak szélesbítésével s az ő mohamedán felekezetük növelésével, Mustafa, a ki gyermekségétől fogva együtt nevedezett Maomettóval, a ki emellett bátor ifjú volt s Maometto előtt annyira kedves, hogy szabadon beléphetett hozzá (még ha a görög nővel volt is), megragadva az alkalmat egy nap, mikor Maometto egyedül sétált a kertben, tisztelettel (mint szokásuk) közeledett feléje s így szólt hozzá:

«Uram, ha nem alkalmatlan neked, szívesen mondanék neked valamit, a mi azt hiszem a magad s birodalmad jólétéhez tartozik». S mi volna az? (szólt Maometto) udvariasan válaszolva Mustafának. «Az az igazság, uram (szólt Mustafa), hogy én talán elbizakodottnak tűnöm fel előtted, ha megmondom, mennyire nehezemre esik, a mit mindenképen meg kell neked mondanom; de az, hogy gyermekségemtől fogva együtt neveltek fel és hogy folyton tanúsítottad irányomban, leghűbb szolgád iránt jóakaratot, felbátorítanak a beszédre, meglévén győződve arról, hogy te bölcseségedben mindazt javadra fogod felhasználni. Az az életmód, a melyet Konstantinápoly elfoglalása óta éltél, elégedetlenséget szült az egész népnek, de különösen katonáidnál, a kik azt látják, hogy te

már három év óta (bocsáss meg, hogy, javadat akarva, így beszélek) egy nő után bolondulsz s nem gondolsz sem az ország kormányzásával, sem a katonai ügyekkel. Nem tudod, uram, hogy ha megengeded, hogy katonáid ellustuljanak és a nyugalomban elpuhulva elveszítsék szokott vitézségöket, hogy akkor birodalmad támaszát veszted el? Hova tűnt az a lelki nagyság, mely benned mutatkozott? Hol van gyermekkorod vágya: leigázni minden áron Itáliát és megkoronáztatni magadat Rómában? Ez bizonyára nem az az út, a melyen a birodalmat nagyítod, hanem inkább, a melyen kisebbíted s elveszted a megszerzettet. Azt hiszed, hogy ha I. Ottomanno, ki nemzetségedet felemelte, olyan életet folytat, mint te, császára volnál most Görögországnak? Nem olvastad őseid évkönyveiben, hogy Ottomanno Gallaziából elindulva leigázta Bitiniát, s a tartományok nagy részét, a melyek a Mare maggiore körül fekszenek, és tiz évi uralkodása alatt sohasem nyugodott? Fia, a harczi dicsőségre törő Orcane, atyjának derékségben mása, nagy szerencsével leigázta Misiát, Licaoniát, Frigiát, Cariát és a birodalom határait a Hellespontusig terjesztette. Orcane utóda, Amurato, volt az első, a ki a török fegyvereket Európába vitte, hol megszerezte Traciát (melyet Romániának hinak), Serbiát, Rasiát s leigázta a bolgárokat. Mit mondjak néked Baiazetről, ki Soliman testvérével, a ki maga akarta az uralmat megszerezni, olyan vitézül küzdött Európában, s őt megölte? Mit gondolsz, milyen lelke volt annak, a ki Gallazia és Bitinia határain szembe mert szállni Tamberlanoval és harcolni avval, a kinek négyszázezer scytha lovasa volt és hatszázezer gyalogosa? Baiazet után Calapino, Orcane és Mose következtek, de mivel egymással harcoltak, keveset szereztek a máséból. S a te nagyatyád, Maometto, Mose testvére, nem szerezte-e meg Macedoniát

s nem vitte-e fegyvereit egészen az ion tengerig, mely az Adriai tengerrel ér véget? Épen így Ázsiában a lidiaiak, ciliciaiak ellen nem egy emlékezetre méltó hadjáratot viselt. Mit mondjak atyádról, Amoratoról, ki negyven éves uralkodása alatt folyton fegyverben volt s csodálatosan kiterjesztette Törökország határait? Atyja halála után Ázsiából Európába jött át, s bár a görögök s az európai államok is nagybátyját, Mustafát támogatták, a genuiaiak hajói segítségével behatolt Romániába, hol nagybátyjával megütközve, hosszú harc után legyőzte és megölte, s így az egész birodalom urává lőn. Azt hiszed talán, hogy ő megelégedett azzal a birodalommal, mit reá atyja hagyott, és hogy semmittevésnek adta magát? Tudnod kell, uram, hogy nem volt még senki Ottoman véréből, a ki többet zaklatta volna a keresztény seregeket, mint ő, sem a kit azok többet zaklattak volna. Először is a görögökön bosszulta meg magát, sok városukat erőhatalommal elfoglalta, tartományait elpusztította, sok vidéket kifosztott, kirabolt s Románia nagy részét adófizetőjévé tette. Bevette Tessalonicát, ez előkelő várost Macedonia határán, mely akkor a velenceiek birtokában volt, átkelt a Tomaron és Pindon nagy sereggel és folytonos győzelmekkel leverte a főciaikat, leigázta Atticát, Beoziát, Etoliát, Acarnaniát, s az összes népeket Móreától a corinthusi öbölhöz hatalma alá hajtotta. Giovanni Castriota, kinek egész Epirus engedelmeskedett, félelemből, hogy el ne veszítse birodalmát, atyád kezei közé adta három fiát, Croia városát, sok más nemes kezessel. Mit mondjak néked arról a csatáról, a melyet Zsigmond császár és Fülöp bourgognei herceg ellen vívott, hol a kereszténység java ereje volt ellene? Megverte a császárt, elfogta a bourgognei herceget, Adrianápolyba vitte, hol Fülöp sok ranyért vásárolta meg szabadságát. Nem sokára azután

egy százezer lovasból álló hadsereget küldött atyád Magyarország elpusztítására, a mely Mesibecco vezérsege alatt nagy károkat okozott annak az országnak. Azután nőül vette Zorso despota leányát, a te anyádat, és nagy hozománynyal és fegyverrel boszúta meg magát ipa birodalmán. Nem akarom elbeszélni atyád többi hadjárait a magyarok ellen, hiszen saját szemüleg láttad atyád fáradhatatlanságát, éberségét s állhatatosságát, a ki ha nyugalomnak adta volna magát, nem volnál olyan nagy úr, mint vagy. De mond, azt hiszed te, hogy megszerezve a görög birodalmat és annyira növelve birtokaidat, békében maradhatsz, és hogy nem kellene előbb birodalmad szilárdságáról gondoskodni? Most még tisztel és engedelmeskedik néked sok alattvalód, a ki, ha háború ütne ki ellened, ellened fogna fegyvert. Tudnod kellene, hogy az egész kereszténység egyetlen gondolata: néked ártani. Hallom, hogy pápájuk nem tesz mást, mint felszólítja mindenfelé prelatusait, hogy egyesítsék az összes keresztény fejedelmeket romlásodra. De ha a keresztények egyesülnek (mit Isten ne engedjen), mit teszünk mi? Ha te továbbra is megmaradsz ebben a nőies életmódban s úgy gyengíted magadat, hogy lassan-lassan vitézséged oda lesz, a férfiaság eltűnik, katonáid nem fegyverkeznek, a hadi dolgok feledésbe mennek: mi lesz azután akkor, ha a perzsiai Soffi, legelkeseredettebb ellenséged, az egyiptomi Soldanoval, a ki szinte ellenséged, s a keresztény fejedelmekkel egyesül? Elborzad lelkem erre a gondolatra, és kérem Istent, hogy eszébe ne juttassa a keresztényeknek ezt a gondolatot; mert birodalmad akkor bizonyára semmivé lenne. Most, uram, ébredj fel hosszú álmodból, mutasd meg, hogy férfi vagy s nem nő; kövesd őseid nyomait, gondold birodalmad kormányzásával és ne engedd, hogy katonáid egy nap is letegyék a fegyvert

kezükből. És ha ez a görög nő annyira tetszik neked, hogy nehezen tudnál tőle elválni, mi tiltja, hogy a háboruba is magaddal ne vidd? Miért ne élvezhetnéd szépségét akkor is, midőn a hadügyekkel törődsz? Sokkal jobban élveznéd a gyönyöröket, ha egy város ostromlása és bevétele után vetnéd magad karjai közé, mert nem arravaló idő ez, hogy mindig mellette légy. Kisértsd meg néhány napra elválni tőle, s meg fogod látni, hogy igaz, a mit mondok, és világosan meg fogod érteni azt a különbséget, a mely a gyönyör folytonos és meg-megszakított élvezetében van. Még csak azt kell megmondanom, uram, hogy őseid nagy győzelmei és ennek a görög birodalomnak elfoglalása semmi, ha meg nem tudod őket tartani és növelni, mert ép olyan nagy erény megtartani a szerzettet, mint megszerezni. Győzd le, győzd le, uram, önmagadat, és mindenek felett győzedelmeskedni fogsz. Még arra kérlek, hogyha az, a mit mondtam, megsértett, szokott kegyességgel bocsáss meg nekem és vedd tekintetbe, hogy szolgálatkészségem ösztönzött erre, és mert becsületed és javad szivemen fekszik. Biztosítlak (és meg is esküszöm rá), hogy mindezt csak javadért mondtam. Rajtad áll most mindent megtenni, a miről azt hiszed, hogy hasznodra van.»

Elhallgatott ekkor Mustafa, várva ura feleletét. Mao-metto, látva, hogy szolgálója elhallgatott, egy ideig szó nélkül állt, különböző gondolatokat hányva-vetve elméjében. Arczán szemmellátható volt az a hányódás és ellentét, a mely lelkében volt, úgy hogy Mustafa már biztosnak vette halálát. Szavai nagyon fájdalmasan érintették a császár lelkét és annál inkább találva és sértve érezte magát, mert érezte, hogy Mustafa igazat mond és hogy hűségből beszél. Másrészről pedig annyira fogva volt annak a rendkívüli gyönyörnek hálójában, a melyet a görög nővel való

közösségből merített, hogy úgy érezte, hogy szíve hasad meg keblében, valahányszor arra gondolt, hogy neki el kell őt hagynia vagy csak egy napra is eltávoznia mellőle. Végre, nem tudván, hogyan tegyen eleget kötelességének a görög nő feláldozása nélkül, megállapodásra jutott lelkében teendője felől s jó arcczal felelt Mustafa-nak: «Nagy bátorság volt tőled, Mustafa, így beszélni hozzám, a mint beszéltél; de megbocsátok neked, mert velem együtt nevelkedtél és mivel tudom, hogy mindig hű voltál irányomban. Érzem azt is, hogy igazat mondtál, s nemsokára olyat cselekszem, hogy te s a többiek is megfogjátok látni, hogy le tudom győzni önmagamat. Menj és intézkedj, hogy holnap délben a basák és hadseregem vezetői együtt legyenek palotámnak bizonyos termében.»

E szavak után a császár a görög nőhöz ment és vele töltötte az egész napot és a következő éjet. És szándékának tudatában a görög nőtől több gyönyört élvezett, mint valaha; másnap vele étkezett és felszólította, hogy étkezés után öltse fel leggazdagabb ruháit és legdrágább gyöngyeit, a mit valaha viselt. A szerencsétlen megtette, nem sejtve, hogy halálához készülődik. Másrészről Mustafa nem ismerve ura szándékát, a mondott időre összegyűjtötte az udvar fejeit a teremben, hol mindenki csodálkozott, hogy a császár hívatta őket, annyi idő telt el már azóta, hogy senki sem látta őt nyilvánosan. Együtt voltak mind a teremben s tanakodtak maguk között, midőn ime belépett a császár, kezén vezetve a szép görög nőt, mely szépségében és pompás ruháiban égből földre szállott istennőnek látszott. Hirtelen, mikor Maometto belépett, a törökök mind szokásuk szerint leborultak előtte és üdvözölték, mire ő, a terem közepére lépve, folytonosan kézen tartva a szép fiatal nőt, így szólt: «Ti (a mint fülembe jutott) mormogtok, hogy én egész nap ezzel a fiatal nővel vagyok; de

nem hiszem, hogy volna köztetek csak egy is, a ki, ha ilyen szép hölgye volna, azt el tudná hagyni. Mit szóltok? mondja meg mindenki szabadon az ő véleményét.» Hallva urok szavait és látva a még soha nem látott szépséget, mind azt mondták, hogy nagyon is igaza van, ha, míg fiatal, ilyen gyönyörű dologban élvezetet talál, és hogy ne is váljon el tőle soha. E szavakra így felelt a kegyetlen barbár: «És én megmutatom nektek, hogy nincsen a világon semmi, a mi engemet megakadályozzon abban, hogy az ottoman birodalom nagyságára törjek.» E szavak után hirtelen megragadta hölgye haját kezével, jobbával előrántott egy elrejtett tört, keresztül döfte torkán s a szerencsétlen holtan rogyott a földre. És mintha csak egy fecskét ölt volna meg, három évvel azután, hogy Konstantinápolyt elfoglalta, megparancsolta, hogy százötvenezer ember készüljön fel; s velök együtt felkelt egész Bosznia és ekkor szenvedte, Belgrádot akarva elpusztítani, azt a nevezetes vereséget a keresztények részéről, kiket Giovanni Uniade, kit Bianco-nak hittak, vezetett, a ki a dicsőséges királynak, Corvin Mátyásnak volt atyja.

Láthatjátok most, hogy nem volt Maomettoban sem szeretet, sem kegyelet. Ha nem akart tovább mulatni a görög nővel, nem kellett volna nékie, a kegyetlen barbarságnak, őt megölnie. De ilyenek a török szokások. A ki el akarná ennek a Maomettonak minden egyes kegyetlenségét beszélni, nagyon sok elmondani valója volna, mert azok számtalanok.

III.

De nemcsak a költészetnek könnyed alakjában került Iréne története még a XVI. században az európai közönség tudomására, hanem a tudós történetíró komoly elő-

adásában, a tudomány akkori nyelvén is. Camerarius Joákim, századának egyik legtekintélyesebb és legtermékenyebb írója, meséli el Iréne történetét egyik főművében, mely csak halála után jelent meg s melyet a kortársak igen nagyra becsültek.¹ Camerarius (tul. Liebhard) Joákim 1500. ápr. 12. született Bambergben és meghalt 1574. ápr. 17. Lipcsében, melynek egyeteme épen neki köszönheti első virágzását. Előbb (1526—35) a nürnbergi gymnasium tanára volt, azután (1535—41) a tübingai egyetem újjászervezését vitte keresztül. Rendkívül gazdag és sokoldalú munkásságot fejtett ki; a classica philológiának kétségtelenül legkitünőbb képviselője volt századában; élelműség és kritikai hivatottság jellemzik idevágó dolgozatait és kiadványait.

Ime Camerarius Iréne-története teljes szövegében:

«Non potui facere quin adiicerem id quod in Italicis narrationibus et de hoc Mahometha traditum reperissem. Unde de ingenio ipsius mirifico coniectura capi posset quod ut mare ventorum procellis, sic perturbationum motibus agitaretur, tempestate quidem is omni in crudelitate, sæuitia desinente, Constantinopoli capta, adducta ad hunc fuerat græca fœmina incredibili formæ admirabilis venustate prædita, et nomine Irena. Huius ille captus amore inter concubinas eam habuit præcipuo loco. Cum autem in muliere non modo formæ eximiæ bonitas summa, sed morum quoque elegantia atque suauitas et cætera inessent quibus et amores conciliari et confirmari augerique solent, adeo Mahometham illa sibi deuinxit, ut hic ipsius consuetudini posthabet et omnium rerum negotiorumque consilia atque actiones, et solius Irenes

¹ *De rebus turcicis commentarii duo accuratissimi Joachimi Camerarii Pabepergensis. A filiis nunc primum collecti ac editi. Francofurti MDXCVIII, folio, p. 60.*

colloquiis complexibusque vacaret, neque esset de regno sibi relicto vel tuendo vel amplificando sollicitus. Quiescere igitur arma, et opera bellorum omnia cessare et esse ocium in regno Turcico, dante voluptatibus et vitæ iucundæ operam Mahometha. Hoc duces copiarum et principes aulæ qui Bachæ siue Bassæ vocantur ægre ferre, et metuere ne dissidia illa ad detrimentum vel etiam ruinam Turcicæ potentiæ euaderent.

«Sed cum non ignorarent quanta et quam immanis esset iracundia Mahomethæ, nemo ausus diu sane fuit aliquid verborum contra voluntatem ipsius ea de re facere. Tandem unus cum eo ab annis primis ineuntis ætatis ducatus, vitam suam non dubitavit manifesto periculo exponere, et fretus longi temporis usu compellauit Mahometham, et longa oratione demonstrauit perniciosam ipsi et toti regno rationem vitæ eam esse quam sequeretur in deliciis et luxuria domi ociosus desidens.

«Quod si omnino abesse ab amoribus suis non posset, licere ut exercitu educto comitem haberet amicam suam, neque unum hoc postulari, ut non obsequeretur animo suo, et repente cupiditates omnes coerceret: hæc cum ille verbo se disseruisset, Mahometha audito eo patienter, neque signum ullum dedit offensi animi, et se quo facto opus esset, consideraturum esse dixit. Post dies paucos principes Aulæ universos cum ductorib. præcipuis copiarum conuocari iussit, et ad eos processit adducens Irenem, et ornatu pretioso et exquisito cultu spectandam. Quam qui conuenerant intuentes, ita affici, ut facile ignoscerent imperatoris erga ipsam affectioni.

«Ibi fertur Mahometha cum propter se assidentem Irenemprehendisset, interrogasse præsentem: an perperam facere sese arbitrarentur, qui talem fœminam singulari amore complecteretur? Cum nemo hoc facto ipsum

peccare, ac contra omnes dicerent fructum amoris istius percipientem illum nequaquam delinquere: „at mihi“, inquit Mahometha, „ut regni negotia et nostrorum omnium dignitatem et meam quoque existimationem curæ inprimis esse perspiciatis, et studium amplificandi nomen Othomanicum in me nequaquam refrixisse. Id quod mihi charissimum est in hoc orbe terrarum, una cum animi mei inclinatione et sententia, quoniam obstare et impedimentum moramque inferre fortunæ publicæ priuatæque prosperitati videtur, mea sponte alienaturus, et his quasi vinculis conatus virtutis nostræ sum liberaturus.“ Et, his dictis nouacula, quam secum attulerat, subito collum Irenes incidit, ut statim ante pedes ipsius cum omni præsentium stupore, qui quasi attoniti astabant, mortua illa concideret.»

Camerarius forrása még akkor is rögtön fölismerhető volna, ha ő maga nem hivatkoznék „olasz elbeszélésekre“. Kétségtelen, hogy Bandellóból ismerte e történetet, mely a német tudós előadásában teljesen összevág az olasz novellaíró szövegével. Hogy Mustapha hosszú beszédét elhagyta, valószínűen azért történt, mert azon munkájában, mely Iréne történetét is tartalmazza, az ozmán hódítóknak, Mahometöseinek, nagy tetteit más összefüggésben terjedelmesen előadta.

Camerarius ez elbeszélésén alapszik a szintén rendkívül termékeny Happel, kinek regényeit a XVII. század mohón olvasta. Iréne történetét Happel ép azon művében meséli el, mely magyar szempontból első sorban érdemel figyelmet, „Magyar Hadi-regényében“. Camerariusra hivatkozva és pontosan ennek előadását követve adja elő Happel a szép görög leánynak szomorú történetét;¹ de, úgy

¹ Eberhard Guerner Happel, *Des Ungarischen Kriegs-Romans Dritter Theil*. Ulm 1686. A II. könyvnek 29. fejezetében, 712—15. l.

látszik, ismeri a népszerű tárgynak egyéb földolgozásait is. Erre következtethetni azon megjegyzéséből, hogy 'Irenét mások Hyreaneanak nevezik' (ez lehet czélzás Belle-Forest művére, de Peele elveszett drámájára is); elbeszélése végén pedig előadja, Camerarius, ill. Bandello szerint, hogy Mahomet késével elmetszette az ártatlan leány torkát, de zárjelben hozzát teszi: 'mások azt írják, hogy kardjával, a mi hihetőbb, egy csapásra levágta a fejét'.

Happel természetesen, mint forrása, Camerarius is, való történetnek tekinti Iréne szereplését.

Az első német költői földolgozás — Iréne-novella — egyébiránt jóval régibb mint Happel regénye. A XVII. századnak második évtizedében jelent meg öt szerelmi historia német nyelven: *Glücks- und Liebeskampf. Ganz klägliche Tragödie in fünff Liebeshistorieen eingetheilt. Durch Aeschacium Maiorem.* Leipzig, 1615.¹ E munka, melyet Gottsched a múlt században, kétségtelenül címétől félrevezetve, tragédiának tartott és a német színművek közt sorolt föl, — öt novellát tartalmaz, a szerzőnek saját megjegyzése szerint csupa 'oly történeteket, melyek nem régen a saját korában megtörténtek és előbb olasz, utóbb francia nyelven följegyeztettek, sőt részben a francia király ő felségének ajánlottak'. E kötetben a második novella: 'Mahomet und Hyrenea'. A munka tehát francziából van fordítva, és a fordító tudja, hogy francia forrása egy olasz eredetin alapúl. Ez adat, továbbá a leány nevének alakja, végre a czímbeli 'Tragödie' kétségtelenné teszik, hogy a német író forrása a Belle-Forest műve volt.

¹ E munkára első ízben utaltam az Egyet. Philolog. Közönyben VII, 1883, 122. l.

IV.

Mikes elbeszélésén alapszik Bolyai Farkas szomorú-játéka. De Bolyai nem az első költő, a ki Iréne történetének drámai földolgozását megkísérlette. Vannak elődjei, még pedig nagy számmal,¹ a kiket ő természetesen nem ismert. Az első egy angol drámaköltő, kinek műve teljesen elveszett. A másíknak birjuk szomorújátékát, de Bolyai nem tanulhatott volna tőle semmit, ha ismeri is. Ez Ayrer Jakab, a XVI. századi nürnbergi drámaköltő, a ki még e századnak utolsó vagy a XVII. századnak első éveiben írta meg következő czímű szomorújátékát: *Schröckliche Tragedi. Vom Regiment vnnnd schändlichen Sterben des türckischen Keisers Machumetis des Andern dis Namens, wie er Constantinopel eingenommen und gantz grausam tyrannisirt, mit 27 Personen, hat fünff Actus.* Már e czím is mutatja, hogy nem Iréne története, hanem Konstantinápoly elfoglalása teszi e darabnak voltaképi tárgyát. Sajátságos, hogy e czímbe Mahomet haláláról is történik említés, pedig a császár a tragédia végén nem hal meg, hanem, mint az olasz és francia novellákban, új hódító hadjáratra indul.

Iréne története Ayrernél voltaképp csak az utolsó föl-vonásnak teszi tartalmát. A darab prologusa Izidor bibornokot, Sabina püspökét, a pápa követét a byzanci udvarhoz, nevezi meg mint a földolgozott történet forrását. Ez az Isidorus, kinek a város elestéről a keresztyén világhoz intézett levele² Konstantinápoly elfoglalása történetének

¹ L. alább l. 40. és 41. l. jegyz.

² *Epistola lugubris de capta a Turcis Constantinopoli.* Ayrer valószínűen Reusner Miklós gyűjteményéből: *Epistolarum Turcicarum libri V* (Frankfurt 1598) ismerte. Izidor, kit V. Miklós

legfontosabb forrásai közé tartozik, a darabban magában is (IV. felv.) parasztnak öltözve lép föl és fölolvassa latinból átdolgozott elbeszélését és leírását; de sem itt, sem az eredetiben a szép görög leányról, a ki Mahometet meghódította, nem tesz említést. Iréne sorsát Ayrer más forrásból, talán Belle-Forestből, kinek gyűjteményéből más esetekben is merített, vagy Bandellóból, ill. ezeknek valamely német átdolgozásából ismerte, — ha ugyan egész drámája, mint mindjárt látni fogjuk, egy angol eredeti színművön nem alapszik. A darab végén Mahomet, miután szép kedvesét, kinek neve itt Hircavena, megölte, e szavakkal fordul Johannes Máriához, fiának keresztyén nevelőjéhez: „Te keresztyén pedig, írd meg ezt az eseményt, mely itt e kedves és szép leánynyal megtörtént.”¹ Hogy e sorok kire vagy mire vonatkoznak, kicsoda ez a Johannes Mária, létezett-e, van-e az ő neve alatt Iréne-história, ezt eddigelé nem sikerült kiderítenem.

Ayrer Jakab a XVI. századnak első német drámaköltője, a kire az angol dráma, Shakespeare genialis előzőinek nemzedéke, hatással volt. Színműveinek első kiadói — mert művei csak halála után jelentek meg nyomtatásban² —

pápa 1452. febr. 7. nevezett ki Sabina püspökévé, Konstantinápoly elfoglalásakor a városban tartózkodott, hol a római és görög egyházak egyesítésén fáradozott. Az eldöntő ostrom napján, 1453. máj. 29., álruhában megmenekült Perába és itt írta híres levelét, mely a város eleste után bekövetkezett állapotokat elevenen és meghatóan rajzolja. V. ö. Th. Wolff, *Zur Kenntniss der Quellen von J. Ayrers Schauspielen*, Berlin, 1875, 16. l.

¹ Und du, Christ, beschreib diese That,
Die sich jetzund verlaufen hat
Mit dieser Griechin zart und schön.

² *Opus theatricum*. Nürnberg 1618. — Új kiadását eszközölte Adelbert von Keller, Stuttgart 1868, öt kötet. — Ayrer meghalt 1606. márczius 26.

magok is kiemelik, hogy drámái „az új angol modor szerint” írvák. E hatás azonban, a költőnek csekély hivatottságánál és a német színháznak akkori kezdetleges állapotánál fogva, csakis külső lehetett. Ayrrer elsajátította a Shakespeare előzőitől a tragikus és komikus elemek vegyületét, ill. közvetetlen egymás mellé állítását; továbbá a bohóc szereplését, a kinek neve nála rendszerint Jahn (János), a mi újra bizonyítja, hogy az angol befolyást Németországra nézve Holland közvetítette; végre a cselekvény gazdagságát, változatosságát, de különösen véreségét. A tragédia lényegéről és főladatáról, a tragikus tárgy minémiségéről, a szenvedélyek lélektani rajzáról, következetes jellemzésről, az indokolás fontosságáról és módjáról nem volt fogalma. A drámai alaknak leglényegesebb sajátosságát sem fogta föl: nála rendszerint epikus a tárgy és epikus a földolgozás, ha dialogizált alakban is. A hol darabjai hatásosabbak, ott ez első sorban a véletlenül ügyesen választott tárgyban, talán egyik-másik esetben reánk nézve elveszett angol eredetiekben is gyökerezik, melyeket esetleg egészen vagy részben fölhasznált.

De megjegyzendő, hogy a mondottak csupán tragédiáira vonatkoznak. Jellemző és igen tanulságos tény ugyanis, hogy a XV. és XVI. századi német drámaköltők — Hans Sachs, Ayrrer, Henrik Gyula braunschweigi herczeg stb., — a vígjáték terén jóval önállóbbak és hogy vígjátékaik minden tekintetben jóval sikerültebbek és értékesebbek, mint tragédiáik. A német vígjáték organikus fejlődésben alakult a nemzeti talajból, az igazi népköltészet módjára; a német tragédiát újabb meg újabb idegen — angol, olasz, franczia, németalföldi, spanyol — minták zökkenették ki természetes nemzeti fejlődésének kerékvágásából.

Ayrrer Iréne-drámája ezeken felül kétségtelenül gyön-

gébb színművei közül való. Az egész darab dialogizált elbeszélés, teljesen epikus menetű, nagy számú, de sokszor egészen kapcsolatlan vagy épen össze nem illő jelenetek sorozata. Csak egy jellemző példát hozok föl. A törökök elfogták Irénét és rögtön elhatározzák, hogy az elbájoló szépségű leányt átadják a császárnak. A következő jelenetben megtudjuk, hogy Konstantinápoly elfoglalása óta egy egész év telt el és hogy Mahomet rendkívül föl van ingerelve, mert serege nem tudta és most sem tudja Belgrádot bevenni. A törökök visszavonulása a vár alól annyira elkésérti a szultánt, hogy mérget akar inni; de hívei visszatartják e végzetes lépéstől és, hogy szórakoztassák, csak most hozzák elébe a szép görög leányt, a kinek bája csakugyan rögtön elfeledteti a dühös császárral a nándorfehérvári csapást és öngyilkossági szándékát.

Ayrer darabja Mahomet szultánnak azon elhatározásával kezdődik, hogy el kell foglalnia Konstantinápolyt. A szín majd a város előtt, majd benn a városban, majd Rómában, hová Konstantin császár segélyért küld, — gondolandó, mert a szerző maga sohasem jelöli meg a szín változását. Mahomet lelép, a pápa föllép, — ennyiben tájékoztatja az olvasót; a többit ennek képzelő tehetségére bízza. A cselekvény és ennek földolgozása, mint már említettem, teljesen epikus; számos kisebb, epizódikus jelenet emlékeztet, de természetesen csupán irányban és modorban, nem költői vagy kortörténelmi értékben, a Shakespeare-féle Henrik-drámáknak hasonló apró epizódjaira, a melyek szintén a kornak és a társadalmi, politikai s egyéb állapotoknak vagy egyes osztályoknak és pártoknak jellemzését czélozzák. Így pl. midőn egy török csapat nyomban a város elfoglalása után egy pár kis gyermekre akad, a kik naiv kéréseikkel és azon megható ígéretökkel, hogy jó gyermekek lesznek, valóban megindítják és kegye-

lemre készítetik a könyörtelen hódítókat; vagy midőn előkelő görög férfiak és nők mint a barbár törököknek kinzott rabszolgái vannak föltüntetve; vagy midőn a körülzárt városnak utolsó órájában a falánk bohóc megszegi a császárnak szigorú rendeletét, mely halállal fenyegeti azokat, a kik húst enni mernek stb. De mind ezek csak durva rajzok, melyek sem magukban nem tanúskodnak nagyobb alkotó költői erőről, sem összevéve nem alkotnak életteljes képet. A bohóc szereplése az 'angol komédiának' kétségbevonhatatlan befolyásán alapszik. Iréne maga egészen passiv alak; bűnnek érzi és tudja, hogy keresztényen szüz létére a török császár kedvese lett, és örömmel halna meg, hogy e végzetes helyzete véget érjen. De panaszoknál egyebet nem tesz; tette, akár Mahomettel, akár önmagával szemben, nem képes magát elhatározni.

Nem lehetetlen, mint már érintettem, hogy Ayrrer Jakabnak ezen drámája egy angol színművön alapszik, bár ily angol Iréne-dráma nem maradt reánk és ő maga ilyenről nem tesz említést. Korabeli följegyzések megemlékeznek 1594-ből egy angol tragédiáról: *Mahomet, a play acted by Henslowe's company*, mely eddigelé nem került napvilágra. Meglehet, hogy ez a darab is Iréne történetét tárgyalta és hogy Ayrrer megismerkedett vele, midőn a XVI. század végén Németországot előzőnlő angol komédiások azt esetleg Nürnbergben is előadták; de lehetséges az is, hogy e darabnak nem volt semmi köze Irénéhez, hogy talán nem II. Mahomet császár, hanem Mohammed próféta volt a darab hőse. Ellenben kétségtelenül Iréne történetét tárgyalta George Peelenek, Marlowe és Greene genialis társának, *The turkish Mahomet and Hiren the fair Greeke* cz. színműve, melyet azonban csak 1627-ben, tehát két évtizeddel Ayrrer halála után említenek először és mely, úgy látszik, szintén vég-

kép elveszett.¹ Nem épen lehetetlen, hogy az 1594-ben és az 1627-ben említett Mahomet-darabok alatt egy és ugyanazon színművet kell értenünk. Ezt annál is inkább szabadna föltennünk, mert George Peele, Shakespearenek ez egyik legtehetségesebb előzője, már 1598 előtt halt meg.² Nem lehet tehát bebizonyítanunk, hogy Ayrer darabja egy angol eredetin alapszik; de tekintve azt, hogy Ayrernek egész drámai munkássága, különösen a tragédia terén, az angol dráma befolyását mutatja; továbbá azt, hogy Mahometről és Irénéről szóló angol drámáról ép azon időből van tudomásunk, midőn Ayrer drámaírói munkásságának tetőpontján állott; végre az Ayrer Iréne-drámájának szellemét és jellegét, főleg a komikus elem nagy terét és a bohóc szereplését is: nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy Ayrer az ő Iréne-drámáját egy eredeti angol színmű alapján vagy legalább ilyen-amolyan fölhasználásával írta.³ E következtetés még jóval biztosabb volna, ha kimutathatnók, hogy Peele György Mahomet-Iréne-darabját

¹ Valószínűen ezen darabra czéloz Shakespeare a IV. *Henrik* második részében, hol a II. felv. 4. jelenetében kétszer is találjuk e kérdést: „Have we not Hiren there?” (Nincsen itten egy Iréne?). Hogy e czélzásnak mi az értelme, azt Shakespeare ill. helye alapján bajos eldönteni. Delius pl. azt hiszi, hogy „Hiren” itt „rima” értelmében van használva, a miből arra volna szabad következtetnünk, hogy Peele a szép görög leányt érzéki, erkölcstelen nőnek rajzolta. Az összefüggés szerint azonban talán csak akkor közkedveltségnek örvendő dagályos színművekre történik czélzás, minden közelebbi szándék nélkül. De Peele darabjának népszerűségét minden esetre bizonyítja ez a czélzás.

² Még egy harmadik angol darab is jöhetne tekintetbe, *History of a Greek Maid*, melyet 1568 és 1580 közt adtak elő az udvarnál Erzsébet királynő előtt; de ennek a színműnek sem maradt ez egy adatnál egyéb nyoma.

³ Peele darabját már Tieck Lajos is tekintette Ayrer forrásának, *Deutsches Theater*, I. 1817, XX, 1.

már a XVI. században is előadták német földön. De erre nincs eddigelé adatunk. Ellenben pontosan tudjuk, hogy a XVII. század elején, már Ayrrer halála (1606) után, John Spencer angol színtársulata sokfelé adta elő ezt a darabot Németországban, így 1611. Königsbergben és Danzigban, 1612. Regensburgban, 1613. Nürnbergben, 1614. Strassburgban.¹ Hogy ez a darab, ill. jobban mondva annak tárgya a XVII. században a németeknél milyen népszerű volt, mutatja a következő adat is.² Egy bécsi népdráma (úgynevezett ‚Haupt- und Staatsaction‘), mely Nepomuki János vértanúságát tárgyalja, egyetlen kéziratban maradt reánk, melyben a darab címe: *Die glorreiche Marter Joannes von Nepomuk unter Wenzeslav dem faulen König der Böhmen.*³ A kézirat 1714-ben íratott, de a darab kétségtelenül még a XVII. századból való. E drámában, az első fölvonás második jelenetében, Oslav, a vad cseh királynak bizalmas embere, ily szavakkal üdvözli Venczelt, a ki jámbor feleségének mellözésével, a szép, de feslett Ahalibamát teszi nejévé: *Euer Majestät sind ein glückseeliger Mahomet in den Armen dieser vergötterten Irenen*, — mire Ahalibama így válaszol: *Der Himmel lasse mich nicht mit dieser unglückseligen Schönen gleiches Schicksal erleben, da sie von dem heissgeliebten Kayser im Angesicht des ganzen ottomanischen Kriegsheeres ein Versöhnopfer der streitbegierigen Janitscharen geschlach-*

¹ Johannes Bolte, *Das Theater in Danzig im XVI. und XVII. Jahrhundert*, Hamburg 1895. (B. Litzmann, *Theatergeschichtliche Forschungen* XII.), a tárgymutatóban Peele alatt.

² Először közöltem *Egyet. Philolog. Közlöny* VII, 1883, 1125 l.

³ Kiadta Karl Weiss, még ma is becses könyvében: *Die Wiener Haupt- und Staatsaktionen, Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Theaters*. Wien, 1854. Az idézett párbeszéd a 152. l. olvasható.

tet wurde. E czélzás mehet a novellára, a mi a legvalószínűbb, de mehet Peele drámájára is, melynek, sajnos, sem angol eredetijét, sem német átdolgozását nem ismerjük. Ayrrer darabjára semmi esetre sem vonatkoztatható, mert ezt bizonyára nem igen olvasták a kortársak, színre pedig, eddigi adataink szerint, ép oly kevéssé került, mint szerzőjének egyéb színművei; — azonfelül nála a szép leány neve nem Iréne, hanem Hircavena.

De fönmaradt egy másik angol Iréne-dráma a XVIII. századból. Johnson Sámuelnek (1709—84) a kiváló műbirálónak egyetlen színműve,¹ mely 1749-ben került színre a Drury-lane-színházban, a nagy Garrick pártfogása mellett, de, úgy látszik, nem részesült nagy tetszésben: Johnson nagy tudós és szellemes író volt, de drámai tehetség egyáltalában nem lakozott benne. Ime a zavaros cselekvény rövid áttekintése, csak a lényegesebb mozzanatok kiemelésével.

A darab Konstantinápolyban játszik közvetlenül a város elfoglalása után. A törökök elfogtak egy szép görög leányt, Aspasiát, Demetrius kedvesét, a kit a szultánhoz vezetnek. Mahometnek annyira tetszik, hogy nejévé akarja tenni, ha az iszlámra tér, de Aspasia visszautasítja e föltételt. Azután hoznak a császárnak egy másik görög leányt, Irénét, a ki még jobban tetszik Mahometnek s a kit a császár ajánlata ingadozóvá tesz. Ugyanez időben összeesküvés van készülóban Mahomet ellen: Cali basa meg akarja gyilkolni a szultánt és Ázsiában önálló úrrá tenni magát. E tervnek iparkodik megnyerni a görögöket is, főleg Demetriust és Leontiust, kik török ruhában a városban rejtőznek.

¹ Ezt a darabot behatóan tárgyalta Imre Sándor, *Johnson S. Irénéje*, Budapesti Szemle LII, 1887, 129—137. l. — Hogy Edw. Gibbon nagy művében két ízben idézi, l. fönt 6. l. 1. jegyz.

Ez expositio után a II. felvonásban lassan indul meg a cselekvény. Aspasia igyekszik lebeszélni Irénét, a ki folyton ingadozik, hogy ne fogadja el Mahomet ajánlatát, mert a nagyravágyás vesztét fogja okozni, és a szép leány csakugyan most is halogatja elhatározását, bár a szultán sürgeti ohajainak teljesítését. De Mahomet is igen ingadozó: az összeesküvés kiderül, de a császár későbbre hagyja ítéletét.

A III. fölvonásban Cali tudatja Demetriussal és Leontiuszal, hogy éjjel keresztülviszi tervét; a teljesen fölszerelt hajót, melyen elmenekülhessenek, Leontius gondjaira bizza, Demetriusnak pedig megengedi, hogy még egyszer találkozassék Aspasiával. Ezért Abdalla, Cali basának egyik összeesküvő társa, fölingerül Cali ellen. Mahomet újra ostromolja Irénét, kiben a nagyravágyás mind mélyebb gyökeret ver, azonfelül kijelenti Aspasia előtt, hogy mint Törökország császárnéja, sokat tehetne honosai megmentésére; de Aspasia ez indokot visszautasítja, mert a jó cél nem teszi jóvá a rossz eszközt.

A IV. fölvonásban is igen lassan halad a cselekvény. A hajó még mindig készen várja az összeesküvőket, de a féltékeny Abdalla megmérgezi Demetriust. Most végre elrendeli Mahomet az árulók elfogatását; csupán Demetriust akarja megkimélni, mivel ez a város ostrománál megmentette a császár életét.

Az V. fölvonásban elfogják Cali basát és Abdalla magával akarja hurczolni Aspasiát. De Demetrius szembe száll és megvív vele. Abdalla visszavonul és janicsárokkal tér vissza, hogy Demetriust elfogja. Iréne, a ki most végre el van határozva, hogy Mahomet nejévé leszen, szintén a törökök kezébe akarja juttatni Demetriust és Aspasiát, a kik azonban, miután Irénét nem sikerült megnyerniök, megmenekednek. Ezalatt a haldokló Cali azt

vallja, hogy a szultánt Iréne szobájában akarták megölni, mire Mahomet rendkívül megdühödik és Irénét rögtön megöleti. Csak holtteste mellett értesül a szép leány ártatlanságáról, mire Abdallát azonnal kivégezteti. „A nagyság elbukik, ha az alapja bűn.” A befejezésnek e mondata akar a darab alapeszméje lenni.

Világos, hogy ez igen gyenge darab: sem Iréne sem Mohamet nem tudják magukat elhatározni; előtérben az összeesküvők állnak, kikkel szemben Iréne ép oly gyenge mint a császár. És ezt az összefüggéstelen, zavaros, rendkívül lassan haladó cselekvényt még a szereplőknek sokszavú, nem egy helyen dagályos fejtegetései is tartóztatják, úgy hogy a darabot sem a földolgozott anyag, sem a földolgozás módja nem menthette meg a gyors bukástól. Anglián kívül nem lett Johnson színműve ismertté, legalább nem találhattam sehol legkisebb nyomát. Egy összeesküvés belejátszik Iréne sorsába De la Noue, Ayrenhoff és Kisfaludy szomorújátékaiban is, de a francia író előbb írta meg Iréne-darabját, bár később jelent meg nyomtatásban; az osztrák költő világosan mondja, hogy ő az Iréne történetének egyetlen drámai földolgozását nem ismerte, mikor saját művét megírta; Kisfaludy pedig bizonyára nem ismert más Iréne-darabot mint a Bolyaiét. Johnson, De la Noue és Ayrenhoff darabjai függetlenek egymástól, bár egyes vonásokban véletlenül megegyeznek, a mi a földolgozott tárgy azonosságánál fogva nem tekinthető meglepőnek.

V.

Legalább röviden hadd ismertessem még a Johnson darabja kapcsán említett két Iréne-dramát.

A francia tragédia szerzője Jean Baptiste Sauvé de la

Noue, színész és dráma-költő, a ki Meauxban született 1701-ben és Párisban halt meg 1761. novemb. 15. Életéről nem tudhattam meg sokat. Párisban a collège d'Har-courtban végezte a középiskolát, mire 1722-ben Lyonban színész lett. A természettől egyetlen adománynyal sem volt megáldva, mely e pályán szükséges vagy legalább kívánatos; de kiváló intelligenciája és játékának megragadó igazsága elfeledtették külsejének gyengéit, úgy hogy ünnepest színészsze válhatott.¹ Megrendült egészsége miatt 1757-ben megvált a színháztól és három évvel utóbb meghalt. A szinpad számára irt művei közül csupán *II. Mahomet* bir némi, legalább történeti jelentőséggel: 1739-ben került színre Párisban a Comédie françaiseben, hol nagy sikert aratott. Többi darabjait² nem tudtam megkeríteni, de a kortársak és a későbbi írók nem tulajdonítanak nekik sem költői sem színi értéket, bár az utolsó sokáig tartotta magát a színen.

Minket különben is csupán Iréne-drámája érdekel: *Mahomet second*, tragédia öt fölvonásban, alexandrinusokban, a régi francia classicus drámának alakjában, nyelvében, szellemében.³ Jeligéje: *Laudem a crimine*

¹ V. ö. Voltaire szavait: *Je sais, que La Noue a l'air d'un fils rabougri de Beaubourg; mais aussi il joue, à mon sens, d'une manière plus forte, plus vraie et plus tragique que Dufresné.* De la Noue utóbb kitünően adta a hőst Voltaire *Mohametjében*.

² Ezek a következők: 1) *Deux bals*, kis vígjáték, előadva Strassburgban. — 2) *Le retour de Mars*, vígjáték egy fölvonásban szabad versekben, előadva 1735. Párisban a Comédie italienneben. — 3) *II. Mahomet* (l. alább). — 4) *Zélisca*, ünnepi játék a dauphin (XV. Lajos fia) esküvőjére, 1746, melylyel az udvar kegyét és ezer livres évi fizetést kapott. — 5) *La coquette corrigée*, comédie öt fölvonásban alexandrinusokban, előadva 1756. Párisban a Comédie françaiseben. E darab nyolczvan esztendeig tartotta magát a színen.

³ *Répertoire du théâtre françois etc.* par M. Petitot, Paris,

sumit (Ovid. *Metam.* VI.). A darab jellemét és értékét cselekvényének rövid vázlata eléggé fogja kideríteni.

Színhelye Konstantinápoly, kevéssel a város elfoglalása után.

A nagyvezír bizalmas beszélgetést folytat Achmettel, melyből megtudjuk, hogy engesztelhetetlen gyűlöletet táplál Mahomet iránt, első sorban irigységből, de bosszúvágyból is, mert a szultán okozta egyetlen fiának kora halálát. Megtudjuk, hogy összeesküvést szőtt Mahomet élete ellen. Terveinek számos előkelő tisztet és hivatalnokot nyert meg. Szándéka ellenére kezére játszik a mufti is, kinek vallásosságát mélyen sérti az az enyhe bánásmód, melyben a szultán a keresztényeket részesíti. Csak a janicsárok parancsnoka, a ki pedig a nagyvezír édes testvére, nem akar engedni rábeszélésének. Végre még a görögök közt is visszhangra talál bujtogató szava, bár a legyőzöttek már is beletörődtek elviselhető sorsukba. Ily körülmények közt ép kapóra hozza Achmet annak hírét, hogy

1803, III, 389—491. 1. Bevezetésül: *Notice sur La Noue*, befejezésül: *Examen de Mahomet second*. — E darabról szól Voltaire, *Oeuvres* 1785, LIII, p. 214., a ki tagadja a tárgynak történeti valóságát.

Az 'Examen' végén (489. l.) megemlékszik a kiadó Chateaubrun Iréne-drámájáról, melyet nem tudtam megkeríteni: *Vingt-cinq ans avant que La Noue fit représenter cette tragedie, Chateaubrun avoit traité le même sujet avec une apparence de succès; mais sa piece n'avoit pu se soutenir aux reprises. Un rapprochement des combinaisons générales des deux pieces suffira pour expliquer le sort différent qu'elles éprouvèrent. Chateaubrun suppose qu'un frère d'Irene est échappé au carnage de sa famille; il a caché son nom, s'est enrôlé dans l'armée turque, et par de grands exploits est parvenu aux premiers grades militaires; il conspire contre Mahomet et veut rétablir l'empire grec. Irene entre dans cette conjuration, qui est bientôt découverte: le sultan veut les envoyer au supplice; tous les deux se donnent la mort*.

Theodor, a szolgaságba vetett görög herczeg, Iréne atyja, megszabadúlt a fogságból és Konstantinápolyba érkezett. Iréne is került török fogságba, de annyira megnyerte a hatalmas császár kegyét, hogy már annak a híre is jár, hogy Mahomet őt törvényes feleségévé fogja tenni. Most fellép Theodor maga. Miután melegen üdvözölték egymást, a nagyvezír tudatja a herczeggel leánya sorsát, mely a szerencsétlen Theodort nagy fájdalomba ejti. Mahomet közeledtére Theodor távozik. A császár kifejti, hogy belefáradt az örökös vérontásba; azért elhatározta, hogy ezentúl békében fogja eltölteni hátralévő napjait és nejévé teszi Irénét. E nyilatkozat igen rossz hatást tesz úgy a katonákra, a kik békében mindennapi kenyerüket sem tudják megkeresni, mint főleg a muftira, a ki nem akar keresztény nőt látni a török trónon. A nagyvezír ügyesen használja föl a terveire nézve kedvező hangulatot és nyomban megnyeri a muftit is az összeesküvés számára.

Iréne csak a II. fölvonásban lép föl. Ép bizalmasan elmélkedik Zamissal, meghitt barátnéjával, sorsának jóra fordulta fölött, midőn a keresztények hálálkodó küldöttségét jelentik be neki. Azután megjelen Theodor is, kit leánya föl nem ismer (!). Az öreg végre megismerteti magát és rikító színekben festi azt a veszélyt, mely Irénét fenyegeti. A megrémült leány térdre borúlva és sírva kéri atyját, hogy szabadítsa ki innen. E pillanatban lép be Mahomet, kit e helyzet nagyon meglep. Theodor megismerteti magát és őszintén vallja be, hogy miért jött ide. Föllépése mély benyomást tesz a szultánra, ki ép oly nemesen akar eljárni vele szemben: visszaadja úgy Theodornak mint Irénének szabadságukat és tetszésükre bizza, akarnak-e maradni vagy eltávozni. Neki erőszakolt szerelem nem kell; ha Iréne nem szereti, mondja ezt ki bátran;

nem lesz semmi bántódása. Mahometnek e magatartása annyira megigézi Theodort és leányát, hogy csodálattal hajolnak meg a szultán előtt; midőn pedig Mahomet azt kérdezi Irénétől, szereti-e őt, a görög leány előránt egy tört, melyet becsületének megvédésére mindig magával hordott, és eldobja, mire Mahomet kijelenti, hogy Irénét trónjának részesévé fogja tenni.

De Iréne boldogsága nem tart sokáig. A III. fölvonásban levelet vesz, melyben atyja értesíti, hogy Mahomettel való házasságát a szultán ellenségei eszelték ki, hogy ezzel vesztét okozzák. E levél őt is, a császárt is rendkívül bántja. Mahomet rögtön a legnagyobb kegyetlenséggel akarja a bűnösöket megbüntetni, de Iréne megnyugtatta és siet atyját fölkeresni. Most a janicsárok parancsnoka, élete veszélyeztetésével, tudomására hozza Mahometnek az ellene szőtt összeesküvést. Vakmerősége annyira fölbőszíti a császárt, hogy halálra itéli, de az aga, mitsem törődve életével, nyíltan kifejti, hogy az a tétlen élet, melyet a szultán két év óta folytat, nem méltó hozzá, valamint szerelme sem, és térden állva kéri, hogy térjen vissza előbbi dicső pályájára és ölje ki szívéből vészes szerelmét. Mahometre nagy hatással vannak a derék férfiú szavai, de azért nem enged kérelmének, sőt azzal a parancscsal küldi el, hogy tudassa elhatározását a sereggel. Távozóban az aga a nagyvezírral találkozik, kivel igen heves szóváltásba elegyedik, mert most sem akar az összeesküdtek közé állni. De annyit mégis elér a nagyvezír, hogy az aga szívében fölgújtja a szultán iránti elkeseredés tüzét.

Mahomet nem enged, de (IV. felv.) nyugalma föl van dűlve. Érzi, hogy népe méltán neheztel reá; szerelméről azonban nem tud lemondani. Theodor is hiába kéri, hogy bocsássa el Irénét, a ki minden bajnak és veszélynek

egyedüli oka; a szultán nem mond le, még ha szerelme életébe kerülne is. Ezalatt a fölbőszült sereg, élén a muf-tival, már a palotához közeledik, mit a kétségbeesett Iréne hoz a szultán tudomására. Mahomet megnyugtatta a megrémült leányt és, a palotát Theodorra bízva, a lázadók leverésére indul. Theodor hiába akarja leányát a gyors szökésre bírni. Iréne határozottan visszautasítja e gondolatot, sőt lelkes szavakkal ráveszi atyját, hogy siessen a császár megmentésére. Végre nem csak atyjának életét, hanem önmagát is föl akarja áldozni: maga is a harczterre indul, főleg mikor megtudja, hogy a féktelen tömeg első sorban az ő vérét szomjuhozza.

Mahomet lelki tusája egyre tart (V. felv.): megkísérti, hogy lemondjon szerelméről, de siker nélkül. Kétségbeesésében a halálhoz könyörög megváltásért. A föllépő aga újra iparkodik urát a dicsőség terére hívni, de Mahomet utálattal fordul el a vérszomjas harczostól. Mikor ez azonban nagy győzelmeire és őseinek fényes tetteire emlékezteti, Mahomet kijelenti, hogy újból a vérontás embere lesz; azonban Iréne láttára megváltoztatja szándékát, mert szerelméről nem tud lemondani. De Iréne bucsúzni jött: köszönetet mond neki boldogító szerelméért és csak arra kéri, hogy bánjék jövőre is kegyesen a keresztényekkel. Szavai könyekre indítják, de csakhamar dühbe is hozzák a szultánt, a ki tört ragad, hogy Irénét megölje. A nemes lelkű leány nem riad vissza a gyilkos fegyvertől, sőt maga kéri halálát ura kezétől, kinek előre is szíve mélyéből megbocsát. E fenkölt viselkedés annyira meghatja a császárt, hogy törét maga ellen fordítja. De Iréne visszatartja karját és a szultán, kit a leány szerelmének e megnyilatkozása határtalan boldogsággal tölt el, ünneplésen kijelenti, hogy nejévé teszi Irénét. Azonban csakhamar megváltoztatja elhatározását és a menekülésre

szólítja föl a leányt. Ez csakugyan távozik, mire görög harczosok a megsebesült Theodort hozzák. Ettől megtudja Mahomet, hogy őt megmentendő sebesült meg és hogy Iréne is a harczolók közé vegyült. E hír hallatára újra fölébred Mahometben szerelme és ismét kijelenti, hogy Irénét nejévé teszi, mire arája megmentésére siet. Alig távozott, Zamis hírül hozza, hogy minden jóra fordul: Iréne bátorsága és bája kiengesztelte a fölbőszült sereget. De e jó hírnek hiába örült Theodor. Nyomban megtudjuk, hogy Mahomet, népe kívánságának engedve, megölte kedvesét, a ki haldokolva bocsánatot rebegett.

Ime, egy tragédia, melyben a két főalak minden fölvonásban, néha kétszer és háromszor is, megváltoztatják elhatározásukat. Sőt még Theodor sem tesz másképen! Az egész darab csupa szó és szólam, gördületes versek tömege, lyrai ömlengések hosszú sora. Sem Mahomet sem Iréne nem kelthetnek bennünk sem rokonszenvet sem részvétet, hisz egyikök sem tudja, hogy mit akar, egyikök sem képes cselekedni. A katasztrófa meg épen érthetetlen: Iréne kiengesztelte és megbékítette a lázadókat, és Mahomet ép e pillanatban döfi le a szép leányt, miután néhány percczel előbb megmentésére sietett és kijelentette volt, hogy nejévé teszi! A darab színi hatása azonban érthető: a francia közönség még a múlt században is nagyon szerette a lelkes dictiót, az érzelmek tarka játékát, a nagylelkűség és önfeláldozás csillogó tirádáit. Ilyenekben pedig ez a dráma nagyon is gazdag. De igen szegény drámai jellemekben és oly erélyes, egységes cselekvényben, mely a jellemek kifolyása volna.

De la Noue művéről¹ csak saját Iréne-drámájának

¹ Bakonyi Emil az *Egyet. Philolog. Közönyben* XII, 1888, 179. l. Johnson és De la Noue darabjain kívül még a következő Iréne-drámákat sorolja föl (Ayrenhoff művét nem ismeri):

elkészülte után értesült Cornelius von Ayrenhoff osztrák altábornagy, a ki saját Iréne-művét 1781-ben Bécsben színrehozta és 1814-ben összes munkáinak első kötetében közzétette.¹ *Iréne, egy három fölvonásos szomorújáték vázlata*, — e címet adta darabjának Ayrenhoff, valószínűen azért, mert prózában van írva és sok tekintetben eltér a francia classicismus követelményeitől, de egyekben is tényleg vázlatosabb, mint a francia izlés lelkes és tántoríthatatlan utolsó német képviselőjének többi színművei.

Az előszóban elmondja Ayrenhoff, hogy ezen műve

Barksted, *Hiren or fair Greek*. London 1811. (Barkers Complete list of english plays till 1803).

Boutault, *Irene* 1650. (Benchamps, *Recherches sur les théâtres de France*, Paris 1735).

Lud. Carlell, *Osmond the great Turk* 1657. (Langbaine, *Account of english dramatic poets*. Oxford 1691, p. 47).

Gilbert Swinhoe, *Unhappy fair Irene her tragedy*. London 1658. (Langbaine, p. 499.)

Charles Goring, *Irene or the fair Greek*, London 1708. (Bratter, Reed and Jones, *Biographia Dramatica*, London 1812, p. 292).

Chateaubrun, *Mahomet II.*, Paris 1714 (l. fönt 36. l. jegyz.).

Boistel, *Irene* 1762 (olasz. V. ö. Alacci, *Dramaturgia*, Venezia 1755).

Baour-Lormian, *Mahomet II.*, 1811.

E darabokhoz nem férhettem, de nincs is sem történeti sem æsthetikai jelentőségek; e bevezető fejtegetéseimnek különben sem czéljok, hogy az összes Iréne-drámákat fölkarolják. Hisz bizonyára még a Bakonyitól említett darabok sem meritik ki a kedvelt tárgynak összes földolgozásait.

¹ *Des Herrn Cornelius von Ayrenhoff*, k. k. Feldmarschall-Lieutenants, *sämmtliche Werke*, herausgegeben von Jos. Friedr. Freyherrn von Retzer. Harmadik kiadás. Wien, 1814, I, 312—383. l. Ayrenhoff 1733. máj. 28. született Bécsben, hol 1819. auguszt. 15. meghalt.

hogyan keletkezett. Egy újságban olvasta volt, hogy Voltaire elkészült utolsó színművével, egy Iréne-tragédiával (mely 1778. Párisban színre is került). Ayrenhoff látatlanban versenyre akart kelni nagyrabecsült mesterével és megírta színművét, abban a hiszemben, hogy Voltaire is ennek az Irénének történetét dolgozta föl, — a miben tudvalevőleg alaposan csalódott.¹ Utóbb, Jaquet Katalin kitűnő színésznő jutalomjátékára, megengedte, hogy darabja színre hozassék,² de a 'vázlatos' szomorújáték nem aratott sikert, a mit a szerző, a ki különben igen szerény véleménynyel van e művéről, annak is hajlandó tulajdonítani, hogy Iréne szerepe nem szolgáltatott a jeles művésznőnek kellő alkalmat nagy tehetségének érvényesítésére. Ez előszóban említi Ayrenhoff azt is, hogy utólag tudomást nyert De la Noue Iréne-drámájáról is, és megjegyzi, hogy ezen Iréne sorsának történeti valódiságáról igen eltérők a vélemények, a mivel ő azonban nem törődött, mivel, költő léte, csupán a cselekvény belső igazságára törekedett. A 'vázlatot' nem tartotta művészi kidolgozásra érdemesnek (pedig könnyen ez lehetett volna legsikerültebb, maradandó becsű színműve); de mivel már színre került, fölvette műveinek gyűjteményébe.

Lássuk röviden a külföld ez utolsó történeti jelentőségű Iréne-drámájának szerkezetét.

¹ Voltaire tragédiájának hőse Iréne görög császárné, 769 óta a későbbi IV. Leo császár neje. Előbb (780 óta) fia, a kiskorú VI. Konstantin helyett és nevében vitte a kormányt; később trónjától megfosztotta és megvakíttatta e fiát s maga uralkodott mint császárné 802-ig. Számkivetésben halt meg 803-ban. Voltaire *Iréneje* 1778. márcz. 19. került először színre Párisban, kevéssel szerzőjének halála előtt.

² 1781. jan. 21. Ed. Wlassack, *Chronik des k. k. Hofburg-theaters*, Wien 1876, 55. l.

A darab színhelye a török tábor Konstantinápoly alatt; ideje: a város elfoglalását megelőző nap.

Mahometnek már három év óta tartó szerelmi viszonya a keresztény leányhoz nagy elégtelenséget szül a török táborban. A nagyvezír, a ki Ozman családjának sarja és a császári hatalomra tör, ravaszúl szítja ez elégtelenséget és első sorban a janicsárok agáját akarja útjából eltenni. Azért úgy tünteti föl e derék harczost Mahomet előtt, mint a ki a zendülők főnöke, úgy hogy a szultán az érdeemes aggastyán kivégzését rendeli el, utódjául a nagyvezír fiát, Ozmánt, nevezve ki. Egyúttal elhatározza, hogy Irénét még ma nejévé teszi. Vallási és politikai szempontból a mufti sem helyesli Mahomet eljárását, de a császár hajthatatlan marad, és még nagyrabecsült nevelője, Alcanzor perzsa bölcs, sem tudja szándékának megváltoztatására rábírni; ellenben fölkelte gyanúját a nagyvezír ellen és ráveszi, hogy az aga halálos ítéletét visszavonja. Maga Iréne is kéri urát, a kit igazán szeret, hogy, tekintettel a tábor hangulatára, halaszssa el az esküvőt; de a császár megnyugtatta kedvesét és összehívja összes tábornokait, hogy a városnak holnap i döntő ostromára vonatkozólag parancsolatait velök közölje.

Az első fölvonás tehát elég sokoldaluan és érdekesen készíti elő és indítja meg a cselekvényt. A szereplők biztos vonásokkal vannak rajzolva, a dialogus egyszerű és ment minden retorikai sallangtól, a helyzet világos és érdeklődést keltő.

A II. fölvonásban egy egészen új tényező játszik bele a cselekvénybe: Izidor, Iréne atyja, a ki keresztény pap és a muzulmánok szenvedélyes ellensége. Előbb Alcanzor rá akarja venni Irénét, hogy térjen át Mahomet hitére, mert csak ezen lépésével mentheti meg kedvesét, a ki ellen veszedelmesen terjedő zendülés van készülöben,

melyet az aga meggyilkolása — a nagyvezír sietett a halálos ítélet végrehajtásával — még nagy mértékben fokozott. De Iréne inkább a halált választaná, semhogy istenét megtagadja, mire Alcanzor súlyos aggodalmakkal távozik. És most előhozzák Iréne hölgyei Izidort. Atya és leány a legbensőbb szeretettel fogadják egymást; de Izidor iszonyattal hallja, hogy leánya szereti a szultánt és hogy nejévé készül lenni. Vallásos rajongással iparkodik Irénét helyzetének istentelen és bűnös voltáról meggyőzni és csakugyan ráveszi a megrémült leányt, hogy kész vele megszökni. De Izidor a legközelebbi teendőkre nézve (nehogy a császár a keresztényeken véres bosszút álljon) előbb a patriárka tanácsát akarja kikérni és távozik, mire Mahomet tudatja Irénével, hogy az esküvő előkészületei be vannak fejezve. Kedvese újra hangoztatja aggodalmait, és a császár máris lecsöndesíti háborgó lelkét, mikor hírül hozzák, hogy a janicsárok, jeles agájuk kivégzése miatt, föllázadtak. Mahomet elsiet a tábor lecsöndesítésére, Iréne pedig reményli és óhajtja, hogy e zendülés lehetővé tegye esküvőjének elhalasztását és atyjával való menekülését.

A III. fölvonásban, mely az ünnepi díszben ragyogó mecsetben játszik, halljuk, hogy Mahomet lecsöndesítette a janicsárokat és saját kezével levágta a nagyvezírt, kiről kitünt, hogy a zendülésnek főokozója volt. Fiát maguk a janicsárok kaszabolták le. A mufti, kinek hűsége a zendülés folyamában fényesen kitünt és kit Mahomet most hálája és ragaszkodása meleg szavaival eláraszt, csak annyit kíván a szultántól, hogy ismételje az esküvő előtt az egész nép jelenlétében a szultánok esküjét, mely őket az iszlámnak fáradhatatlan terjesztésére kötelezi. Mahomet erre kész, mire elhozzák Irénét, hogy az esküvő végbe menjen. Ekkor jelentik Mahometnek, hogy a tábor-

ban egy gyanús embert fogtak el, a ki magát büszkén és hetykén kereszténynek vallotta; mikor erre le akarták vágni, egy levelet mutatott elő Iréne számára, mire nem ölték meg, hanem ide hozták a császár elé. Izidor kihívóan lép Mahomettel szembe, a ki a patriárka leveléből megtudja, hogy Iréne, a kit ő valósággal bálványozott, őt hűtelenül el akarta hagyni. Most érzi a világhódító, hogy a világ gúnyává lett, visszanyeri férfias elszántságát és ledői kedvesét, Izidornak pedig, a ki örömmel látja leánya halálát, kiszúratja szemeit és visszaküldi Sztambulba: értesítse a város lakóit, hogy Mahomet másnap ott lesz és iszonyú bosszút áll a gyűlölt keresztényeken.

E 'vázlatos' szomorújáték egyszerűbb, mint akár Johnson, akár De la Noue Iréne-drámája; cselekvénye egységesebb, szerkezete világosabb, indokolása elfogadhatóbb. Mahomet szenvedélyesen szereti Irénét, kinek nem kevésbé szenvedélyes viszontszerelmében egy percze sem kételkedik. Ez alapon daczol vallásának törvényeivel és népének elégedetlenségével: nejjévé akarja tenni a keresztény leányt, a kit bálványoz és a kiről úgy tudja hogy szenvedélyes szerelmét hűséges szívvel viszonzozza. Mikor azután látja, hogy csalódott benne, hogy Irénét szerelme nem tette áldozatra is képessé, hogy vallása érdekében hajlandó a császárt fölláldozni és hűtlenül elhagyni, kijózanodik szerelmi mámorából és ledői kedvesét, a ki csak játékot üzött vele. Iréne bukása is helyesen van indokolva. Nincs bátorsága, hogy a szultánt elhatározásáról értesítse; titokban, az esküvő döntő percében akarja elhagyni, nehogy vallásos bűnt kövessen el. Kínos helyzete felkölti részvétünket, de halálát jogosnak ismerjük el. A helyes szerkezet és indokolás már magában véve is biztosítja a jellemzés helyességét, hiszen az csak a következetes jellemzés alapján lehetséges. A rész-

letekben persze sok volna a kifogásolni való; de erre nem térek ki, hisz nem a darabok æsthetikai méltatása ez irodalomtörténeti áttekintés czélja.

Ez Iréne-darab talán forduló pontot is jelentett volna Ayrenhoff költői fejlődésében, ha a korabeli irodalmi állapotokkal meg hasonlított költő le nem teszi a tollat. A múlt század végén senki német földön nem ragaszkodott hűségesebben a francia classicismus hagyományaihoz, senki nem gyűlölte szenvedélyesebben Shakespearet és iskoláját, mint ez a jellemes és művelt osztrák katonatiszt, kinek lelkében a legnemesebb idealismus honolt. Iréne-drámája lényegesen tér el előbbi színműveitől: prózában van írva, nem ragaszkodik a hely egységéhez, szakít a dialogus nagyszavú retorikájával, jellemzés és stíl tekintetében jóval egyszerűbb és természetesebb, — mintha egy új iránynak szerény megindítója volna. De ez az új irány nem jött létre, mert Ayrenhoff észrevette, hogy túlélte magát, és végkép fölhagyott a színműírással.

Legalább néhány szóval említem, hogy Irénét legújabbban is egy dráma hőségé tette egy fiatal német író: Alexander Schnetger, *Mohammed und Irene. Drama in fünf Aufzügen*. (Leipzig, 1857, 192 l.) Hatásos, költői részletekben nem szükölködő, de túlságosan regényes darab. A főalakok rajza elég sikerült, de a szerkezet gyenge és a bonyodalom még gyengébb: a szerző azzal védekezik, hogy a „mondai” tárgy megengedi a fantaszticusabb földolgozást. Mohammed (igen fiatal) örülten szereti Irénét, a ki nem görög, hanem német leány; atyja, Albert herczeg, az ostromlott Konstantinápolyban a sereg fővezére. A keresztény hit egyedül üdvözítő voltáért rajongó szép leány egészen hatalmába keríti a szenvedélyes szultánt, a kit rávesz arra, hogy Konstantinápolyról lemond és szabaddá teszi egész birodalmában a kereszté-

nyeket. Legjobb embereinek panaszaí és vádjai, seregének veszedelmesen fokozódó elégedetlensége nincsenek hatással reá; de Iréne kívánsága, hogy térjen át a keresztény hitre, mégis tudatára hozza régi nagyságának és mostani sülyedésének. Mikor végre Iréne, a keresztényből törökké lett és fejét féltő fővezír tanácsára, el akarja fogatni a császárt és Mohammed kedvesének ez árulásáról véletlen hallgatódzás útján értesül, ledöfi Irénét ép abban a perczben, mikor a zendülő fővezérek kedvesére akarnak törni és esetleg őt magát is, ha meg nem tér, levágni. Azután nyomban Konstantinápoly ostromára indul.

Sőt fölkutattam egy német Iréne-regényt is, mely ép negyven évvel ezelőtt, a szerző megnevezése nélkül, a következő címmel jelent meg: *Mohamed und Irene. Historischer Roman aus dem fünfzehnten Jahrhundert.* (Gratz, 1858, Druck und Verlag von A. Leykams Erben, 280 l.) A regény nem igen felel meg címének, mert Mohamed és Iréne viszonya csak igen jelentéktelen kis epizód a bonyodalmas, gazdag cselekvényben, mely tartalmát teszi. Iréne azt hiszi, hogy szépségével, melyről a nagy hódító már értesült és mely érdeklődését nagy mértékben fölkel-tette, képes lesz a császárt rábirni arra, hogy Konstantinápoly elfoglalásáról lemondjon vagy legalább a keresztényekkel emberségesen bánják. E magasztos czélra hajlandó magát föláldozni. Mohamed csakugyan szenvedélyesen megszereti a szép leányt, de ez nem tesz és nem tehet semmit, a dühöngő császár sem törődik vele semmit. Midőn végül a város elfoglalása után hívei szemére vetik, hogy a korán tilalma ellenére e keresztény leányt szereti, Mahomed kardjának egy csapásával leüti Iréne fejét, a nélkül, hogy e véres tette őt legkevesbbé is izgatná vagy neki fájdalmat okozna. Az egész viszony fölfogása és tárgyalása fölszines és lélektanilag gyarló, úgy hogy az

olvasóban sem érdeklődést sem részvétet nem kelthet. De ez a viszony, mint már említettem, csak jelentéktelen epizód a terjedelmes regényben, melynek főtárgya Konstantinápoly elfoglalásának igen részletes, alapos forrástanulmányokon¹ nyugvó rajza. És ezen szempontból a különben csekély becsű regény nem érdektelen olvasmány, bár a valószínűség követelményeinek gyakori elhanyagolása és a 'regényes' motivumoknak és meglepetéseknek túlságos hajhászása mai izlésünknek már nem igen felel meg. Különösen sikerült a szerencsétlen város elvetemedett lakosságának és az ellenséges görög pártok aljas tusáinak rajza, melynek egyes, nagyrészt korabeli források elbeszélésén nyugvó részletei valóban megragadják a mai olvasót is. Iréne szereplése — és ez elég feltűnő — az egész könyvnek kétségtelenül leggyengébb részlete, úgy hogy bajos megérteni, hogy miért nevezte el a szerző művét a görög leány után; annál kevésbbé érthető ez, mert Iréne elhatározása, mely az olvasót az indokolás hiányossága miatt alaposan meglepi, csak a regény második felébe esik és sehol befolyást a császár elhatározásaira vagy az események egymásutánjára nem gyakorol.

VI.

E hosszú kitérés után ideje, hogy végre Bolyai Farkas Iréne-drámájához visszatérjünk. Lássuk mindenek előtt cselekvényét és szerkezetét.

A cselekvény színhelye Konstantinápoly, ideje: a város megvétele után való napok.

¹ De az is lehetséges, hogy szerzőnek egyetlen forrása Gibbon volt, a ki nagy művének 68. fejezetében igen terjedelmesen és számos részlettel adja elő Konstantinápoly elfoglalását.

Agénor, Iréne 75 éves atyja, a lelkes keresztény, a tengerparton siratja a kereszt bukását és leánya halálát, a ki a nagy templom lángjaiban elveszett, melyet Agénor maga gyújtott föl, ne hogy leánya a pogányok kezébe kerülve megbecsteleníttessék. E tudat némileg enyhíti fájdalmát, de azért kétségbeesésében véget akar vetni életének. Ekkor értesíti meghitt barátja, Géront, hogy Iréne él: egy jámbor öreg basa (Ibrahim) vette oltalma alá. Agénor lelkét új aggodalmak foglalják el; de most a kikötő felé siet, mert hajója közeledik, melynek árán megválthatja leányát. Mohamed és Iréne lépnek föl. Szenvedélyesen szeretik egymást, és a szultán nejévé akarja tenni a keresztény leányt. Le akar mondani hódító terveiről és a föllépett Ibrahimmal tudatja, hogy a keresztényeknek visszaadja szabadságukat és templomaikat. Mint-hogy a basának még egyéb közölni valója van, Iréne távozik a kikötő felé, mire Ibrahim lelkére köti a szultánnak, hogy őrizze meg Iréne tisztaságát, mit Mohamed lelkes szavakkal megígér. — Agénor a kikötőben. Iszonyú zivatar dühöng s a villám lángba borítja hajóját, a mi az aggastyánt a legnagyobb kétségbeesésbe ejti. Itt találja atyját Iréne és tudatja vele, hogy Mohamed őt, a legtisztább barátsággal tiszteli és hogy ő maga szíve mélyéből viszonozza szerelmét. Agénor kétségbeesetten menekülésre akarja bírni Irénét, de ez nem hajlandó őt követni. Mohamed közeledtére Agénor, a szent Isten nevében! leányával a tengerbe veti magát, mire a szultán utánuk rohan a hullámokba: „Segítség! Egy országot, a ki Irénét megszabadítja!”

Ez expositio alapján egészen más darabot várunk, mint a melyet Bolyai megírt. Mohamed és Iréne szeretik egymást, és a szultán annyira bálványozza a keresztény leányt, hogy föl akar hagyni hódításaival és egyedül Iré-

nenek élni, kit császárnévá készül tenni. Csak egy veszély fenyegeti a boldog párt: Agénor, a ki leányát inkább megölné, semhogy a gyülölt pogány Mohamednek birtokában tudja. Tehát oly cselekvényt várunk, melyben Iréne kénytelen atyja és kedvese közt választani, a mi könnyen vezethet tragikus kifejlésre (pl. Ayrenhoff művében). De a cselekvény egészen más fordulatot vesz és Agénor volta-kép céltalan mellékalakká süllyed alá.

A II. fölvonásban megtudjuk, hogy Mohamed megmentette Irénét, kinek atyja is megmenekült. És csak most halljuk Ibrahimtól, hogy a jancsárok és a nép zúgolódnak, mivel Mohamed félbeszakította dicsőséges harczy pályáját. A szultán visszautasítja a hű basa intéseit, de lelkében megindul a szerelem és dicsőség tusája. Ekkor jelenti egy jancsár tiszt, hogy hűsz görög összeesküvést szőtt a szultán élete ellen; de katonái leölték őket, csupán egy öreg ember maradt életben, a ki itt van lánczokra verve. Mohamed behivatja, és Agénor büszkén erősíti, hogy a szultánt meg akarta ölni, hogy leányát megmentse. Mohamed nyugodtan hallgatja, azután elküldi: holnap akar végezni. De lelke föl van dülva, érzi helyzetének gyalázatát: „Mohamed nem a világ sokasága közzé, (hannem) fölibe való!” — és most már elhatározza, hogy visszatér a dicsőség útjára: „Fogadj engemet viszont, dicsőség fellegrára!” Még egyszer megingatja őt Iréne, a ki kétségbeesetten berohan, mert ablakából látta, hogy atyját lánczokra verve viszik. Mohamed hidegen fogadja és tudatja vele elhatározását. Iréne újból biztosítja ugyan szerelméről, de egyúttal megnyugszik sorsában: „Tehát fogadjon el téged a te hervadatlan mátkád, a dicsőség!” A szultán meghagyta neki, hogy másnap fényes öltözetben jelenjen meg a jancsárok táborában, hol atyját is meg fogja találni. Azután ellágyulva még egyszer átöleli

és megcsókolja az imádott leányt, mire, nem bizva lelke és szíve erejében, sietve elfut.

Tehát nem Iréne a darab hőse, hanem Mohamed. Iréne teljesen háttérbe szorúl: változatlan hévvel szereti a szultánt, de a cselekvényre nem foly be. És Mohamed vajon cselekszik-e? Midőn Ibrahim értesíti őt katonáinak elégedetlenségéről, nyomban elhatározza, hogy szakít szerelmével és újra világhódító lesz. Midőn Agénor összeesküvéséről értesül, nagy hangzású, de alig indokolt panaszokra fakad (II, 8): 'Kiállhatatlan gyalázat! a piacra kitéve lenni! a hol minden szabadon hajgáljon' stb., és még erősebben alább: 'Egyszer nyitottam meg szívemet a boldogságnak s az egész pokol beléomlott.' A költő keresi a szenvedély hangját, de megfélekedeztet arról, hogy a drámaiszenvedély tettekben nyilvánul. Látjuk már ezen fölvonásban, hogy a szultán Irénét meg akarja ölni: míg a szeretett leány él, maga sem bízik elhatározásának súlyában. De hol van ezen helyzetében a tragikum? Nem is tragikus hős Mohamed, inkább mondható ez Irénéről; csakhogy a szerelmes leány mit sem tesz, a mi halálával kibékíthetne. A darab voltakép e II. fölvonással be van fejezve, mert mi történhetik még ezután, a mi a cselekvényt tovább vigye és vajon hová?

A III. fölvonás szerkezet tekintetében is igen gyenge. Agénor a tömlöczben fohászkodik istenhez, hogy szabaddítsa meg őt magát az élettől, leányának pedig mentse meg tisztaságát. Fegyveres törökök elviszik, hogy leánya megoldja bilincseit. — Iréne, fényes öltözetben, Mohamed elveszett szerelme után sóvárog. Ekkor behozzák atyját, kinek lánczait leveszi. Nem gondolkodhatik többé szerelemről, miután Mohamed, a kit egyedül tud szeretni, szintén lemondott a szerelemről. Fegyveresek elviszik Agénort, a ki mély fájdalommal bucsúzik leányától. Ez

magára marad; halálsejtelmek foglalják el lelkét. Mohamed belép és újra biztosítja Irénét szerelméről, de újra kimondja, hogy válniok kell. Ha nem lehet Mohamedé, Iréne a halált óhajtja. Távoznak a jancsárok táborába. — Ismét Agénor a tömlöczben. Nem tudja, mi lesz vele. Katonák elviszik. — A tábor éljenzéssel fogadja a szultánt és elragadtatással dícsőíti Iréne szépségét. Mohamed, 'a ki', saját szavaival, 'nemcsak a világnak ura, ura saját magának is', utoljára fájdalmas szeretettel öleli keblére Irénét, mire átdöfi. Agénor, a ki elkésve érkezik, a szultánra akar törni, de ez megelőzi és kardjával általveri az öreget. A jancsárok a tábori zene hangjainál hadi lelkesedésre gyúlnak.

Világos, hogy ez a fölvonás teljesen szükségtelen: semmivel sem viszi tovább a cselekvényt, de nem is magyaráz vagy indokol meg semmit. Az egész cselekvény tehát voltaképp ennyiből áll: Mohamed és Iréne szenvedélyesen szeretik egymást és a szultán nejévé akarja tenni a szép leányt. De katonáinak elégedetlensége megváltoztatja szándokát: le akar mondani a szerelemről és ismét hódító lenni. Hogy ezt az elhatározását véghez is vihesse, megöli Irénét. Hol itt a tragikum? és vajon kicsoda a tragikus hős?

De nem feszegetem tovább a darabot, mely minden tekintetben igen gyenge: az alakok jellemzése fölszínes, Mohamed jelleme el van hibázva, a szerkezet igen kezdetleges, stílje és nyelve — Bolyai maga jegyzi meg,¹ hogy 'a dialogusok kiállhatatlan hosszúak benne' — nemcsak iszonyú hosszadalmas, hanem rendkívül dagályos is. A személyek a sok szótól nem érnek rá cselekedni: oly behatóan, kényelmesen, körülményesen tárgyalnak mindent,

¹ Az ötödik darab után olvasható 'Hibák és Igazítások' 89. lapján.

mintha valóban semmi egyéb dolguk nem volna, — és ha végre valahára befejezték az eszmecserét, nem kevésbbé hosszadalmas monologokban folytatják a párbeszédet önmagukkal, — minden ok és cél nélkül, mert ezen elmélkedéseik nem vezetnek tettekre, sőt mélyebb bepillantást sem nyújtanak a szereplők lelkébe. Valósággal megfoghatatlan és hihetetlen, hogy e darabban az egyes személyek mi mindenről folytatnak végtelen bölcsekedést és feleselést. A legkínosabb helyzetekben teljesen megfeledkeznek a veszélyről, mely őket fenyegeti, a föladról, melynek megoldását tőlük várjuk, sőt a társadalmi viszonyok legelemibb föltételeiről is, melyek többé-kevésbé magas választófalakat emelnek az emberek közé. Helyenként a helyzet ennek következtében majdnem komikussá válik, pl. a II. fölvonás 7. jelenetében, midőn Mohamed kedélyesen bölcsekedik Agénorral, a ki őt meg akarja gyilkolni, vagy a III. föl. 11. jelenetében, midőn a fogoly Agénor szellemes élcelődést folytat a török katonákkal a kérdésről: ki a rabszolga? A bőbeszédűség netovábbja azonban a II. föl. 3. jelenete, melyben Mohamed és Ibrahim ok és cél nélkül valóságos szó- és mondatjátékokkal elfecsegnek vagy tíz lapon keresztül.

Drámai párbeszéd alig egy-két helyen elvétele akad Bolyai színművében, de szép gondolatokban, mély fejtegetésekben, itt-ott megragadó képekben igen gazdag e darab. Minden lapon látjuk és érezzük, hogy egy rendkívül geniális, nagy műveltségű, sokat tapasztalt, gondolkodó férfiú művével van dolgunk, a ki a dráma alakját is eszméinek tárházává teszi, — azonban sem a tragédia lényegét nem érti (mily kevesen értették, a kik tragédiákat írtak!), sem a színpad igényeit nem ismeri.¹ A nagy

¹ Nem tartom lehetetlennek, hogy Bolyai ismerte Ayrenhoff Iréne-drámáját.

matematikus nemcsak lángeszű szellemét, hanem gazdag szívét is öntötte szomorújátékaiba, melyek már csak ezen szempontból is megérdemlik, hogy feledésbe ne menjenek. Mint tragédia azonban ez a *II. Mohamed* semmi tekintetben sem mondható sikerültnek.

E darab hatása alatt írta Kisfaludy Károly 1820-ban legutolsó és aránylag legsikerültebb komoly színművét, *Irénet*, mely először Székesfehérvárt került színre 1821. június 25., azután Pécsen 1822. január 5. és Pesten 1824. május 25.¹ Bolyai darabját soha sem adták, el sem képzelhető az a színen. Ezt Kisfaludy jól tudta és e belátás indította őt a tárgynak újabb földolgozására. „Ezen tárgyat”, mondja darabja előtt, „valamint Kemény Simont, már előttem egy lelkes hazafi kidolgozta. Én nem vetelkedésből, hanem *egyedül előadás végett*, a nemzeti színjáték javára, újra ezen formába önteni hasznosnak véltem”.

Kisfaludy Iréne-drámája sokkal ismertebb és sokkal többet írtak róla (részben sok ferdét is), semhogy bővebb fejtegetése e helyen indokolt volna. Bolyai művével is sokszor hasonlították össze, bár ez összevetés könnyen vezet a régibb írónak méltánytalan bírálatára. Kisfaludy, a hagyományos eseményen kívül, melyet másunnan is ismerhetett, a szereplők neveit vette „II. Mohamedből”, egyebekben pedig egészen más alapon egészen új darabot írt, melyben voltaképp több származik Voltaire *Zaïre*jéből, mint Bolyai színművéből. Kisfaludynál Iréne valóban tragikus alak, ha tragikuma nem is jut kellően érvényre. Főláldozza szerelmét és megtagadja hazáját, hogy népének sorsán enyhíthessen :

¹ A régi magyar színművek során újra színre került Budapesten a Nemzeti Színházban 1881 auguszt. 14.

Mohammed! életemet kezédbe
 Adom — velem Hazám sorsát. — Óh engedj
 Áldást tenyészteni elnyert országunkra, és
 Én, egy gyenge virág, forró kebleden
 Örömmel hervadok. (I. fől. 6. jel.).

És kedvesétől, Leótól, e szavakkal vesz búcsút:

Ezen romlékony test legyen
 A szultáné, Hazám javaért
 Ő néki áldozom; de e szív
 Míg ver, egyedül csak tégedet
 Ismer, — légy boldog és nyugodj
 Meg; légy erős mint én az áldozatra.

De Mohammednek áldozat nem kell, és Iréne életével lakol természetellenes szerepéért. Ha e helyes tragikus fölfogás nem érvényesül Kisfaludy darabjában hatásosabban, ennek számos oka van; főoka, hogy Iréne nem elég cselekvő, csak panaszkodik és elmélkedik, de nincs egy csöpp tettereje, és hogy Kisfaludy nem találja el a szenvedélynek magával ragadó hangját. Igen rontják a hatást a mellékbonyodalomnak czéltalan kuszálsága és aránytalan tultengése, valamint az indokolás és szerkezet, a nyelvezet és stíl egyéb gyengéi is, melyekre már sokszor helyesen utaltak. A költő különben is erős lyrai és egészséges komikai tehetséggel volt megáldva; de a tragikus álláspontot csak később találta volna el, ha az irigy sors oly korán el nem szólítja. De minden gyengéi mellett Kisfaludy műve minden tekintetben messze fölülmúlja Bolyai szomorújátékát, mely, nem tekintve lángeszű szerzőjének e darabban is megnyilatkozó nagy szellemét és nagy szívét, csak történeti szempontból érdekes, mint Kisfaludy tragédiájának forrása is alapja is. E szempontból, azt hiszem, eléggé indokolt a darabnak ez új kiadása, mely ismét hozzáférhetővé teszi régiebb drámai irodal-

munknak e gyenge, de sok tekintetben érdekes termékét, — egyik legnagyobb emberünknek vonzó és szeretetre méltó ifjúkori bűnét.

E kiadás természetesen pontosan adja az eredeti szöveget, csupán a rengeteg sajtóhibát javítottam ki, nemcsak azokat, melyeket Bolyai maga följegyzett,¹ — és a mai szokásnak megfelelően egy kissé egyszerűsítettem az interpunctiót, mely az eredeti kiadásban zavaros és zavaró.

Budapest, 1898 június 1.

HEINRICH GUSZTÁV.

¹ Az ötödik szomorújátékhoz csatolt 'Hibák és Igazítások' 84. lapján.

II. MOHAMED

VAGY

A'

DITSÖSÉG' GYÖZEDELME

A'

SZERELMEN.

SZOMORU JÁTÉK

III FELVONÁSOKBA.

SZEMÉLYEK.

II. *Mohamed*. Török Sultán, szép ifiu.

Ibrahim. Nagy Vezér, a' Sultán volt Nevelője, 76-esztendő's
öreg.

Egy Jántsár Tiszt.

Törökök.

Jantsárok serge.

Agénor. 75 esztendő's tisztos öreg Görög.

Geront. 50 esztendő's Görög, Agénornak atyafia 's barátja.

Iréné. Agénornak 17 Esztendő's angyali szép Léánya.

A' történet esik 1453-ba, a' Constantzinápoly meg-vétele után
való napokba, Konstantzinápolyba.

ELSŐ FELVONÁS.

I. JELENÉS.

(Agénor egyedül a' tenger-parton: Szél fű a' Constantziná-poly-romladékai közzül.)

Omladékok közzül nyögő szél! vedd fel az én Sohajtási-mat is; rengesd az örökké-valóság ezüst virágait 's súgj meny-nyei álmokat ezen a' pusztán maradt földön!... A' kereszté-nyek szemeiről jössz-e oly nedvesen? vagy azon szent Tem-plom' falai ürességébe jártál, a-hová a' szép Iréné áldozatul égett? 's az ő bujdosó hamvainak az Apa könnyei elibe jőnek?... Kedves Léányom! Szüzesség mennyei virága! a' Templom' lángjai siettek-fel, a' te szépségedet az égre vinni... Tekints-le, boldog szent, a' te tsillagaidból kedvező sugárokkal a' vénség' kietlen homályai közzé 's vigasztald a' te Atyádat, a' ki, hogy a' pogányok el-ne-vegyék, az Égnek vissza adta szentsége-det... vagy el-borulva, hullasd erre a' pusztulásra könnyeidet, hogy az ő utjokon én-is hozzád feltaláljak!

Boldog vagy te, mert egy bizonytalan hazáért olyant nyer-tél, a' mellyet a' Pogányok el-nem-vehetnek... Boldogok azok a' hazafiak, a' kiknek ezen romladékok maradtak sirjaik felett, 's nem ők átkoztattak a' keresztény ditsősség' gyász-oszlopai-nak fennmaradni! mint én, a' halál' kezétől kegyetlenül meg-kímélve, hogy nézzem, midőn a' végzések a' Pogány kezibe adták a' keresztény világ kultsát, 's a' Templomok pádimen-tómin folyó vér szemtelenül mosolygott szembe az Éggel, mi-

nek utánna ez minden menykövéit a' keresztényekre el-fogyasztotta.

Tehát rejtsek el a' ditső oszlopok tövissek közé ékes fejéiket; vastag tserfák nőjjenek-ki a' Palotákból, 's mikor a' méjj-levélhullás zörög a' nagy kigyó-alatt, a' sáppadt Saturnus fenn mozdíttsa-meg szárnyait, 's a' le-bujdosó sárga-levelek bétsilagozzák a' fekete Sárkányt.... Temetkezzenek-el kietlen méjj erdőbe a' fényes Piatzok! az utazó távol kerülje ez helyet, hogy midőnn a' Kakuk szavától tseng a' rengeteg, ne légyen senki, a' ki számlálja esztendeit!... Vagy tapodják Pogányok a' mi szent küszöbeinket; építsék fel templomainkat 's gunyolják benne a' Keresztények' Istenét!

Igy el-kell-é múlni mindennek? nints-é a' leg szentebb dolgoknak-is privilégiumok? az Óriásoktól örökre hagyott munkák 's egy reggel mosolygó léánka tsak különböző virági légyenek azon egy kertnek, melyeket a' vakmerő kéz kedvére szaggat?... Sírhalmonkon foly az Idő, 's a' halál békességes színű tengere-is a' világok' omladványai' Cháossát rejtj méhébe, a' hol szünetlen készülnek az emberi-nem' ujj trágédiái.

II. JELENÉS.

Ágénor és Géront.

Géront. Idvez-légy, Ágénor! a' halottak között kerestelek tégedet!

Ágénor. Ugy-lehet meg-találtál volna, ha egy fertállal későbbben kerestél volna; mert a' ki mindent el-vesztett, az a' lelkét következik el-vesztetni, ha bátorságba nem helyhezteti; mitsoda motskokat mázolhat még ezentúl az ördög az Isten képére, hogy végre hozzá hasonlóbb legyen?!

Géront. Az öröm elől borúlsz-bé, Ágénor; az ő Sugári a' te fellegeden: Vond-félre komor kárpitodat, hogy mosolyogjon szivedbe!

Ágénor. Hogy még egyszer el-ámíttson, valamely tarka álomba boszorkányozva? Barátom! én már az áerne minden

Contignatióiba laktam . . . megvénültem minden kórnak szemfényvesztései közt . . . mosolyogja százszor a' kétségbe-taszított ifjat újra vissza a' szerelem, nékem még egy Öröme sem kell az életnek; mindenik olyan drága, hogy egy uzsorázó se-ád drágábban költsönt; még most-is vérzem a' hitelezők sájtója alatt, a' . . . mikor rég el-költöttem minden ezerszer meg-fizetett örömeket; . . . miért kínoztassam magamat, mikor a' Halál' sárga keze kész meg-nyugtató-levelet írni?

Géront. Réád-bizatotté ezen számvetésnek el-nézése? által látja-é halandó szemed a' Sír mélységébe süllyedő sórt? nem érezteé lelked, valamikor a' szélvész nem háborította, hogy azon lántznak, ha egyik fele a földhöz szorít, a' másik a' mennybe foly?

Agénor. Ez a' másik von-fel engem, Géront! én ki-ültem a rabság idejét, repedez tömlőtzőm, 's a' mennyei-szellő lenge-dez-bé; olyan édes az, 's ez a' föld olyan kietlen pusztá, még egy virág se nyílik a' hó-mezőn, hogy lehetetlen el-várnom, míg a' természet el-fáradt napszámosi lerontyák unalmas lármával falait, . . a' midőn egy-intésemre zárja le-reped.

Géront. Meg kell-maradni, Agénor! ki-tudja még mire?

Agénor. Eppen azért mennék-el, Géront! mert ki-tudja, mire maradok . . itt? a' hol az el-múlt örömek fulánkjaitól jajgatva, ujj sebekre menyünk a' nyilak láthatatlan záporával szembe . . . A' bátorság az ellenség ellen ki-mért erőn áll-meg; vakmerőséggel esik-el az, a' ki magát a' fátum lövő-tzéljának kiteszi . . én már voltam 75 esztendeig 's ezer helyt meg lövöldözve, már nem tudom többé mutatni, hol talál?

Géront. Hová akarsz-futni azon hatalom elől, melly a' mint ide tett, ezer rosszszabb világokba taszíthat?

[*Agénor.* Jobb az, mint nagyobb kínra taszítson; nékem már itt semmi dolgom; lejártam az előmbe-írt abrontsat, mást kell-kezdenem; miért töltsem itt az időt tsupán a' halál tzéremóniájáért?

Géront. Engedd-meg, tisztos Agénor, hogy a' melly világosságot hajdon tölled vettem, most azzal téged' vezéreljelek-viszsa a' halál' árnyékai közül: a' jövőendő bizontalan sötét

vidékein-is elől repül az élet őrző-angyala, a' Reménység, 's mind-addig meg nem áll, míg a' boldogság' helyére nem értünk!

Agénor. El-repült előttem, Géront! 's nem akarok el-maradni tőlle; itt soholt-se látom, szégyenli többé meg-jelenni, minek-utánna a' sáppadt valóságra a' szívárvány színeit réa vesztegette; sok igazsággal adós a' mennyben, hogy az egész földön keresztül való hazudozásait le fizesse!..

Géront. Ez a' földi hazugság mennyei igazság: méjj böltsesség van benne, hogy mulassa az örökké-valóság útjának ezt a' sáros részét. —

Agénor. Én már 75 esztendeig hallgattam a' mesét, 's a' végén a' böltsesség' lárvája alattis a' meg tsalatott gyermek maradott. Megtsömöröltem a' tündérekkel teli mesétől; inkább nézem az igazság' hideg tsont-vázzát, mellyről az idő letépte a' Tavasz' boszorkányozó hazugságait!...

Géront. A' Keresztényhez nem-illik ez a' komorság; a' belső meg-nyugovás fényével kell az ő ábrázatjának kitündökölni a' Pogányok közzül. Nem vittünk-é mindent véghez, Agénor? láttalak én téged viaskodni az Isten' oltáraiért 's a' hazai szent tűz-helyekért: szemeid az esztendő'k' homályaából együtt villámlottak kardoddal az el-sárguló Pogányokra... Mi nyughatatlanítja a' Keresztényt, ha hiven hartzolt hatalma határáig? 's ott általadja ügyét az Istennek, a' ki a' világnak két végére néz?

Agénor. Tehát én-is, a' midőn itt már többet nem tehetek, az ő színe eleibe mégyek mind-addig sírni, míg a' Keresztény világ' omladványira egy szánakozó tekintetet vét!.. Ha te is el-jönnél, Géront, semmim se maradna a' földön; de néked Gyermekeid vannak!

Géront. Oh Agénor! hadd nyugodni sebemet a' Haza 's Vallás szent kötője alatt! nem hiába estek-el az én fiaim: mint a' sivatagon rohanó szélvész útját béterítik a' kevély élő-fák: ugy hevernek utánnok az uttzákon a' Pogányok... de adós voltam velek a' Hazának, 's oda vannak ők-is együtt a' Hazával!

Agénor. Tehát te-is meg-fizettél néki, Géront! ha ő maradt volna adósunk, nem lett volna sohol, hogy a' leg-később maradéknak is meg-fizessen Én is égettem néki egy áldozatot: ezért-is leg-alább egy könnyel adós maradt az ég: . . tudod a' nagy Templom' szentiben gyűjtött Szentségeinket? ah Iréné! nem méltatlan rejtettelek én közikbe tégedet! A' mikor láttam, hogy minden elveszett 's a' Pogány bérohant, magam gyujtottam-fel a' templomot, 's azonnal magamis egy öldöklő angyallá gyúlva rohantam az utszákon, omlott-ki előttem a' vér a' harag' egybe-törő edényeiből, 's a' halál' sárga sugára maradt utánnam, a' mint könnyekkel tellyes felhőimbe süllyedtem. —

Géront. Nem a' fájdalom' könnyei nevelik-é az öröm' virágait, 's nem 'a sötétségből születik-é a' tsillagos menny' ditsőssége?

Agénor. Mutass nékem tsak egy tsillagát a' reménységnek erre a' Pusztára! oda-fenn vann a' Haza, 's ott rogyog Iréné-is valamely tsillagzatba. —

Géront. A' Hazánkot igen-is ott viszakapjuk, Agénor! mikor annak Királya fel-hiva; de Iréné még itt van, letörölni el-vesztett hazánkért maradt könnyeidet —!

Agénor. Kérlek, ne gúnyolódj a' kietlen vénséggel! ne elevenítsd fel a' Tavasz kedvességét az ő emlékezetébe! töröld ki az egész elmúltat, 's a' jelenvalót el-hordozom. Kényszerítlek téged! sirasd a' Hazát, 's osszuk-meg a' gyászt: beszéld az egész-keresztény-világ' könnyeit, hogy lássam azokat a' te szemeidbe! 's alügyék ki az a' láng az én szívembe, mellyet az Apa gyujtott az ő angyalhoz hasonló léánya felett.

Géront. Nyugodj-meg, Agénor! az az Isten él ma is, a' ki Abrahámnak meg-szollalt-az égből! tudd-meg, hogy az én két fiam ragadta-ki őtet a' tűzből: a' templom ajtajába viaskodtak, egyiket egy nyíl érte, a' másikat egy tüzes omlás oda tette . . . Ők a' Hazáért estek-el, 's Iréné érted maradt meg . . . vigasztalj már te engemet! az én állortzámat által-adom; légyen a' te igaz ábrázatod! a' Haza mind egyikünké volt, az én fiaim az enyimek voltak 's Iréné a' tiéd: add nékem

azokat a' könnyeket, Agénor, a' mellyeket én tölled elveszek!

Agénor. Álmod beszélsz-e, Géront?... Oh ha a' te szemeid is tartoznak könnyekkel... 's hiszem én beszédednek kedvetlen felét: felét a' te adósságodnak lefizetni a' földön maradok; de a' mi engemet illet, én már, kedves Barátom, nem szoktam hinni az álmoknak.

Géront. Hát ha azoknak valósága nem messze egy Basa oltalmába volna?

Agénor. A' te orvosságodba méreg van, Géront! Mondjad, hogy ez a' szél azért nyög, hogy az ő hamvait viszi, az egen keresni az ő tiszta lelkét; tsak azt ne mond, hogy az Ég külön választotta őtet a' szentségektől, hogy szégyenlje többé megjeleni a Nap-előtt 's az ő atyára nézni!... Mond-meg, kérlek! hol találhatom-meg őtet? hogy ezt a' motskot a' Nap-fényről el-vigym?!

Géront. Tsendesedj, Agénor! ő olyan tiszta, mintha egygyik azon Szentségek közzül ki-ragadtatott volna! egy jámbor öreg Basa meg-sajnálotta 's oltalma alá vette: meg tudtam, mindenre kértem 's mindent ígértem; úgy tudom, most kell érkezni a' hajódnak, azzal meg-válthatod... Esmérd-meg, hogy a' te fekete véred az életnek leg-szebb képét-is a' maga színével vonja-bé!

Agénor. Aldott légy, kedves igaz Barát! még lehetséges volt a' barátságnak az a tsuda, hogy ez az örök gyászba öltözött szív mosolyogjon a' Haza sirhalmán?

Géront. A' mi földi borulatunk fogja-el az öröm minde-nüvé sütő napja sugárát: mi helyt az meg-szakad, azonnal örvendez a' mi szívünkbe... Imhol egy hajó, tova jön messzre a' tengeren... úgy tetszik, tiéd a' formája... a' te idős szemeid is majd réá esmernek... nem a' Gondviselés hozza-e?... én a' Basához menyek, te köttess-ki, 's minden jól leszsz.

Agénor. Ha a' tenger bé volna hajóimmal fedve, mind oda-adnám! siess, az Isten áldása kísérje a' te szent lépésidet!

Géront. Jöjjön réád viszsza azokkal együtt, Nemes Agénor (el-menyen.)

III. JELENÉS.

Agénor egyedül (néz a' tengerre.)

Az-az!... kezd esmerszeni tzimere... úgy repül, mintha Irénéért küldené az ég: a' kedvező szelet valamelly angyal fúja; mint emeli a' vitorlákat,... egy fejr mejjú léány se jött az ifjuság sohajtásai közt kellemetesebben; mosolyognak a' viznek barázdái 's tántzolva kísérik a' habak!...

Közeledj, kedves bujdosó! ne-irtózz ettől az el változott tartománytól: változzál-el te-is, hogy Iréné meg maradjon, 's tsókold-meg a' pogány partokat; keresztények voltak, a'-mikor el-váltál tőllek; de a' bús Végzések a' mi könnyeinkkel keresztelték Pogánnyá!.. a' ki kötő helyre menyek, hogy kétszeresen közeledj. — *(el-menyen.)*

IV. JELENÉS.

(Mahomed 's Iréné, a' ki-kötő hely felé.)

Mahomed. Tsak egy meg-engedő tekintettel nézz réám, Iréné! a' századok le tört virága ujja ki-nyilik: templomaitok keresztjei tündökölve emelkednek a' magosságba, 's hálá adó zengések közt meg-indul a' tömjén füst az örökké-való fellegeihez... a' miolta meg-esmértem a' te szemeidbe az én boldogabb sorsom tsillagait, a' menydörgő harag homloka ki-simult 's a' zivatar a' virágos partoknál tanul egygyütt sutogni a' tsergő-patakkal.

Szerentsétlen Város! mely hiába fáradtak a' századok kőfalaidon!... tsak 17 esztendőben nem hijába dolgozott a' természet Mahomed ellenn: mindenik tavaszszának együvé gyűjtötte varázsló mérgét, hogy a' világ Ura hódolásaival egygyütt le-essék!

Iréné. Hogy egy érzékeny szivet-is hozzájok foglaljon, F. Sultán! mindennel meg-áldott az ég téged: több ajándékot nem tehetett egygyüvé egy földi formába; milliókat tehetsz

egy szóddal boldoggá, 's a' világ átka az ő közép utjába az ég-felé, egyszerre áldássá-válva, az angyaloknak minden sergeit az Isten' ditséretére zenditené!... Ah! miért nem adtak az egek nékem olyan hatalmat, hogy a' mendörgésbe gyönyörködő Jupiternek kedvét a' szelid nap sütésre olvasztanám!

Mahomed. Ah Iréné! minden dolognak, az egész világnak kedvessége beléd költözött: egyedül érted élek, meg halva mindennek rajtad kívül. Az egész teremtés szépsége sugári benned gyűltek-egybe, a' mindenütt kiterjedt Istenségnek képét előmbé irni. Lehetetlen, a' midőn meg esmérem a' minden világok Urát, hogy meg-ne hódoljak; mindenható rajtam a' te hatalmad: küldj a' koporsók éjjfélebe! egy intésedre bé-rohanok a' kénkö-lángtengert hányó szélvészek közzé.. vajha fel törhetném a' pokolnak minden retesszeit, hogy a' habok szabadon rohannának az égre; a' lángoló-világ özönébe mosolyogva merülnék-el, tsak rab-lántzaimat ne érezném!... Könyörülj rajtam, Iréné, 's ne parantsolj semmi olyant, a' mi az emberi Nem historiájába örökös motksot hágy; mert lehetetlen néked ellent állanom!

Iréné. Oh felséges Sultán! ha a' Sympathia egész mennyei erejével birnék-is, tsak mennykövét kérném, hogy örökre le-tegye Jupiter, 's az ő ki-derült mennyországába engem is be botsásson, ha az ő fellegetlen tekintete rajtam múlatna!

Mahomed. A' te szavaidra, Iréné, ki-esnének Jupiternek kezéből-is a' menykövek, 's ő maga le-költöznék hozzád az ő fellegeiből, ha néked nem volna kedved felettek lakni. —

Iréné. Kedvesebb a' nap-szelid sütése: egy paraditsom virágzik azon az én szivembe; angyalok sergei repdesnek benne, 's ha te feléjek nézsz, ditséretre zendülnek-meg; de egy téli tekintetre vissza-répülnek a' mennyei lakosok, 's Iréné felkiséri őket, réád le-hintve virágit!

Mahomed. Értelek, Iréné!, mennyei kútjából jövő szavaid édesen folynak a' Sivatagba: Zéfírek jőnek utának, hintve láthatatlan szárnyaikról a' mennyei Plánták magvait 's virágokat hívnak-ki a' kősziklákból is... az ég és föld szembe

mosolyognak... de ha te-el-fordítod róllam tekinteted', a' komor sivatag visszatér...

Iréne. Ah! mindenkor borzadok, mikor a' te komor álmaidat vissza tért hallom; a' te égi-háborút szerető lelked kiolthatja a' mennyei világot, hogy az éjjélbe újra próbálja tüzese játékait!

Mahomed. A' míg az angyalok közzé nem emeltél 's az ő örömek nem gyúlt volt-meg lelkembe... úgy lett volna; de a' mi oltá a' mennyet meg-esmértetted velem, meg-vetem a' földet, egy intésedre el-vetem királyi-páltzámat, a' mellyet az indulatok szélvészszerei meg nem esmérnek; meg vetem azt a' kintset, melly a' sziv véghetetlen adósságába nem számlálódik, 's le szállok arról a' magosságról, mellyet a' milliók sóhajtsa szüntelen fellegez... egy kunyhó veled, Iréné! mennyország... ha te egyedül ki maradtál volna a' teremtésből, a' világ kintsével koldús volna Mahomed. —

Iréne. Ha koldus volna Mahomed, Iréné a' világ kintsével birna: a' ki a' világot kívánnya által-ölelni, bé nem foghatják a' szeretet szelíd karjai. —

Mahomed. Terjeszd ki a' tiéidet, Iréné! a' mennyit azokba bé-foglalsz, tsak a' légyen Mahomed: mindentől, a' mit kívül hagysz, örökre meg-válok, hogy veled egy lehessek. Nézz-bé azokkal a' mennyei sugárokkal az én lelkembe, hogy eltűnjenek a' földnek minden árnyékai (*reá néz 's félíg meg-öleli*) 's olvastasd-fel azzal az egymást tsókoló Cherubimok testvér párjával idvességemet: válaszd-el egymástól, hogy beszéljék ki a' szeretet' egysége mennyei édességét!

Iréne. Tsak most születtek a' mennyországba, még nem tudnak szólni annak titkairól.

Mahomed. Tanítsd őket olyan sebesen, mint én tanúltam: te a' láng-habok közt átkozódó ördögöt is a' menny tudományára taníttanád, 's ugy nézne-fel, hogy az Isten megesmerné az ő hajdoni belső Szolgáját 's meg szállítaná. —

Iréne. Vajha tsak azt taníthatnám-meg 's a' Mahomed szívébe bé irhatnám! hogy a' ditsősség a' Sírhalomra számlálja kintseit, 's a' szeretet az élőket boldogítja, amannak örö-

kösse, soha-se birja az övét; a' szeretet minden kintseit egy ölelésbe befogja. —

Mahomed. (ki-terjeszti karjait) Engedd ennek tellyes erejét éreznem! hogy a' mennyei hitnek minden tzikelyét értsem-meg, 's ugy esküdjem reá (*meg-öleli, Iréné-is félig tartózkodva szemérmatosan*) Ah nyomorúlt világhódolók! üzzétek a' boldogságot a' le-ontott országok' hantjain: én bé-értem:... az én egész meghódolt világom karjaim' közt vann, 's itt határa van kívánságimnak. (*szorosabban meg-öleli, 's Iréné-is*) Iréné! melly édes mennyei kötél foglalja egybe a' szerető sziveket! ez-az édes erő egyesíti a' véghetetlen világot!... nem láttad-é az örökké-valóság' ezüst jegy-gyűrűjét a' tsillagos Egen? a' szeretet' Istene foglalja vele egybe az ő számtalan világít!

Iréné. Az ő örömét ki-árasztja az egész teremtésre 's édesen boldogítja sziveinket!

Mahomed. Benned nyílnak a' boldogságnak minden virági, 17 Esztendőök paraditsomi tavaszsa! bé-lepve az ujj tsetsemő angyalok tündöklő rajjától... mézet szednek az ég számára a' virágokba feredve... némellyik el-merül.... mint egy kis hajnal, úgy ég pirúlva, a' midőn részegen elé jön:... ah! engedd nékem is egy lenni közüllök!... ha szabad a' földi méhnek mennyei mézet kostolni?!

Iréné (hátra vonja magát, el-pirulva.) A' földi méhek marnak, 's a' sebeik fájnak..

Mahomed. A' Földi sebekre orvosság a' méz: a' mennyei sebeek mennyei méz forrásivá válnak... Értem reszkess, Iréné! velem vann szembe a' szerelem istene mindenható tábora: hajnal-szín zászlóit lebegteti a' mennyei szél... a' világot elnyelő örvénybe süllyedek... menyek vagy a' halál' éjjfélebe vagy az örök-élet' fénnýébe! (*meg tsókolja ... pausza*) Nem hallottad a' két ellenséges Cherubimok bíbor serge hogy ütközött-egybe sebessenn egy másra repülve sziveinkből.

Iréné. Egymásra esmértek a' mennyei sergek 's örökre egybe-békéltek. —

Mahomed. Még künn vannak, otthonni tüzeikkel égve nézik egymást,

Iréne. A' templom szent falai közt kívánnak egygyüvé eskünni, hogy elnemválnak tóllünk... ah, de a' templomok el-pusztúltak!

Mahomed. Újjra fel-épülnek, Iréné, 's egygyütt imádjuk benne azt az Istent, a' ki minket boldogított, ... 's addig-is a' leg-felségesebb templom pádimentomán állunk, mikor fenn a' mennyezeten az angyalok gyujtják a' Gyertyákat, 's a' mi boldogságunk' hálá-adó sóhajtási emelkednek a' füstölők szent fellegei helyett, keresni a' szeretet Istene királyi-székét... ah! milyen meg-elégedve van az én szívem!... mint irtózom vissza-tekinteni a' sivatag méjjébe, a' hol tévelyegtem; a' hegynél végződő eget kergetve a' kerek földön... nappal mint egy mennydörgő Isten reszkettettem a' világot, éjjel a' milliók' átka ekhózott lelkem Ürességébe... 's éreztem, hogy egy nyomorúlt ember vagyok... Egy angyal kellett, hogy a' mennyország' utját meg-mutassa.

V. JELENÉS.

Basa 's az előbbiek.

Basa. Idvez'-légy, F. Sultán! parantsolatidat mind véghez vittem 's ujjaknak elfogadására kész vagyok. —

Mahomed. Kedves Ibrahim! a' te fejér hajú böltsséged ha esztendeidnek tsak az első felétől kért-volna tanátsot, nem keresnéd ott a' Sultánt, a' hol nem parantsol, 's ő is adót fizet a' több halandókkal...

Basa. Kegyelem, F. Sultán! ha alkalmatlankodom! felségd parantsolta ma reggel, hogy akár-hol légyen, meg-jelenjek, 's nem akartam most, a' midőn már nem sokáig telyesíthetem, leg-előbb által-hágni az én Uram parantsolatját.

Mahomed. Engedj-meg, Barátom! - - te méltó vagy ezen nevezetre: egy égi test se járja tökéletesebben az ő abrantsát; de én változtattam egy más égbe az enyimet, 's azért esett illy különösen egybe-jövésünk: ezt az eget, mellynek napja Iréné, néked köszönöm, Ibrahim!

Ibrahim. Uram a' te szolgádnak fő boldogsága a' földön, ha a' te egednek egygyik oszlopa lehet.

Mahomed. Nints-é valami nevezetes? vissza helyhez-teteké a' szerentsétlen lakosok az ő maradványaikba? meg-tsen-desedteké?

Basa. A' félelem viselteti velek a' megnyugovás áll-ortzá-ját; de a' belső bú az ő emésztő sárga világával által-süt az öröm-festékein... nedves szemek néznek-fel az omladékok között az égre, ... másokat le-szegzett a' kétségbe-esés: meg-hódoltuk őket; de a' szíveknek nem parantsolunk!

Mahomed. Tehát az ő szívek következik meg-hódolni, Ibrahim! ma van az a' nap, mellyen azt az új nemét a' világ-hódolásnak szerentsésen el-kezdettem... A' jószág kedves bal-sama légyen a' mi fegyverünk mérge, a' melly minden gyűlöl-séget meg-öljön: töröljünk könnyeket! kötözzünk sebeket! hogy a' mi országlásunkban csak annyi félelem maradjon, a' mennyi a' szeretet világosságával a' leg-szebb képet for-málja.... Mindenbe segítsenek a' Lakosok; szabad Isteni tisztelet engedtessek: egy az Isten minden számtalan világok-ban; az Örökkévalónak napsugára buzdítja énekre a' menny világosságába örvendező sergeket 's az éjtszaka panaszló füle-milét... vissza állíttassanak az ő templomaik, 's az, a' melly-nek lángjai közül ez a' szentség ki-ragadtatott, emelkedjék-fel a' város felibe, hogy másodszor bé-vitessék ez a' szentség, 's most ő égjen benne mennyei-tűzzel!

Basa. Parantsolatid, F. Sultán! végbe-vitelekkel határo-sak, minden gondolataid az égne sugallásai; de maga az ég hoz néha akadályokat, a' mellyek között mind-azáltal, mint a' víz a' vidék-szerint görbülő partok-közt, ki-foly a' te akara-tod. —

Mahomed. Neked sokat köszönök, Ibrahim! Siess, hogy még adosabbá tégy.

Basa. (Irénére-nézve) Még volna valami jelentésem, F. Uram!

Mahomed (békételen) Nem haladhat?

Basa. Nem, F. Uram!

Iréné. Engedd nékem, F. Sultán, a' partokhoz közelébb sétálni, hogy lássam a' támadó-szél hogy hánnya a' habokat.

Mahomed. Mindjárt bé-érlek, kedves Iréném! meg-simúlnak a' habok előtted, hogy a' tenger a' te képedet a' mennybe bé-irja. —

Iréné (menve) Úgy még egy kép fog hibázni a' mennybe! —

VI. JELENÉS.

(*Mahomet és a' Basa.*)

Basa. F. Sultán! most senki sintsen: szabadé ugy szóllanom a' nagy Proféta nevében, mint ember emberrel?

Mahomed. Barátom! a' nagy Isten színe előtt olyan kitsi vagyok én, mint te, 's te olyan nagy, mint én!

Basa. Én egy Géront nevű Görögnek meg-ígértem, hogy ennek a' leánynak szentségét meg-örzöm; az én 76 eszten-deimben egy szavamat se szegtem-meg; nem akarnám, hogy eddig sok bajjal meg-örzött betsületemet, mikor szinte megérkezném az Örökké-való eleibe, el-veszessem... Engedj-meg nékem, én is voltam ifú! 's el-nem-felejtettem azokat az alat-tomba tett gonosz lelkek' tüzeit, melyeket akkor veszünk-észre, mikor fenn van a' templom fedelin a' láng.... Én a' mennyit a' nap világán bujdostam, soha ilyen szépséget nem láttam: az ő fénnyébe még a' vénség szürkülete-is mosolyog 's a' fagyas ablakak könnyeznek... Ha egy olyan virág volna, a' melly a nap-világán szokott nyílani, 's nem a' természetnek valamelly különös teremő kedve II-ik Mahomednek párt-is kívánt volna elő-hozni, nem újjítnám-meg szavad szentségét, mellyet soha még a' földnek motska nem fertéztetett.

Mahomed. Jussod van gondoskodni azon ajándékok iránt, mellyet fel-tétel alatt adtál: egy ilyen mindenható ellenség ellen mind-az által valamint semmi segittség nem volna szükség-felett való, úgy minden hatalom hiába való volna, ha én magam nem őrizném tulajdon magam számára a' paradicsomat.

Basa. Mindenben gyönyörködjél, tsak a' jónak és gonosznak tudásának fáját el-kerüld; mert azonnal mint egy álom el-tűnik az egész paraditsom, s egy pusztánn ébredsz-fel!...

Mahomed. Hiszek a' böltesség órakulumi szavának: egy olyan magosságról szóll, a' hová idő előtt a' Királyok se hághatnak; nem fog előtted meg-szégyenülni az-az ábrázat, melly a' világ zivatarai setésége felett mosolygott, mikor a' föld-népei reszkettek alatta.

Basa. Már vissza-tért az én F. Sultánom, 's én-is visszatérek parantsolatait folytatni.

Mahomed. 'S én-is vissza térek az én paraditsomomba! *(elmennek: a' Basa meghajtva magát, indul a' város felé, Mahomed Iréné felé.)*

VII. JELENÉS.

(A' ki kötő-helynél Agénor egyedül, fű a Szél; egy hajó hányattatik).

Agénor. Istenem! millyen hirtelen támada az a' szélvész! millyen félre-vetette a' hajót!... mikor éppen meg-érkezik-vala? ah! az ember örömei millyen közel az ő tzéljokhoz tűnnek-el! *(Szél zug)*... Millyen sötéten hömpölyögnek a' habok... melly süketen bög a' méjjség! mint emelkedik büszke tajték-jaival az alá ereszkedő ég felé! a' hajdon el-vált felső vizek az alsókkal újra egybe akarnak elegyedni *(villámlik)*; meg nyilt a' fekete kárpit, 's a' Minden-ható királyi-széke le-tündöklött a' Sírhalmok-közzé! *(dörög)* Meg indúlt az Úrnak szava, a' világ méjjsége rémül az ő nagyságától, 's a' föld büszke Urai fel-ébrednek az egyedül Úrnak rettenetes szavára. *(Nagyot villámlik; tsattan: meg-üti a' hajót, 's egészen lángba-ég)* Jajj-nékem!... Istenem!... Nintsené számomra is egy menyköved?... A' Tágas tengeren éppen ezt a' bujdosót, a' ki életem komor estvéje egyetlen-egy vigasztalására érkezik-vala, kellett-é nyiladnak tzélozni?... Ah! egészen el-borítja a' láng utolsó reménységemet! Nagy Otzéán! ha olyan szegény vagy

minden vizeiddel, hogy ezt a' közted égő lángot ki-oltani nem-tudod, az én életem halavány lángját könnyen meg bírják habjaid!... Millyen haragos tajtékkal forranak a' vizek az ő ellenséges élémentomok ellen, mely az ő országokon kevély-kedik... A' lángok a' habokkal öszve ütköznek... A' hányt tüzes árbotz villámokat ír a' fekete egen!,... A' büszke füst-oszlop fejét a' fellegekbe rejti; lábait a' tengeren terjeszti-el!... Az árbotz tsikorog! szikrádza törik-le; 's a' méjjség nyeli-el mindenemet!... *(le térdepel s öszve fogja kezét az égre; azután jó Iréné).*

VIII. JELENÉS.

Agénor és Iréné.

Iréné. Egek! olyan hasonló hozzá!... *(közelebb menyen)* Ő az, nem álom! egy ilyen álom is ezer valóságokat fel érne *(még közelebb menyen.)* Ő az! él az én atyám! de olyan mozdulatlan, mintha lelke egésszen az égbe volna!... Ah! talám engemet keres? én is tsak ott véltem meg-találni őtet *(hoozámenyén meg öleli)* Idvez'-légy, kedves jó atyám!

Agénor. Nagy Isten, erősíts! tartsd-öszve ezeket az omladékokat! Oh igen sok egy pillantatba mindent el-veszteni 's a' másikba vissza-nyerni mindent.

Iréné. Kedves Atyám! én-is vissza nyertem mindent, a' mit el-veszettnek gondoltam; senki se tudott rólad mondani semmit; minek-utánna látták a' te meg ifjadt esztendeidnek hév nyári villámjait!... Könnyes szemekkel gondolkodtam a' haza áldozatja szentségére; 's a' midőn árvának éreztem magamat, a' mennyei Atyához sóhajtottam!

Agénor. Azért a' sóhajtásért adott-vissza téged' nékem! mert óh! kedves lényom! én néki adtalak-volt: én gyujtottam-fel a' templomot, hogy együtt égj-el a' szentségekkel, minek-előtte a' bé-rontott Pogányok vakmerő kezekkel illetnének.

Iréné. Istenem! mely tsudálatosok utaid! a' Géront fiai

ragadtak-ki engemet: mellettem estek-el, 's én egyedül maradtam a fenevadok között: egy nemes lelkű öreg Basa megszánt; Géront, mikor minden reménység eltűnt, meg-adta magát 's esedezett érettem a' Basának!

Agénor. Tehát minden úgy van: Oh! Géront, miért nem adhatom én vissza néked a' te fiaidat?!

Iréné. A' hazának szentelte ő azoknak sirjakat; könnyekkel kísérve bé az égbe; érted most-is vizsgálja a' halottak komor országát!

Agénor. Most beszéltem vele, Iréné! éppen utánnad ment a' Basához: nem találtad?

Iréné. Nem a' Basánál vagyok, kedves Apám; Mahomed a' Sultán meg-látott 's a' leg tisztább Barátsággal tisztel engemet.

Agénor. Ah! nyomorult kétség! egy öröm-könnyet se lehet tudni, hogy a' mig ki-érkezik, nem gyászra jóé?

Iréné. Oh nem, kedves Atyám! Mahomed egésszen meg-változott: Ő olyan szép, mint egy sötét zivatar után a' Nap, melynek fényén a' könnyek-is mosolyognak.

Agénor. Oh kedves Léányom! ne-hidj annak a' tsalárd mosolygásnak: éppen ez alatt készítik az ő havassai a' leg rettenetesebb égiháborút; az ő virágai a' halál mezején nyílnak: nem fárad rózsa illattal hozzá a' Zéfir, hanem mikor a' fél ember testekkel nyögő völgyekről a' halál szagát vivő szelek a' Sasokkal szembe repülnek, az-az áér az, melly ötet-is emeli; mert ő az első minden ragadozó állatok között. —

Iréné. Ő mind szégyenli azt, 's most Jósággal kívánja meg-hódolni a' sziveket.

Agénor. Talám a' Tiédet-is ostromolta? ah Iréné! milyen sötétség borúl az én lelkemre! miért nem maradtál erőszakoson benn a' Templomba? miért váltál-meg annak Szentségeitől? hogy azoktól külön, pogány tüztől égnél-el?

Iréné. Kedves Atyám! ne háborítsa semmi gyanu az atyai szívet: a' te léányod mindég a' templomba maradt, 's szent tűz az, mellyel benne két szív az égre lángol!

Agénor. Nem sokára a' templomot égeti-el... még nem

találtaalak-meg, kedves léányom!... inkább kívánnám, hogy elvesztettelek volna.... Szeretet abba a' büszke kőszálba! hideg fény az ő fején! égi háborúk az ő szive körül:.. tsak azért derült ki, hogy néhány napi hévség újj zivatar matériáját szerezzon, a' mit ki-menydörögjön, hogy újj fényel tündökölyék az égbe.

Iréne. Meg fogod esmérni ötet, 's annál kedvesebb lesz, mikor a' kegyetlen oroszánt meg-szelidülve látod.

Agénor. Meg telve vérrel, míg újjra meg nem szomjúzik: többet neszólj nékem rólla (*rövid pauza*) El-jösz-é velem, Iréne? mind addig, míg ez a' nap nem süt Mahomedre-is, ré-ád-is egyszerre; hogy mindennapi keserves verejtékeinkkel meg-váltsuk betsületedet?

Iréne. Oh! kedves Atyám, kívánd az életemet, attól könnyebb meg-válni: Mahomedtől hatalmamba nints; ő mindjárt ide jön...

Agénor. Jőjjön utánnunk, ha olyan nehéz néki tölled el-válni, mint neked a' fényes gyalázattól! (*jő Mahomed; meg-látja Agénor 's égiszeribe Irénéhez fordul.*) Ha egyik élelmentem meg nem szabadított, a' másikhöz folyamodom (*által öleli 's bé szökik vele a' habok-közé*) A' szent Isten nevében!

Mahomed (bé-szökik utánna.) Segítség, egy országot, a ki Irénét meg-szabadítja!

(*A' kárpit leesik.*)

MÁSODIK FELVONÁS.

I. JELENÉS.

Mahomed 's Iréné egy szobába.

Mahomed. A' Tengerbe kellett néked merűlni, hogy mint Vénus 'a haboktól szülessél? azoknak minden veszedelmeivel!... Az egész méjjség meg-világosodott-vala, mikor el-mérűltél 's a' setétség ki-jött a természet színére... de mikor az én karjaim között éresztelek tégedet, a' tenger kettőnket egy be-ölelte a' véghetetlenbe terjedő karikáival, 's mikor kiemeltelek, utánnad fel-jöve tsókolt: a' természet újra mosolygott, 's a' rémitő tsudák a' vizek' színére fel-tartván fejeiket könnyeztek a' bájoló fényen.

Iréné. Oh miért kellett a' te Irénédről-is a' könnyeknek az ő tengerekbe vissza hullani, az én Apám után? senki-se volna hasonló boldog hozzám, valamíg az én Menyországom egyetlen napja réám süt. —

De igen drágán fizeted-meg, F. Sultán! a' te Irénédet; egy nagy-lelkű öreget adtál érte a' tengernek; egy böltességgel tellyes ezüst-hajú főt az ő iszapos fenekére vetettél, ... míg az ő leányát a' világ' ditsőssége fényére emelted.

Mahomed Nem ki-vonta-é az apai nevet szivedből akkor, a' mikor azt az életet, a' mellyet adott, vissza-akartavenni?

Iréné. Engedj-meg, F. Sultán! meg akarta tartani annak

szentségét, mivel nem ismért tégedet!... Ő egy bús hazafi: el-nem-tudott választani a' Constantzinápoly omladékitól!

Mahomed. Meg engedek néki; az ő böltessége a' földön gyakorolta magát; nem emelkedett a' tsillagok tüzes útjára, a' mely mikor a' földről vissza-felé menni látszik-is, akkor-is elé napkeletre foly; én ez előtt az égbe kerestem a' tsillagokat, amíg az enyimeket a' földön találtam-meg; az ő pályájokat kísérem már az örökké-valóság Napkeletéig. —

Iréne. Bús Sugári a' temető-tengerbe néznek: szaporítani kívánják a' világ' könnyeit, a' melyekből egybe-gyűlt!

Mahomed. Ha a' te atyádnak, Iréné! dühösségét, a' mellyel engem a' habokba taszított, a' szerelem' mennyei ereje meg-nem-győzte volna; kevésbé keserves halottat temetne-é a' méjjség? valamelyiket a' kettőnk közül a' tengernek kellett el-nyelni, hogy mind a' hárman el-ne-vesszünk; 's hogy ketten meg maradjunk, azt a' halált taszítottam vissza réá, a' mellyet ő réám mért-volt... láttam messze még küszködve a' habok közt el-enyészni... a' végzések meg-tarthatták őtet, ... valami halászok beszélnek, hogy egy öreg egy menykötől meg-ütött hajó darabján a' partra úszott.

Iréne. Remenységnek akár-mely halavány sugára, áldott légy! de ha még él-is, ő titkon kesereg!

Mahomed. Annál kedvesebb leszsz, mikor a' te ditsősséged' déli fényén az ő Sírja homálylyai közül elő-jön... Nyugodj-meg a' végzéseken, Iréné! 's várd azoknak ki menetelét! Tudd-meg, hogy sebesítéd a' Mahomed szívét, minek-utánna minden meg-hódolt világaival rabodnak adta magát, 's még is adósod!

Iréne. F. Sultán! a' te rettenetes Lelkednek egy intésbe kerül az édes lántzat elszakasztani, akármelly minden-ható erővel láttassék téged hozzám kötni... de tudd-meg, hogy ez a' hiv szívis azzal együtt ki-szakad... 's akkor, Sultán! szabadon hagylak a' földön!... leszsz egy nyögő Szellő, melly szárnyán lelkemet a' mennybe fel-vigye!

Mahomed. Juthatnaé egy halandónak-is eszébe, az ég köteleit el szakasztani? egy férjfiat se-hordozott a' föld a' Nap

alatt, a' ki az egész világ' Uraságáról le-ne-mondott volna a' te rablántzaidért? ha rabodat a' szeretet' mennyei lántzával szívedhez foglalod, a' szabadság-el-veti tüzes levegő-szárnyait 's bilintsekbe tanul járni.

II. JELENÉS.

Ibrahim 's az előbiek.

Ibrahim. Felséges Sultán! egy fertálynyi audientziát kértőlled az öreg Ibrahim fontos Jelentésre!

Mahomed. Örömet fizetek adót néked abból az arany-időből, melynek napját te hoztad-fel... Mennjünk-bé (*nyitja az ajtót*) azon falak közzé, a' hol az országnak gondjai seregelenek; oda illenek a' te böltsességed beszédi; itt a' leg komorabb igazság-is rózsaszinbe öltözik s' el-változtatja értelmét; a' nedves felhők arannyal mosolyognak, mint-ha tsak az eget szépíteni jöttek volna; menjünk-el erről a' tündéri fényről, hogy a' dolgokat az ő földi világokba lássuk!... Te pedig, imádott isten-asszonyom! számláld szép szemeid pillantásaival az én véghetetlen adósságaimhoz azt az időt, a' melyet másnak kell adóba fizetnem. —

Iréné. A' virtusnak számlálom, F. Sultán! hogy a' közbehengeredő gyöngyökkel harmatozza-fel elnem hervadó virágit! —

Mahomed. Ne-adj azoknak semmit a' te szépségedből, hogy a' két menyország között a' semmiség örvényébe ne szédüljek... Kénszerítlek, ne szólj többet! hogy maradjon még- valami abból az észből, melynek az országok óriási mákhináját kellene fel vetni.

Iréné. Nem kívánok vissza-élni azzal a' kegyességgel, melyre Felséged egy méltatlan rab-léányt méltóztat. (*menyen el*)

Mahomed. Hogy én méltó rabod maradjak: old-fel egy néhány pillantatig az Országok Urát.

III. JELENÉS.

Mahomed és Ibrahim.

Ibrahim. Engedj-meg, F. Uram! a' te hiv szolgáltnak, ha a' midőn senki se mér szollani néked, én egyedül tám igen sokat merek: hatalmadban áll ezt az egygyetlen tükrödet széllyel-törni, ha a' te szép képedet-is darabokra akarod törni!

Mahomed. Nékem csak egy tüköröm volt, Ibrahim, a' mellybe nézni szerettem; a' világ borzadó színe volt az, mellybe a' szélvész es tsillagaival reszkető tengert meg esmértem; a' második Iréné, melly engemet a' mennybe mutat, a' hol az ígért boldogság ki-fizettetik; szeretném látni, mit mutat a' harmadik?

Ibrahim. Az első igaz tükre a' szerentsének, 's azzal egygyütt változván formája, hol kitsinnek, hol nagynak mutatja, a' ki belénéz: a' második előre fizeti a' boldogságot, de olyan pénzekkel, mellyek egy rózsa királyságán-túl nem járnak; a' harmadik azt mutatja, hogy a' két első hamissan mutat. —

Mahomed. A' ki a' leg-szebb valóságot nézheti, nem keres hiába való képeket a' különbféleképpen mutató tükrökben.

Ibrahim. Mig a' valóságot nem láthatjuk, képeket nézünk: az ember barátjába-is tükört keressen, valamint a' tükört barátjának tartsa; ez emlékeztesse az ifjuság virágait gyümöltseket hagyni helyekbe: szégyenítse-meg a' tavasz' zéfirei közzé mosollygó rántzokat 's rövidítse-meg az ősz hajak' reménységét. —

Mahomed. Mellyiket akarod te nékem a' te vénséged' jegébe mutatni? jóé vagy rossz az. Ibrahim, a' mellyel meg terhelve jössz?

Ibrahim. Mindenik, F. Uram! mivel egybe vannak párosodva; vagy engedd-meg, hogy el-válaszszam; vagy ezeket a' fejér hajakat mind addig tsúfold a' böltesség' hazug czimerének, mig a' szégyen miatt el-hulnak.

Mahomed. A' te kéttséges szavaid úgy jönnek az én Lelkembe, mint mikor a' meg tsendesedett tengeren az észak

újra fúni kezd ; de Mahomed nem szereti a lehetőség országával hadakozni, melynek levegő serge megsebesíthetetlen ; mutasd-meg néki az ő ellenségét, 's ha azt ezek a' szemek megláthatják 's ez a' kard el-éri, úgy szakassz friss borostyánt a' Mahomed homlokára !

Ibrahim. Vajha meg ne látnák többé a' te szemeid 's a' te karjaid el ne érnék, hogy ennek az ellenségnek leg-előbb fordítva hátat, szembe futnál a' nagy prófétától le-küldendő borostyán koszorú eleibe !

Mahomed. Mahomed nem fut, ha a' pokolnak minden lángoló ördögei réá ordítnának-is : hátat nem fordít ; ha ellenség az ő neve : szembe menyek vele, Ibrahim ! az egybe-dörgő világok közé is !

Ibrahim. Tsudálkozhatol az én beszédemen, mig megtudod : olyan ellenségről van szó, mellyel a' puhák ütköznek-meg 's a' herók el-futnak előlle ; a' ki egy hódító szűz boszorkányozó nézésétől el-fordúl, annak szakasztok én borostyánt ; a' k hátul tudja hagyni a' mennyország' festék-szineit, olyan ha-á talommal mosoly o gva, hogy valaki aszszonytól született, ré menne, mint a' bogár a' Gyértya-lángjára.

Mahomed. Talám értelek, Ibrahim ! 's ha szintén az ifiúság, ez a' fényre repdeső pillangó, ebbe a' szép lágba esnék-is, hol éghetne-le szebben a' halandó rész, hogy a' halhatatlan Sultán tisztán maradjon ? Így akarod-e a' rosszszat a' jótól külön választani ? de előbb egygyesítsd azt a' gondolatlanságot, mellyel te magad kezembe adtad az öröm-poharat, a' mostani méreg-elegyítő böltsségeddel !

Ibrahim. Az öröm'-poharat az én Uram vette kezébe, 's a' midőn méreggé kezdett válni, most általam, a' ki talám magam is valamit elegyítettem-volt belé, küldi a' böltsség' az ő orvosságát.

Mahomed. Mondjad inkább, hogy ő akarja méreggé változtatni ; ő maga egy sáppadt beteg ; 's az erőtelen napfényen álló ablakain néz-ki a' pusztá hó mezőre : én a' virágos tavasz' Zéfirei közt vagyok ; nem-érthetjük mi egy mást, Ibrahim !... El nézhetetlen úgy nékem elé, mint vissza néked az a' sok

kékhegyeken által bújdosó Út, melyen én innen, te túl vagy: azokat az esztendőket, melyek el-választanak minket, sem én tölled, hogy engem meg-érthess, el-nem vehetem, sem te nékem, hogy én téged meg-értselek, ide nem adhatod.

Ibrahim. Hát az egész el-múlt el-veszesse hitét? 's tsak a' jelenvalónak légyen voxsa? a' mellynek magának csak az el-múlt adhat hitelt? ez mutatja-meg azt, a' mi marad, minek-utánna az idő azon színes öltözetet, a' mellybe meg jelent, el-viseli... Kedves ifju Sultán! engedd meg nékem, hogy útát mutassak néked azon a' veszedelmes méjjségen, melyen többszer nem-jártál: engem már a' jég mindenütt meg-bir. —

Mahomed. Néktek a' gyengeség ád erőt: a' szalma-szál birnáé olyan kevés matériával a' kalászt, ha üress nem volna? nállam az erő szüli azt, a' mit ti az üresség miatt fennálva, gyengeségnek neveztek... Ollyan sokszor a' ti világotok, mint a' reves fáé... Parantsolj az én ifjúságom hév-égtája napjának, hogy ne égessen, 's fagylald-meg az égető Zénith alatt a' tengert, hogy egy Szél mozdulat se találja-meg az ő habját:.. de talám még a' vénség jegének-is vannak a' maga síkjai?

Ibrahim. Az okosság mindenkori támassza a' Vénségnek, a' melyen tsendesen lépeget elé szembe az örök tavasszal, melly a' hideg fergetegek közzé mosolyog: nem-is alkalmatlankodnak a' nyári hévség bogarai, ha vagy egy fel-ébred-is, erőtelen rebbenése hamar le-esik.... Mindenről le-esett a' köntös, állortza-nélkül van a' világ: által láttzanak azok az erdők, melyeknek nevető zöldségekre vadok bukáltak; tisztán, tsalárdság nélkül marad minden. —

Mahomed. Ó, Ha a' valóság ollyan pusztá, kedves Ibrahim! vajha soha se válna el a' tsalárdságtól: arra a' fel-tisztulásra nem vágyom, mellynek hóharmatja a' természet ábrázatját elfonnyasztja; azzal a' kedves fénnel maradok, melyen az egész teremtés virágzik. —

Ibrahim. Az a' fény attól a' lángtól van, melly nem tsak magát emésztí-meg, hanem minden nagyság matériáját-is; a' szünetlen horgászó pokolnak egyik maszlagja a' szép léány: a' boszorkány, egy nevető tavaszba elbúva; mihelyt

annak rövid idejű virági elhullnak, rántzas boszorkánt teremnek!

Mahomed. Ha ez az egyetlen édessége-is az életnek kivételik, oda lessz minden íze a' boldogságnak.

Ibrahim. A' boldogság számtalan ingrédientziait szüntelen elegyíti az ember, 's örökké hibázik valami az ételbe, a' mikor egyéb minden van, Só, a' mikor az-is, appetitus, csak ettől függ minden, 's éppen ezt rontják el az édességek; 's az ezektől való meg-tartóztatás keserű orvossági adják-meg: annyira el-veszhet, hogy van, a' ki az étel-látásától való tsömör miatt az asztaltól fel-kél.

Mahomed. Elegyítts a' mennyből és a' földből mindent egybe a' te boldogságodba, ha Irénét ki-hagyod: úgy még csak a' Prométheus agyag formáját tsináltad meg, 's az élet szikrája hátra van!

Ibrahim. A' boldogság formája sok, mint a' szép ábrázatnak; de akár mint láttassék élni, olyan halandó, mint ez, ha nem a' mennybe nyílnak rózsái; boldog, a' ki olyan szeretőt választ, mely a' sirig mind szépülve, onnan mennyei fénybe öltözve által-hódít!

Mahomed. O! te partra ki-szállott Öreg, néked már lengedez az örökké-valóság hívogató szellője ezüst hajfürteidbe; de tekints-viszsa a' te rég elmúlt tavaszod' fényébe: nem láttad-e soha egészen annak egét egy léányba? 's ha akkor láttad volna azt, a' mit én most? úgy a' te ifjuságod másként tanította-volna szóllani a' te vénségedet!

Ibrahim. Nékem, kedves ifjú Sultán! sok szeretőm volt, míg arra találtam, mely sem hidegséggel nem fut, sem hűség-telenül el-nem-hágy; az ember mindég szerelmeskedik, csak a' szeretője változik; mihelyt az ember egyszer a' mennyet egy léányba le-hozta, mind addig költözteti, míg végre a' földre sehol se illvén, vissza teszi a' maga helyére; azután nem gyűlnek többé egy helybe a' szív meleg sugárai: fel-oszolva az életre, soholt se égetnek, mindenütt tűrhetőleg melegítenek; ekkor kezd lenni az öregé az élet, addig ő volt az életé, mind addig tulajdon magának kovátsolván meg-annyi új formákra

lánczait, minden karikái el-viselődnek : akkor egy keveset szabadon él 's meg-hal !

Mahomed. Tehát engedd-nékem is az én lánczaimat, melyeket adtak a' végzések, elviselnem !... azokkal tartoztatnak a' földön ; én nem irigylem a' te szabadságodat : a' tömlőtzhöz lánczok illenek ; maga a' föld tömlőtz, midőn a' véghetetlen világba mindenfelé integetnek a' tsillagok, 's sehová se lehet ebből a' sárfészekből ki-menni, 's még a' kit innen el akarnak is szabadíttani, sír...

Ibrahim. A' sír, a' ki lánczainak nevetett 's minden idejét aval töltötte-el ; az élet egy sokadalom, mellybe a' gyermek kevés pénzzel kívánna mindent meg venni : mézes-pogácsára költi, az úton meg eszi 's semmivel tér vissza sírva. —

Mahomed. Én szerentsés voltam, hogy egy ollyan klénodiumot vettem, melly az egész sokadalmat fel-éri !

Ibrahim. Ne szólj átkot, Sultán, minden Országaidra ; azt a' hűséget, mellyel egy fél-világ büszke volt, szinte egy hold-dal el-fogyó ábrázat kedvességiért el-vetve. Oh ! ha a' természet örökké-valóságra készített remekein is ugyan azon etsettel járt, mellyel az aszszonyi változó színeken jádzott ; tehát súllyedj-el az álmok aranyos fellegeibe országod fényével egy-gyütt ! áljon pusztán oszlopondon örökre az el-maradt nagytetek ditsóssége helye ; festesd Irénét oda, hogy a' jövő világ előtt az ő képe mentsen tégedet ! ugyan vele egygyütt mikor leg-inkább tündöklik, jelennj-meg a' Jantsárok előtt, hogy az egész sereg leesve az Isten aszszony előtt, meg engedjen néked, hogy őket ki-üzte szivedből, a' kik annyi sanyaruságok közt vérekkal irták ditsósságod útját. — ... Engedj-meg, F. Sultán ! ki kell-mondanom : a' békételenség ollyan nagy, hogy minden rosztól félni lehet ; minden látja, hogy egészszen más lettél : tüzes futásodat meg-állította egy az út mellett nyíló ró-zsa, hogy az ő halandósága el-ragadjon azon szépségre, mellyel az el-rodhatt nagy emberek porai fénylenek. — Ah ! hiába vár téged a' ditsósság a' földnek más lapján : meg-áll-é a' nap egy hízkeldő vidéken, el-felejtve, hogy ő az egész világé ? Te, a' ki előtt a' fátum a' halhatatlanság' egét fel-nyitotta ! mint-

egy köz ifjú, egy léány pillantására vesztegeted századjaidat: a' világot meg-szégyeníted, melly büszkén reszketett a' te uralkodásod mennydörgései alatt 's most mindennapi lántzokba sóhajtani lát.

Engedd-meg, Uram! hogy az igazság a' hízelkedés festett kárpitját, mely megett saját fegyvereid ellened köszörültetnek, el-vonni mérészlette... Az én életem ugy is az érted vetett kotzkától-való sokszori maradék: érted tettem még egyszer fel!

Mahomed. Eleget mondottál már, Ibrahim, többet mint a' Sultánnak hallani lehetne, szünj-meg már, fagyas észak! kioltani menny országom világait 's el-fonnyasztani a' boldogság' paraditsomát (*pauza*). Tehát alugyék-ki a' szeretet' menyeyi nap-sütése, 's a' meg mérhetetlen sötétséget világosítsák a' fel-gyújtott világ' lángjai; vagy az Iréné karjai közt égni, vagy a' világot el-égetni tudja Mahomed. Vajha egy fekete éjj-félbe borúlva az égne minden vilámjait egyszerre kezembe foghatnám, hogy erre az alávaló tömlőztre egyszerre levetném!

Ibrahim. Tsak a' te el-vetett királyi páltzádat kívánd-vissza, F. Sultán!... hogy Ibrahim még a' te szolgád legyen!.. még egy utolsó szót engedj-meg!?

Mahomed. Egyet se többé, hogy utolsóvá ne váljon, mikor elsőbben meg-szóllal a' felébredt Sultán!

Ibrahim. Tehát szólok még egyet, hogy halljam még egyszer a' Sultánt! az után örömmel meg-némulok: a' mit a' meg-némított igazságnak el-kell hallgatni, ki-beszéli az idő a' Királyak sírhalmain.

Mahomed. Te rettenetes ember! a' ki a' le-vetett angyalok tűz-esése alá-mersz állani! ha nem gondolsz életed butsúzó lángjával, mellynek olajja el-fogyott, vané valami szent előt-te ebbe a' sötét világba? vagy valami hűség' szikrája maradt-e a' volt Sultánhoz? távozzel kérlek, hogy valami pokoli láng ki-ne rohanjon ebből a' nyomorult mejjből, 's ollyant tseleked-jem, a' mit magam is meg bánok, új motsokkal rutítva hajdani ditsősségemet!... Egy halandó se nézze, míg Mahomed az égből a' földre vissza-esik.

Ibrahim. (térdre esik.) Kegyelem, nagy Sultán! a' te örökké hiv-szolgádnak!

Mahomed. (Fel-költi a' földről) Kegyelem néked, Ibrahim Reggel, mikor a' nap feltámad, a' Jantsárok serge szembe rogyogjon a' meg-jelenő Sultánnal. *(Ibrahim elmegyen)*

IV. JELENÉS.

Mahomed egyedül.

Eredj, komor igazságnak hív követje! rajtad van az ő sápadt tzímere; eredj! vond-le az egész rothadás országaról a' pázsint-takarót, hogy az ég lássa a' győzedelmes halál egybe kötött kezű millió rabjait, 's az örökké-való el-fordítsa ábrázatját az ő képét szabadon rágó nyüvekről, 's az egész földön el-hintett koponyák szem-üregei az ég' tsillagait ki tsúfolják *(pauza)*. Vallyon melyik helyesebb? el-rejteni-é egy rózsáliget megé a' tsont-vázat, hogy ez a' mesés állat, míg sírva fut vissza az ő anyja méhébe, mosolyogjon közbe, míg a' rózsákon által-menyen; vagy le-vetkeztetni ezt a' tsalárd világot az ő halotti piperéiből, hogy meg különböztetődjék a' part' örökre maradt ékessége attól, a mivel az idő tovább foly. *(pauza)* Emberek! a' kik tsak időre vagytok! számatokra nyílnak az el-muló-virágok: néktek nem-jutott egyéb; az örökké való-ságra hívott férfiak virágai nem hervadnak-el: amazoknak a' jól-tévő böltesség' világa soha meg nem mutatja az ő szeren-tsétlenségeket, 's a' kiket halhatatlansággal kínál, le kell hogy mondjanak amazok' halandó rózsáiról. *(pauza)* Ha ez a' rózsá nem Iréné volna! a' melly mellé a' leg sietőbb követtségbe repülő angyal is le-szállana 's meg-akarna szóllalni; mintha oda volna küldve, hogy az égbe fel-vigye... Ollyan szép ő, ollyan közel éget ez az egy nap, hogy a' feneketlen ég' minden tsillagait meggyőzi... ah, de ezt örökre le-viszi az idő óra-mutatója, 's az örökké-valóság ki olthatatlan tüzei maradnak az égen. *(pauza)* Hiába való vének! a' kik ezereket adnátok, hogy néhány esztendejetekeket el-vegyék; én kintset adnék, hogy 20

esztendőöt kapjak, kissebíteni az ifjúságnak azt a' búbajos számvetését, mellyel a' Véges jelenvalót annyira sokszorozza, hogy az örökkévalósággal egybe-mérkezik (*pauza*). Semmi sem egyéb, tsak az a' kötél, mellyel a' pokol az ég vidékeiről vissza von; de érzem, hogy von az ég-is; viaskodjanak az angyalok és ördögök felettem a' pokol és a' mennyország közhatárán!... ott áll Iréné egyik felivel, a' poklot is mennynek hazudva... ott meg-kell őtet még egyszer nézmem; nékem az én ellenségem egész hatalmát szembe kell nézmem; nem akarok én tsupa had mezeje lenni, mellyen a' szomszéd Királyok verkednek; én hatalmas vagyok, magam viaskodni: semmi lántzokat meg-nem szenvedek; el-szaggatom, ha szintén az ég kötött-volna-is meg; akkor szabadon fogom választani pályámat 's futásomba akármelly égi testtel vetélkedem.

V. JELENÉS.

Mahomed és egy Jantsár-Tiszt.

Tiszt. F. Sultán, alázatos jelentésem van, ha Felséged meg-hallgatni méltóztatik.

Mahomed. Mondjad! én ma hallani vagyok kárhoztatva: tsak hadd-el a' 99 hazugságot, ha hozsz köztek vagy egy igazságot!...

Tiszt. Én nem hazudtam soha Felségednek; nem-is volt szerentsém szóllani Felségeddel.

Mahomed. Tehát szóllalj-meg idegen nyelven, a' hazugság a' ti anyai nyelvetek; egy szót se tudnátok szóllani, ha nyelvetek szívetekkel egybe volna kötve.

Tiszt. Ebbe a' világba idegen az igazság, 's azért kénytelen ide való nyelvet tanulni: adj néki hazafiúi just, hogy ő is meg-szóllalni mérjen. —

Mahomed. Mutasd-meg elébb, hogy lássam: ugy el-takarjátok, mintha szégyenlnétek; minél édesebben hízelkedtek, annál nagyobb szükségtek van, valamit el-takarni, 's mind-addig viselitek a' hazug mázat, míg okotok van a' nélkül ma-

gatosokat szégyenleni; 's valamíg a ki-nyíltság nem mutatja meg rajtatok a' férjfiúság' bélyegét, nem vagytok méltók, hogy Mahomedéinek nevezzétek magatokat.

Tiszt. Mivel egy darab ideje nem volt szerentsénk, hogy felséged is a' miénk légyen.

Mahomed. Holnap a' tiétek lesznek, hogy néktek meg botosassak: reggel, mikor a' nap fel-jő, előttetek meg-jelenik Mahomed! Miért jöttél?

Tiszt. Egygy öszve-esküvést jelenteni, F. Sultán.

Mahomed. Elvan-igazítva; holnap minden helyre igazúl vagy egészen el-romlik!

Tiszt. De hát mit tsináljunk az el-fogott vén Göröggel? a' ki az ő fejr esztendeivel szégyenlvén futni kezünkbe maradt?

Mahomed. Mitsoda vén Görög?

Tiszt. A' többiek el-futottak, azokat-is bé-érte a' halál: ez egyedül az első-hellyéből meg nem mozdúlt: ketté tört a' kardja, 's ugy fogtuk-meg; itt künn van.

Mahomed. A' meg-ölt kigyó rángatódzása, midőn az ő fejét keresi, hogy az örökkévalóság karikáját le-írja a' halál küszöbére.

Tiszt. Szinte a' mi fejünket találta-meg.

Mahomed. Mitsoda mese az?

Tiszt. Való, F. Sultán! nem tudtam, mikor a' görög nyelvet tanultam, hogy olyan kintset nyerek vele: a' te életedet köszönöm annak, F. Uram! történetből hallottam-meg az ő sutogásokat, többen húsznál voltak, a' kik egybe esküdtek, egygyenként lesni tégedet, hogy orozva el-vegyék életedet; hogy el-ne-széledjenek, egyszeribe rájuk vittem vitézimet; kétségsbe esve verekedtek: mindenik drágánn esett-el; a' meg maradt öreg künn ál, trutzolva az ő lántzaiba.

Mahomed. Néked adósod Mahomed; mert azt a' kintset neveltet, melyből az ő barátait-fogja fizetni. Jőjjön-bé azon öreg, hogy nézzek azok-közzé a' szemek közé, a' mellyeket annyira szúrt az én életem' világa! botosásd-be magára, 's azután kísérd külön fogházba. *(ki-menyen a' Tiszt.)*

VI. JELENÉS.

Mahomed egyedül.

Megint egy új szemre hányás! most születnek azok a' nyomorékok, melyek a' félbeszakadt idő ürességébe fogantattak, azokból a' magvakból, melyeket a' pokol küldött a' szabadon járó szelektől!

VII. JELENÉS.

Agénor és Mahomed. Agénor meg-áll, az ő lántzaiból bátran szem közt nézve a' Sultánt.

Mahomed. (nézi) Mitsoda találós-mesét font a' te idől hossza? a' te mozdulhatatlan szemeidbe a' halál és gyász van festve, 's ábrázatodon nemes esztendők történeteit olvasom? mitsoda a' te sorsod, szerentsétlen öreg? egygyetlen fiadat vesztetted-é el a' hartzba? 'a sorvadó tőkének szép jövőse száradt-é ki?

Agénor. Szünj-meg, kérlek, ezen a' hangon beszélni! mennydörögj inkább pusztító mennyköveket szórva kezedből, hogy meg-esmérjelek! én nem akarlak soha meg szeretni téged; mind-addig gyűlöllek, míg az emberiség bosszuját nem állom.

Mahomed. Ki vagy! te esztendők jegébe meg-merevedett tsuda?

Agénor. A' te engesztelhetetlen ellenséged, a' ki élete zavaros fogytával a' tiédnek lángját ki akarja-oltani; hogy elenyészék az emberi nem ellensége, a' ki, midőn az egész föld vérbe borúlna, akkor kezdene sírni, hogy nints, mit többé ki-ontson!

Mahomed. Vakmerő ember! nézd a' hatalom tsendességét; míg te, mint egy fene-vad, hiába harapod rab-lántzaidat!

Agénor. Szabadabb vagyok én ezekbe a' lántzokba, melyek a' te uralkodásod határán zörögnek, mint te, a' ki azon kívül

viseled azokat, a' mellyeket én levettem volna, ha te ezeket reám nem tetted volna!

Mahomed. Több vagy-é te halandónál, hogy az én szívem' szentit tapodni mered?

Agénor. Abba a' tartományba egy Sultántól se kérek szabadságot, a' hol ő magának nem adhat!

Mahomed. Ha a' leg vakmerőbb volnál is azon Óriások között, a' kik a' Jupiter fellegráraihoz hajgáltak, reszkess az én mennyköveimtől!

Agénor. Reszkess te az én nevemre 's essél-le a' te egedből annak hallására; én nem félek tőled; már úgy sinsz egyéb hátra, hanem hogy meg fizessem a' lántz váltságot; az idő nem sokáig fogja engedni, hogy kinozz; és minden hatalmad olyan kitsi rajtam, hogy ha egészen ki-méried-is, tsak büszkeségedet szégyeníted-meg; nékem több jussom van büszke-lenni, a' midőn néked szembe-mondhatom azt, a' mit soha se hallottál, hogy tőled nem félek.

Mahomed. Akár-ki légy! tehát tselekedd, hogy én féljek tőled, hogy halljak, még a' mit soha se hallottam; egy nevet, a' mellyre reszkessek: mond-ki, ha felsőbb hatalmasság' küldöttje vagy; szeretném látni, millyen forma a' félelem?

Agénor. Tehát halljad, Sultán! a' te öldöklő angyalad áll előtted, a' ki veled a' habok közt birkozott 's a' tengerből kijött szomjan: a' te véred után! hogy az embervér-özön forrását ki-iggya 's a' meg-némult angyalok még nedves szemekkel újra-kezdjék énekeket; ha nevemet kívánod tudni: én vagyok Agénor, az Iréné atya, ötet a' gyalázattól, téged' a' tömlöztből, 's a' világot az ő ellenségétől meg-szabadítani!

Mahomed. Kimondottad? nézd a' mozdulhatatlan Mahomedet! Meg-engedek néked, öreg; mivel életed' végére maradt, hogy Mahomedet esmérni tanúld; meg nyújtom a' te napjaidat, hogy ne halj-meg tanúlatlanul: holnap az első nap világán nyisd-meg a' Vénség szemeit 's olvasd-vissza, a' mit egy hosszú életbe tanúltál; az éjjel viseljük-el mind ketten rablántzainkat: mikor a' szabadságról való álmaidban megzördülnek, gondold, hogy a' Napkelet angyala vészi-le azokat...

Agénor. F. Sultán! Most kezdessz rettenetes lenni! mérhetetlen 's félelmes, mint a' tsendes színű Tenger: veddle most az én rablántzaimot! mért vonod-le ezt az éjjelt életemből? kitudja, nem hosszabbé az ennél? rég ég lángja! már ing, 's talám tsak kevés a' láthatatlan rész. Engedd, hogy bár egy órát éljek szabadon! add nékem az én Irénémet! én már a' mennyország' küszöbén állok, tsak az ajtó meg nyillását várom; kérni fogom a' világ' biráját, 's egy századot ki-ülök érted a' Pokolba; tsak add vissza az én Léányomat; abba a' pillantatba a' gyűlölség' sárga ábrázatján az én régi tanítóm, az idő, el-pirúl.

Mahomed. Szóllott Mahomed: várd-el, míg a' nap a' tengerbe hagyva az elmúlt idők szennyét, újjra születik, avagy az eget kényszerítsd, hogy az ő örökké-való forgását érted siettesse 's éjjfélkor fesse-ki a' napkelet kapuit.

Agénor. Oh Sultán! te-is ember vagy, 's a' fatum hozzád-is lehet kemény; nyúts, míg hatalmad vagy, egy öreg Atyának utolsó vigasztalást; talám egy óra hozza néked-is a' keserű poharat a' mosolygó kárpit megett? talám elveszi testednek 's lelkednek erejét? 's a' hatalom nem hagyja maga helyébe a' szeretetet, örökös sebeid fájdalmát enyhíteni... Te annyi könnyeket hullattatál, hogy tsak a' tseppek keserősége különböztette-meg az essőtől: ha egybe gyűlnének, minden óriási nagyságoddal el-merülnél, mint egy tengerbe; törölj-le egygyetlen egy tseppet, hogy azt elvigyem az égbe 's mint ritkaságot mutassam az angyaloknak: engedd-meg egyszer meg-látnom az én léányomat!

Mahomed. A' világ könnyeiről nem tartozik számolni néked Mahomed: vess annak Atyával számot; azt nem kívánhatod, hogy Mahomed szavát vissza-téríttse, hogy könnyeket küldjön-ki, a' tiéid fogyatékját megkimélleni.

Agénor. Jól esmértelek én tégedet, kegyelem nélkül való ember! a' te keménységed meg-igazítja ezeket a' lántzokat 's erőt ad az éjjel, az én sohajtásimnak az égbe felhatni, hogy ellened segítségre le-szálljon!.. Kegyetlen ember! itt van ez a' szív, tele a' te gyűlölségeddel; verd-által! 's jelenj-meg véresen

az ítélet napfényén, hogy az egész világ réád esmérjen... Elmegyek a' te színed elől, irtódzom réád nézni: úgy tettzik, a' fel-nyílt pokolba a' kétségsbe-esés a' lángok közt tsikorítja fogait, könnyes szemeit az égre meresztve (*meg-fordul és menve*). Az Isten légyen irgalmas néked!

VIII. JELENÉS.

Mahomed egyedül.

Ki-álhatatlan gyalázat! a' piatzra kitéve lenni! a' hol minden szabadon hajgáljon, 's még végre a' boszúlatlan sebek mérgétől jajgatni, mint egy asszony, hogy a' szolgaságra teremtetett nép az ő lántzaiból nevesse az ő Urát... egyszer nyitottam-meg szívemet a' boldogságnak 's az egész pokol belé-omlott: jajj-nékem! midőn megint együtt kell ki-vetnem... Ha réád kell gondolnom, Iréné! néked egyedül minden más gondolat oda-adja a' maga helyét: egyedül rogyogsz, mint a' nap a' tsillagok serge' hervadt mezején... Félre erről a' méjjség széléről, Mahomed! szégyenld-meg magadot! ved-meg ezt a' festett mennyországot, mellynek színei a' múlandó Rózsáktól vagynak költsönözve, halandó világi az élet. Mértse feléig se tartanak, 's azután örökös sötétbe hagynak. Mahomed nem a' világ-sokasága közzé, felibe illik! fogadj el engemet viszont, ditsősség Felleg-Vára! körül véve azon tsillagokkal, mellyek a' Sírhalomok éjtzakáját által-virasztják 's a' meg-vénülő idő ábrázatján még szebben fénylenek.

IX. JELENÉS.

Mahomed 's Iréné.

Iréné. Kegyelem, F. Sultán! alig szólhatak!

Mahomed. Ah, Iréné! az Egekre kényszerítlek, mit keressz itt, a' hol a' világ makhinája kerekei forgattatnak? öszve akarod-e egész járását zavarni 's egygyetlen egy könnyel vissza-indítani annak kerekeit?

Iréné. Van hová folyni az én könnyeimnek!... ah! F. Sultán! álmat láttam-é vagy egy álmhoz hasanló valóságot? légy segítséggel meg-fejteni! nem számlálhattam tovább azon pillantatokat, melyek előllem téged egy-egy hátra-hagyott pusztával tovább vittének; egy angyalnak ifjúsága meg-öszült-volna egy ilyen számlálásba... az ablakra néztem, hogy azok a' pillantatok kezdődjenek, a' melyek vissza-hoznak téged az újra ki-virágzó pusztákon... 's ah! az ég, midőn téged ohajtottalak, jöve felém az ifjúság' kellemeiben; az atyám vénségét mutatta-meg, lántzokba, menve tsendes szomorú lépésekkel: az ő lelke volté? Ollyan hasonló volt hozzá, hogy jöllehet hittem, hogy álmodom, minden erőmmel készültem meg-szóllítani, de a' kőfalak közt el-tűnt:... ah! kedves Sultán! vagy utánna kellett futnom, vagy az árvának az ő egyetlen menedék-helyét kellett fel-keresni; egy ollyan fájdalom vetette szívembe fulánkját, melyre fel-rebbent paraditsomi álmaim az ég' ürességébe bujdosnak 's szemeim' harmatja utánna indúlt.

Mahomed. Itt nem találsz álmokat, Iréné! mert itt nappal van; jöllehet ama mindennapi világosság a' napnyugot kapujából bútsúzza, mingyárt sötétbe hágy: egy más nap jó itt fel, testvére az örökkévalóság napjának; melly a' jövő századok mohos oszlopaít megaranyozza, egy halandó virág se marad-meg ennek fényén; egyedül a' borostyán zöldellik 's a' késő idők' szeleibe meg-hajolva borúl a' ditsősséggel bé-írt márványra.

Iréné. Ah! Sultán, mitsoda tsuda változtatott téged-is illyen márvánnyá? ha nints párja ennek a' tsudának engem-is azzá-változtatni, lehetsz-é ollyan kegyetlen, hogy engem illyen egyedül hagyj? 's minekutánna magad emeltél fel az égbe, onnan le-veess, hogy megfosztva az Apámtól is, egyedül bujdossak a' pusztá földön.... Lehetetlen azon egy szívből származni két illyen ellenkező hangnak: ha két szíve van a' Hérónak, azok, ha testvérek-is, eggyik a' mennyországhoz, másik a' pokolhoz számlálódik... Nem, kedves Sultán, nem a' te szívedből jöttek azok! engedd meg, hogy egyszer bénézzek hozzád

annak ablakain ; hogy meg-győződjem iránta ; 's azután bortsáss-el ! . . .

Mahomed. Ah, Iréné ! csak a' te szemeiddel ne keress engemet, hogy újra meg ne-találj, és én örökre-el-ne-veszessem magamat ; ha két szívem volna, egyiket oda-adnám néked ; de csak egy van, 's azt az örökkévalóság' kéri : kérlek téged ! engedd által ! menj-el, hogy Mahomed, a' ki-előtt a' világ futott, ne legyen kéntelen maga el-futni tőled ; miért jössz éppen most egy újjan szülöttet, mikor még alig egy pillantatnyi idő's 's még az új világba nem lehellett, újra meg-ölni ? az égtől vagy a' pokoltól van-e néked ilyen erőd, hogy mihelyt megjelenesz, a' leg-fontosabb okosság épületei is egy éjtszaka' álmaivá válnak ? én semit-sem tehetek egyebet, míg téged lát-lak, hanem hogy-elvetve királyi páltzámat néked szolgáljak ; ah ! Iréné ! kívánsz-e szeretni egy nyomorúlt rabat, a' kit a' világ ki-hurrog, midőn a' halhatatlanság tüzes pályáját az égen félben hagyva, földi bilintsekbe sóhajtani-lát ? !

Iréné. Tehát fogadjon-el téged a' te hervadhatatlan mátkád, a' Ditsősség : 's mikor az égbe keresnek sohajtásaim, mosolyogj a' töllek-el-váló virágaim le-eső fénnnyére ! . . . Ah ! ha te nem volnál ebbe a' szívbe (*mejjét kinyitja, el felejtve a' szemérmét*), kényszerítnélek, 's el nem mennék, míg által nem vernéd, hogy én is fel emelkedjem az égbe ; de így mindaddig hordozom a' te képedet benne, míg az utolsó tsep vér, a' melly szerentsés volt egy boldog pillantatban égni a' te ajkaid királyi biborán, az örökkévalóság szélén meg-áll. —

Mahomed. Iréné ! Iréné ! olyan iszonyú hatalma van a' te szépségednek, hogy az angyalok-is próbálják az ördögökkel egybe-ölelkezni mejjemben ! oh ! de lehetetlen a' békesség ! az angyalokat akarod-e ki űzni az erősségből ? hogy újra kezdjem a' háborút ? 's meg-kettőztessem sebeimet ? nekem-is vannak sebeim, Iréné ! a' mellyeket az örökké-valóság-vett-által gyógyítani ; holnap a' tiédet-is meg-gyógyítom ; ezt igéri Mahomed : mikor a' nap fel-jő, öltözz-fel a' te tellyes szépségedbe 's a' mint soha egy harmatos rózsza se köszöntötte a' napot, úgy jelensz-meg velem a' Jantsárok fényes serge előtt ; nagy oka

van erre Mahomednek; te egyedül fogsz tündöklenni a' mezőn: a' mérges hadi ábrázatok meg-édesülnek, sóhajtvá álmodozni kezdenek, el-felejtkezve fegyvereikről, mintha ők azoknak tsak melléfestve volnának!

Iréné. Ah! F. Sultan! mire ez? mi lehet a' te akaratod, hogy azt örömmel tellyesíttsem? minden kedves nékem, a' mit te akarsz; mert semmi sints kedves rajtad kívül a' földön!... azok a' tündéri álmok, melyeket a' sóhajtasok a' nyiló ifjuság kellemetes tavaszi egére vittek, angyali sereggé valósodva hoztak volt téged hozzám mennyei Zengések közt.

Mahomed. Most mind ördögökké-válva ordítanak réád! kérlek, Iréné! ne támaszd-fel újra a' háborút! meg-mondottam, mit tselekedj: reggel meg-látjuk egy-mást, 's a' te sebedet meg-gyógyítom; örvendj, Iréné! reggel a' te atyádat-is meg-látod!

Iréné. Az atyámat?... Oh! kegyelmes Isten!

Mahomed. Igen-is, Iréné! holnap meg-látod; most pedig kérlek, parantsolom, menj-el! a' nap-is el-ment, 's a' mint sötétül, te világosodol! *(meg-fogja a' kezét)* ah! engedd-meg még egyszer éreznem, mit áldozok-fel *(meg öleli 's meg tsókolja)* Örökkévalóság! millyen drágán kell hogy meg vegyelek!... Kénszerítlek, Iréné, fuss a' pokol és mennyország' bizonytalan közhatáráról!... vidd-el a' te triumfusodat, nézd - - Mahomedet, a' ki előtt reszketett a' világ, leg-előbb-ször futni! *(Sebessen, de méltóságát el-nem veszelve, fut, 's a' Kárpit le-esik)*

HARMADIK FELVONÁS.

I. JELENÉS.

*(Agénor egyedül a' tömlőtzebe, térden öszvefogott kezekkel fel-
néz az égre)*

Örökké való! a' ki számtalan világaid' közepéből lehelled az életet beléjek, 's általhatva szeretettel a' véghetetlent, mozgatód a' temérdek egészszet egy bölts tzélra, melyet a' halandó soha meg-nem-foghat... Szeretettel telyes mennyei atya! fogadd-el az én sóhajtasaimat, mellyeket egy 75 esztendőktől-fogva téged' kereső öreg földi atya a' lántzok közzül indít az éjtzakán által a' te változhatatlan fényedbe!... Nem sokára utánnak én is hozzád fel-mégyek: az én keresztviseleéseim esztendeimre felyül írták magakat; a' föld kéri vissza az ő részét; 's érzem a' szikkadt lárván belől a' mennyei tse-tsemőt repesni feléd!... Siess meg-szabadítani a' föld rabságából!... szabadítsd-ki a' Tyrannus körmei közül az én egy-gyetlen gyermekemet, hogy az ő tisztasága világoljon a' te ditsősségedre!... Szabadítsd meg a' pogány járom-alól a' te keresztyéneidet, hogy áldjanak tégedet! oh! de a' te szemed az örökkévalóságon, 's szereteted Karjai az egész teremté-sen, ... légyen a' te akaratod! *(pauza, felkél)* Tsendes az én szívem: a' mit tehettem, meg-tettem! a' leg-mérészebb próbák se-maradtak-el!... Szegény Géront! millyen hamar el-pattana a' mi-intézetünk, 's te áldozatja levél! hamar bé-érted hozzád méltó fiaidat... vajha te maradtál-volna-meg utánnam! hogy

lett-volna akármelly távolról egy atyai szem, a' melly az egész földön magára maradt árvára nézett-volna! -... Istenem! talám éppen most van ez a' fegyver nélkül való ártatlanság a' mindenható tyrannus ostroma alatt!... Az ifjúság titkos tüzei is, mint a' gyujtogató tolvajok, éjjel szabadúlnak-el... Ah talám most... éppen most ég az angyali szentség a' fene pogány karjai között!... Lehetetlen ki-állanom! szakadatok-szerte, lántzaim! (*próbálja el szakasztani*) váljatok pók-hálókka: ha én Sámson nem lehetek, hogy ezt az egész alkotványt a' tyranusra rázzam!... Tsendes ábrázatú böltesség! mereszd szélyel fejér hajaidat! 's változz a' pusztaság szél-vészszeibe egy meg-dühödt fene-vaddá. (*pauza, az ablakra néz*) Úgy tetszik, a' tömlöztz-ablaka keresztjét látom! arra van napkelet! mintha a' sírok' éjtzakájába látnám meg érkezni az első sugárokat!... áldott nap! Siess vissza hozni az el-pirulás' mennyei fényét, hogy a' pokol sergei vissza vonják magokat!

II. JELENÉS.

(*négy Fegyveres Török bójón*)

Egygyik. A' Nagy és kegyes Úrnak parantsolatja, hogy téged fel-vezessünk, hogy a' te léányod oldja-meg a' te bilin-tseidet!

Agénor. Ah, mennyei Atya! meg-halgattad könyörgésimet! (*a' Törökökhöz*) Követlek; a' Rab engedelmeskedik annak az Úrnak, a' kinek hordozza bilintseit (*meg-fordúlnak, Agénor kíséri.*)

III. JELENÉS.

(*Iréne egyedül fényesen-öltözve.*)

Iréne. Jövel a' te ábrázatod' fénnyébe, oh Nap! természet szép mátkája!... feketén gyászolta távollétedet: meg látod virágain könnyeit; én-is mint ők az éjjel öltöztem elődbe 's én-is elődbe viszem harmatomat! mosolyogj réám-is 's-fess-

újra-bé a' Mahomed szívébe ! Mutasd-meg nékem az én Atyám fejér hajait is 's azután vedd magadhoz szemeimről a' harmatat!... Az éjj setét ábrázatja titokkal teli hallgatott, 's a' midőn kérdettem, vakon a' te színeidbe mártva etsetjét, egybenem-illő képekkel töltötte-bé az ürességet; némellyik olyan szép rózsaszín volt, mint a' hajnal a' kék habokon, de ábrázatját tziprus-koszorú szomorította 's rózsáin koporsó férgei másztak: így festett egy-éjtzaka a' szép Mahomed lelkébe-is, de annak nints napja, 's nékem az örök-éjjbe kell szeretnem!

IV. JELENÉS.

(*Agénort bé-késérik; a' Törökök künn maradnak. Iréné Atyához siet nagy indulattal 's meg öleli.*)

Iréné. Kedves Atyám! oh! mitsoda szent végzések adnak-viszsza téged?

Agénor. A' Végzések szentek, kedves Léányom! vajha mi is olyan szentek volnánk, hogy azt a' szentséget, a' melyet réánk biztak, motsok nélkül meg-őrizzük:... nem érted, hová tzeloz a' nyughatatlan Atya! minden pillanatban reszkettem érted az éjjel, inkább, mint egy szerető anya, a' kinek fia a' táborba áll a' nyilak záporába!... Oh Iréné!... irtózom kérdeni!... nézz a' te atyád' szemeibe, Iréné!...

Iréné. (*Szembe-néz szeliden 's tsendesen*) Nem vagyok én sebek-nélkül, kedves Atyám! de egygyik sem olyan, mellymiatt motskot látnék az én lelkembe; 's egygyik azok közzül meg-is gyógyúlt, a' midőn téged látlak! 's a' másik fájdalmát-is enyhíti a' te engesztelőző tekinteted.

Agénor. Hálálégyen néked, mennyei Atya! a' ki egy gyenge virágot-is meg-tartassz a' szélvész kősziklán! (*kis pauza*) kéntelen vagyok tsudatételnek magyarázni; vagy Mahomed rend kívül nagy-ember!

Iréné Igen is, kedves Atyám! Mahomed meg-mérhetetlen nagy ember! de ah! az a' nagyság, melly őtet meg-őrzi, hogy más emberek közé le-neessék, igen felikbe emeli.

Agénor. Értelek! nem jól mértem-é én az ő óriási nagyságát? ... hihetetlen ifjúság! mely a' rózsaszín álmokra vesztegeti az ő hitét 's meg nem esmeri az örökkévalóság tisztesszükületét az álmok éjtzakájából felébredt vénség szemein; két világba látnak azok, vissza az álmokra 's elé a' valóságra: ezek már sokszor látták az ifjúság virágát kinyílni 's el-múlni 's a' tavasz' mosolygásaiba el-veszni az ősz leg-szebb gyümölteit!

Irené. Kedves Atyám! Gyönyörködöm én a' fejér böltesség' meszsze látó szemeibe; úgy nézem én azokat, mint a' régi templom sok zivatarokkal meg jegyzett ablakait, mikor a' holddal szembe néznek s' az el-múlt világ árnyékai között bujdosnak. Hittem én, kedves atyám, a' te jövő-dő-mondó beszédednek; de a' jelenvaló Mahomed, nints olyan szent szűz, a' kinek hitéből el-ne-vegyem.

Agénor. Meg-kell elégednem azzal, hogy Szentségedet el-nem-vette!

Irené. A' mit a' hitemből el-vett-is, fájdalom! azt-is vissza kell-néked adnom, kedves Atyám! a' te szemeid jobban láttak távol, mint az enyimek közlről. Mahomed nagyobb, mintsem lántzokat viseljen!

Agénor. Másnak adja viselni, (*meg-zörgeti*) ezt a' musikát szereti ő, 's inkább a' szerelem égő esküvései ki rohanását, mint annak szelíd hármoniáját; egy tüzet-okádó hegy mellé építettél kastélyt boldogságodnak; minden pillantatjába egy újj pusztító gondolatot látok az ő kegyetlen lelkébe meg-vilámlani, melyre omlásokon keres az ő tekintete megpihenni: ... még az ő kegyelme is gyanús, hasonló az égő Ethnához, midőn az éjtzaka-sötétségét meg-világosítja ... Engem-is meg örvendeztetett: ő küldött hozzád, hogy vedd-le ezeket a' lántzokat; kettős örömöm volna, ha az örömtől nem félnék; a' midőn szavaidból értem, hogy a' tiéidet-is le-vette: ez az ő természete ellen van, le-venni a' lántzokat, midőn az egész világra feltenné ... a' nap most azért jön, hogy ezt a' mesét meg-fejtse!

Irené. Bátorkodjam-é kérdeni, kedves Atyám, mitsoda lántzok ezek? akár mitsoda szemtelen erőszak fertéztette-meg

velek a' nemes Agénor kora' tisztos Szentségét (*veszi-le*), hálá légyen az égnek! hogy én azokat le vehetem; (*a' mint veszi le*) ah! talám olyan gyűrűket is fognak kezeim, mellyeket értem hordoztál, kedves Atyám!... örökre hozzád foglalnak azok-is...

Agénor. Éretted, kedves Léányom, 's a' hazáért hordoztam; 's az Isten tudja, miért veszedle; nem hiába viseltem, a' midőn általad vétetnek-le.

Iréne. (*le-veszi*) Szabad vagy, kedves tisztos Atyám! nézz egy meg-elégedés pillantásával a' te háládatos Léányodra! 's mosolyogj réám a' te szakállad ezüstjéből. (*jobb kezébe tartva a' lántzokat*). Áldott-légy, Mahomed! hogy így meg-áldottad kezemet! nints olyan klénodiuma a' földnek, mellyet ilyen örömet tartanék.

Agénor. Vesd-le a' Tyránusnak minden lántzait erre a' földre, melly azoknak hordozására van kárhoztatva. Oh! ha én-is le-vethetném rólla; kész volnék újra fel-venni 's mind addig viselni a' meg-szabadított hazáért, míg a' végzések engednék; akkor az utolsó pillantatba a' boldogságot meg-ölel-ném, meg elégedve réád mosolyognék, Iréné! 's bé-mennék a' mennybe!

Iréne. (*le-veti a' lántzokat*) Hordozd hát, Anya-föld! talám egy fiú leszs számodra-is valaha, a' ki le-vége!

Agénor. A' menyei atya hallgasson-meg tégedet! maradj-meg végig a' te tiszta szentségedbe 's könyörögj a' hazáért; hogy az ég azt gondolván, hogy egy angyal könyörög, halgasson-meg!

Iréne. Nem áldozatot kívánsz, kedves atyám; Iréné nem gondolkodhatik többé szeretetről, minekutánna arról Mahomed le-mondott: tsak a' földön egygyetlen Mahomedet lehet szeretni; 's ötet se szerethetem, hogy el-ne válasszam az ő boldogító Mátkájától, a' ditsősségtől; róllam minden szépséget le-fonnyasztva, amazt a' halhatatlanság fényével ékesíti.

Agénor. Azért ékesítéd te-is magadot, hogy azt meg-győzd ezzel a' múlandó fénnel, melly örökös homályt fog hagyni maga után.

Iréne. A' Sultán parantsolatja, kedves Atyám.

V. JELENÉS.

(*A' Fegyveres Törökök bé jönnek*)

Egygyik. A' Sultán parantsolatja, hogy késérjünk tégedet!

Agénor. (Irénéhez.) Hallod a' parantsolat' hangját? a' levett lántzok után-is meg-maradt a' rab-szolga. (*A' Tiszthez*) Menyek, engedelmeskedem a' te szavadnak. (*Irénéhez.*) O kedves Léányom! azok a' Végzések, a' mellyek most ilyen tsudállatos-képpen egybe-hoztak: éppen úgy most örökre elválaszthatnak: ... Jövel, egyetlen egyem! egyedül való örömöm a' földön! jövel az én atyai karjaim közzé! (*meg-öleli, 's réá borúlnak egy másra*) Ha el kell nékem mennem a' földről 's itt kell hogy hagyjalak tégedet, emlékezz-meg a' te atyádról 's az ő beszédeit megtartsad.

Iréné. Oh kedves Atyám! ha el kell maradnom tőlled! annyival több lessz az égbe, a' mi oda fel-vonjon! 's az én földi bujdosásomban a' te ezüst hajaiddal tisztos ábrázatod-lessz az én elválhatatlan őrző-angyalom, melly hozzád vezérel!

Agénor. A' mennyei Atyához fel-viszem az én apai hivatalomat 's esedezve neki, által-adom: nem maradsz árván, kedves Léányom! 's nem sokára oda fenn mennyei karokkal fogadlak, a' mint most még egyszer, talám utoljára meg-ölelek (*meg ölelik még egyszer egymást.*)

A' Török. Uram, a' Sultán haragja rettenetes, késérnünk kell tégedet!

Agénor (meg fordulva, léánnya jobját tartván, könnyes-szemekkel). Ezekkel a' könnyekkel, Iréné! mellyekkel most a' te földi apádat el-veszted, meg nyered a' mennyei atyát: néki adlak-által, légy az ő léánnya! 's áldjon-meg tégedet! (*menyen, meg-törölve szemeit, minekutánna alig válhatott-el jobb kezek; kísérik.*)

VI. JELENÉS.

Iréne egyedül.

Iréne. Mennyei atyám! ha el-veszed azt, a' kire a' földön a' te helyedet bíztad, fogadj-el egy a' pusztá földön egyedül hagyatott árvát! *(pauza)* Egy el-nézhetetlen sötét pusztánn, melly felett az ég szüntelen rémítő látszatokkal borong *(néz a' szegelyetbe)*. Te-jössz velem szembe, komor szabadító? engemet keressz ezen a' kietlen pusztánn feneketlen méjj nézéseddel? mellyből az örök éjtzaka jön-fel a' világ múlandó fényére... Jövel, rettenetes bírása a' valóságnak! osztoztasd-meg a' vilá-gosságot a' Setétséggel 's botsáss ki az örökkévaló nappalra *(újra néz)*. Kedves anyám! Te vagy?... utánnam jössz olyan hó-fejér tűz-fénybe? Oh millyen szép! millyen égi ifjú! nem hullandók virági! Jöjj vissza, halál! vedd el a' te durva része-det, hogy nyerjek mennyei karokat, az én kedves angyali anyá-mat meg-ölelni!...

VII. JELENÉS.

Mahomed és Iréne.

Mahomed (meg-áll, nézi Irénét) Gyönyörűséggel tellyes Iréne! kételkedésbe kell esni, hogy mellyik a' nappal hirde-tője, Te-é? vagy amaz Hajjnal? Fel-vagy öltözve a' te ditsóssé-gedbe! 's minden öltözeted pompája tsak az a' felleg, mellyet az alatta égő nap aranyoz. Véghetetlenül szeret téged a' sze-rentsétlen Mahomed, de a' végzések az égbe irták az ő pályá-ját; miért nem lehetek én egyik a' halandók közül? hogy a' te szerelmedbe boldog lehetnék? az örökké-való kézírását a' fátum könyvéből ki-törölni nem lehet; nagy dolgokat bizott-réam: nekem indulnam kell a' halhatatlanság pályájára... el kell tölled válnom! Oh! szép! *(kezét meg fogja)* oh! mindenek-felett kedves Iréne! De fogsz é te szeretni valaha?

Iréne. Soha senkit sem, F. Sultán! mert egygyet örökké

szeretni kárhoztattak a' végzéseik, a' kinek egy hervadhatatlan szép mátkát adtak ; de engedd-meg, hogy a' mikor a' földről nézlek téged vele fenn a' téj-úton tündökölvén evezni, szabad légyen egy sóhajással meg-osztani vele az el-múlt kedves Mahomedet az el-múlthatatlannal : én nem veszem-el az övét, jóllehet ő az enyimet-is el-vette.

Mahomed. Te is el akarod venni az övét is ! változtasd-el, kérlek, a' te hangodat, Iréné ! hogy az asszonyi változás hall-jék ki az angyali zengésből ; vagy szégyeníts-meg ! pirongass, küldj-el ; vagy tűnj-el a' teremtésből, hogy egy égő sóhajással által-repülvén az üres mennyet, soholt se találjalak-meg 's vissza-térjek oda, a' hol pályámba meg akadtam.

Vajha láthatnám a' más karjai közt égni a' te rózsáidat ! 's szemeidet a' boldogság fényével sugározni ; hogy a' te sorsod esnék kívül az én világom határain : *(pauza)* másnak uralkodni abba a' szívbe, melly Mahomednek a' leg-boldogabb Királysága volt !...

Iréné. Egy halandó sins, melly megvehesse azt az erősséget, a' mellyet Mahomed egyszer Magáénak mondott : nekem egy szívem volt 's az egygyetlen Mahomed azt méltónak találta arra, hogy magáénak nevezze, 's egész világ nem tölti-bé azt az ürességet, ha te el-hagyod ! Nem, F. Sultán ! egygyütt bútsúszom-el tölled 's a' szeretet mennyországától : az Istennek szentelek egy tiszta ártatlan életet, te is folytasd a' te égi útadat, oda-fenn találkozunk !

Mahomed. Lehetetlen, Iréné ! hogy ezt a' Remeket tsak azért tsínálta volna a' Természet, hogy azt örökre el-rejtse.

Iréné. Nem nyílnak-é ki a' leg-szebb virágok a' pusztasóhajásainak ?

Mahomed. Akár-hol légy a' földön, én mindenütt érezni foglak : az egész földet meg boszorkányozod réám nézve, Iréné ! vagy ellene szegzem magamat a' Végzéseiknek, 's leesve a' ditsósság egéből a' te szerelmedbe elégek, vagy ...

Iréné. Maradj te a' te egedbe, F. Sultán ! én-is meg-találom a' magamét, a' honnan a' tiédet nem fogom meg-háborítani : egyszer el-kell múlni ezen virágnak ; nem hiába múlik-el, ha

néked a' halál-el-nem-múló borostyánt ad érte; én tartozom vissza szerezni azt, a' mit el-vettem. Semmim sints nékem több elveszteni valóm a' földön; egyedül az atyám! köszönöm, F. Sultán! hogy az ő tisztos vénségéről el-vetted a' lántzokat, 's köszönöm, hogy ezeknek a' kezeknek olyan kedves foglaltosságot adott!

Mahomed. A' millyen talám akkor volt, midőn engemet a' te karjaiddal meg-lántzoltál, az örökké valóság mennyei Gyűrűbe zárva... Ne engedd vissza gondolnom, ne-hogy az ő gyűrűitől el-vált örökkévalóság az el-múltra fordítsa ábrázatját 's minden jussáról le mondjon egy rózsáért!

Iréné. Mind a' kétszer általad voltak meg áldva, F. Sultán, áld-meg még egyszer! engedd-meg, hogy az én öreg atyámat vezessem az ő sirjáig, vagy vedd-el vigasztalás nélkül való életemet 's hintsd ifjúságom virágit ditsőséged pályájára!

Mahomed. Láttad az atyádat, Iréné? a' Mahomed kétszeri Gyilkossát!... én vissza ajándékoztam azt az életet, mely a' Sultán halálát kereste: erről többet nem akarok szólni! 's egy kérésedet leg-előbb meg tagadom. Mahomed egy halandónak sem ad oda téged; inkább harmadszor-is úgy áldanám meg kezeidet, a' mint leg-előbb meg áldottál-volt engemet velek, ha nem irtóznám, hogy az örök böltsesség világát lekembe az indulat szélvészsze ki-oltja, ha még egyszer ugyan azon karokat érzem, midőn az ő mindenható erejek a' világtól el-szakaszt.

Iréné. Ne tsúföld mindenhatónak az ő erejeket! mely az ifjúság' gyenge virágai közt se hatott-bé szivedbe; büntess-meg inkább, hogy határokat túl mérészlették terjeszteni a' jelenvalón, 's vess a' halál karjai közzé, hogy az ő ölelése a' tiéd mindenhatóságát semmivé tégye!

Mahomed. A' Halállal kívánsz te engem feltserélni? hogy azok a' rózsák, melyek nékem mosollyogtak, az ő fagyos karjai közt halaványodjanak-el?

Iréné. Mivel a' tiéd közt nem pirúlhatnak: bosszút kívánnok állani rajtad; én is mátkát választok magamnak, és ha a' tiéd a' halhatatlanság, az enyim a' halál... 's így megengeszt-

telődtem; ő meg-gyógyítja azt a' Sebet, a' melyet te vigasztalás nélkül hagytál, 's ha bé nem tölti kívánságomat, el-veszi azt: nyugszom én az ő tsendes árnyékába, míg Te hánykodol a' világ' Szélvésszei közt. Nem, Sultán! már most el-érte az én kevélységem-is a' tiédet: ha a' szerelem nyelvének tűzfolyamotjával kívánnád meg mozdítani szívemet; ha szemeidből az Amor nyilai villámlanának réám, 's az örökkévalóságba a' babér után terjesztett karjaiddal elragadtatva engem' ölel-meg: az édes álomnak soha valóságot nem adnék; nékem nem kell a' te szereteted! a' szeretet maga sem kell többé, sem az élet!.....

VIII. JELENÉS.

Az Előbbiek és Ibrahim.

Ibrahim. Felséges Sultán! parantsolatod szerint a' Jantsárok fényes Serge a' mezőn van, 's a' napot az egész természet várja; tsak azért késik, hogy Felséged a' maga szavától el-ne maradjon!

Mahomed. Menj előre, Ibrahim! mi ketten menjük az életnek ezt a' rövid ösvényét.

Ibrahim. Sietek meg-mondani, hogy Felséged jön. *(elmenyen)*

IX. JELENÉS.

Mahomed Irénével.

Iréné. Oh Sultán! mitsoda a' te kívánságod, hogy én egy hadi sereg előtt jelenjek-meg?

Mahomed. Te győződ-meg őket egy tekintettel; 's a' nap nem tündöklök szebben az égről a' földre, mint a' te tiszta szentséged a' földről az égbe. Légy tsendesen, Iréné! ha én szerzettem, én meg is gyógyítom a' te sebeidet!... Nézd, az örökkévalóság Napkeletéről az ítélet angyalai jönnek, hogy felolvassák a' rólunk való végzéseket *(karjára vészi)*. Kedves

Irénm! valaha a' mennyei paraditsomba így menyünk el-nem-hérvadó ifjuságba. (*el-mennek*)

X. JELENÉS.

Agénor egyedül a' tömlőtzebe.

Agénor. Mi jót akarhat ő? inkább szeretném azt a' rosszat tudni, a' mellyet akar, mint a' bizontalanság tágasságába, a' reménység vidékeire tévelyedni (*pauza*). Még egy nap a' Tyrannus kegyelméből: az ő büszke élete-is az ő rab-szolgái lehelletébe van, valamint azoké az övébe; ha egy rabja-meg akasztja azt a' Vért, melly arra van kárhóztatva, hogy az Ó országában folyjon, megszegyeníti ötöt, a' midőn páltzája tul nem ér, 's ha mind azt tselekednék, ő is kétségbe esve elkisérné az ő rabjait; tsudállatos termése a' földnek! a' menny-is tett belé valamit, a' pokol-is lopott hozzá.... Mit akar most? mitsoda nyomorékot fogant az el-mult éjtzaka az ő háborus lelkétől? semmi jót nem várok; tsak ott van minden, a' hol volt: ugyan azon felhőnek tsak a' formáját változtatják a' szelek; még hátra tartja a' fátum könnyeit; vajha egy záporba le-omlanék ez a' motsok az égről; 75 esztendőök alatt kevészer láttam tisztán az ő ábrázatját: a' boldogtalan föld sóhajtásai homályosítják-meg szépségét; ah! vajha szabadulnék-meg közzüllők 's felettek kezdeném a' többé nem számlálendő esztendőket.. Jöjj utoljára! nékem rég-olta meg-unt nap! hogy minek előtte le mennél, én fel-menjek oda, a' honnan a' te elsárguló ábrázatod világosíttatik. Tsak azért tartanak-é itt a' Végzések, hogy a' rabszolgaság az ő napjait fellyül-vonja az elmúlt idők ábrázatjára? Örökre el-multak azok, 's engem egy szomoru oszlopnak hagytak hazám sírján, mellynél a' rabszolgaság számlálni kezd, mosolyogva a' jármot húzó századok közzé. —

XI. JELENÉS.

Jantsár Tiszt kíséreléssel. Agénor.

Tiszt. Az én F. Uram parantsolatja, téged a' te tömlöztödből ki-kisélni.

Agénor. Mivel ezek a' lábok most éppen, mint ti, annak a' nagy testnek tagjai, a' mellyeket az ő akaratja mozdít; ki viszem az ő lábait innen, hogy ne fertéztessen tovább a' tömlöztö pora; ha a' te kardodat ide adnád nékem, itt hagynám őket, hogy az ő Sultáni hatalmát gyakorolja azoknak megmozdításában.

Tiszt. Az én kardomat, nyomorúlt? nem tudod, hogy a' rabnak kezibe kardat nem adnak?

Agénor. Mert ha a' kezibe adnád, nem lenne rab! de mit mondok? nem viselitek-e ti ezerenként a' rabszolgaság fénylő tziemerét?

Tiszt. A' ti vallásatok különösen gondolkodik, 's azért ül a' tömlöztöbe, 's a' miénk a' Thronuson.

Agénor. Ne légyetek büszkék; hogy az Isten most, az ő gyermekeit fényítő ostornak választott, a' mellyet el-vet, mihellyt meg-engesztelődik.

Tiszt. Az egek tanátsába egyikünket sem hívták: mit végeztek, a' jövődő beszéli elő másoknak; a' jelenvalónak Ura II-dik Mahomed; 's te az ő rabszolgája vagy.

Agénor. Nints szükséged réá, hogy meg-taníts arra; jól tudom mint te, a' ki nem tudod, hogy éppen olyan vagy mint én.

Tiszt. Balgatag öreg! nem te vagy-e innen kéntelen menni, a' merre én parantsolom?

Agénor. Te kintelen vagy parantsolni, azután engem kísélni.

Tiszt. Valósággal annyiba helyyesen, mert már is szinte meg-késtünk: reszketek a' Sultán előtt, ha várni talál.

Agénor. Látod, mellyik a' rabszolga? én senkitől se reszketek; hogy neked se légyen okod réá, induljunk. *(elmennek)*

XII. JELENÉS.

(Jantsárok serge a' mezőn, a' nap éppen buvik)

Ibrahim. Tsendesen, vitézek! ama nap tova nem pontosabb az ő pályja futásába, mint Mahomed; 's ha az el-múlt éjjel setétbe hagytak, Szemeink elől el-rejtve-is folytatták Útjakat, hogy most egy ditsősséges reggelt hozzanak. Imé, Vitézek! *(Jö Mahomed, Iréné's a' nap)* az égi nap köszönti az ő földi test-vérét Mahomedet!

Egy Tiszt. 'S tsudálkozik, hogy itt még egy más napot talál, melly az éjjel helyette világolt.

Más Tiszt. Az ennek mérsékli világát, hogy egyedül maradvá meg ne vakíttson.

Harmadik. Én már semmit sem látok, se napot, se Súltánt, tsak ötet! *(közeledik Mahomed Irénével)*

Első Tiszt. Nem tsudálkozom a' Sultánon!

Második. Tsudálkozom, hogy réánk emlékezett!

Harm. Megengedném, ha a' nevit-is elfelejtette volna!

Negyedik. Én semmit sem engedhetek meg; ha nem volt hiba, hogy Isten nem volt.

Mind (a' mint a' Sultán közelébb jön) Éljen a' mi Sultánunk! éljen! *(Török musika. A' Sultán elejekbe érkezvén megáll, 's a' muzsika el-hallgat)*

Mahomed (ki-vonja kardját) Éljetek, Vitézim! Tsudálkoztak hadnak erős fiai, hogy egy gyenge Léánnyal jelenek-meg. A' ti ítélőszéketek eleibe hoztam, méltó Birák! a' természet remekét! hogy lássátok szembe a' török Ország leg-rettenetesebb ellenségét 's az azon győzedelmeskedett Mahomedet, egy paraditsom ajtajánál, a' kezébe tündöklő karddal, minden halandó ellen, 's saját maga ellen-is; itt vannak hatalmomba a' mennyország örömei, a' mellyeket senki se kostolt 's senki kostolni nem fog... Bámuljatok, óriások, a' kiket a' világ sorsával játszoni meg-tánítottalak, 's reszkessetek Mahomed előtt, a' ki nem tsak a' világnak Ura, Ura saját magának-is!

Boruljatok-le a' mindenható Isten eleibe, mert egy olyan

tszelekedetre készül a föld, a' mellyre az ég véghetetlen hatalmának kell le-szállani. (*mind térdre-esnek el-bámulva, a' midőn Karját a' mezitelen karddal fel-emeli, 's bal-karjára vévén Irénét, réá néz*) Mennyországom' tsillagai! nézzetek még egyszer réám; azután bujdossatok-bé a' világ szent thronussa fellegeibe, 's onnét tekintsetek-le néha az én irtóztató pusztán által vivő pályámra!... Mennyei pirulás Kérubimjai! terjesszétek-ki szárnyaikat a' induljatok-fel a' halál sárga vásznáról, hogy az idők végéig zöldellő borostyánt réá fessek; nézz még egyszer réám; tsak egy tekintettel áldj-meg engemet, édes Iréném! mondjad még egyszer, hogy szeretsz engemet! légy tanuja, lángoló Nap! melly a' te útadról el-felejtkezve állassz, hogy én a' szerelem lántzait örökre el szakasztom 's soha se szeretek, a' míg Irénét újra a' mennybe fel nem találom!

Iréné. Az én első szeretetemet, F. Sultán! oda viszem, a' hol te azt újra fel-keresed; 's a' hol én újra feltalálalak, ott lesz az én Mennyországom; ha azt a' földön meg-tiltják a' végzések, úgy nekem az élet egy gyász ideje, mellyből egyedül a' halál vetkeztet-le. Oh Mahomed, az enyim volt az a' szerentse, tölled szerettetni, 's egy pillantatig birni téged, sok életet fel-ér; ezeren nem-éltek annyit mint én; ha szinte most kívánnák is a' Végzések haláloamat: nekem már nints többé mit el-veszteni a' földön az ifjuság virágain kívül.

Mahomed. Kár volna annak az angyali ifjuságnak meg-vénülni! miért bántja az idő az ilyen szépséget? miért nem kiméli-meg saját maga diszére?

Iréné. Vádold az időt az ő változhatatlan törvényeiért! bosszonkodj a' Szerelem Istene hatalmán! álj rajtam bosszut mindenért! azt el nem veheted, a' mit adtál, 's a' föld leányi között leg-boldogabb Iréné azt a' két tsókot, a' mellyel az első az emberek közt meg tisztelte, el viszi magával az égbe.

Mahomed. Vigy egy harmadikat is, kedves angyal! (*meg öleli 's hozzá hajol*) 's várj ott egy véghetetlen számmal! (*meg-tsokolja*) A' menny ajtajánál voltam, Iréné! hallottam az angyalokat; az idvesség fényébe elkezdettek alunni azok a' tsil-

lagok, melyek a' halhatatlanság éjtzakáját virasztják: minden kintsért, melyet a' föld rejt, még egyszer meg nem próbálnám. *(pauza)* A' tzéljában állandó férjfiunak sem az ifjuság nyíló virágának tavaszi fűszere, sem a' szén-hajfürtek setétsége szélén gyuladó hajnal, sem az idvességre hódító tekintet mennyei harmatja erős lelkét meg nem szédítik; sem a' tüzes nyelvről rohanó örök esküvés lángja; ha a' szerelem istene le-száll 's mennyei fellegetében a' rózsza ajakokra az ő mindenhatósága petsétjét réá égeti is: ez egy más Isten, változatlan jön-ki az álmok' tündér országából... így a' Nap egész meg setétülése, míg a' tsillagok villognak délbe 's a' fülemile az éjtzakának ditséretet kezd, rövidet tart, 's új fénnel lépik elé a' mennyei Vándor. *(pauza)* Már most szünj-meg, felső sphærák harmóniája! tarts pausát, természet! 's áljatok meg, világ nagy órája kerekai! míg az örökkévalóság mutatója a' mulandóság Isten-Asszonya kezéből ki-szabadul: hogy véghetetlen futását kezdje ujja, mikor az egész teremtség virága egy feneketlen éjtzakába tündökölve le-hull, s' a' Mahomed könnye utánna!.. Nézz által, Nap! a' jövő Századok sirhalmain, 's keress ott egy egyedül-való oszlopot! fordulj szembe azzal a' nappal, melly téged ki-fog-oltani.... Örökkévalóság! gyűjtsd össze karomba erődet! *(fel-emeli jobbját, bal karján tartván Irénét)* 's távoztasd-el azt az én szívemből a' te véghetetlen tágasságoddal; hogy találja meg ez a' kard az utat oda, a' hová leg-közelebb van az én szívem. Reszkessetek, halandók! Mahomed abba a' Szentek-szentibe, a hol ő mint egy Isten lakott, tulajdon magát öli-meg! *(sebessen által-veri az Iréné mejjét)*

Iréné. Egek, botsássatok meg! *(sóhajt 's meg hal.)*

Mahomed. Nézzétek a' halál millyen mohón rohan a' pré-dára! mindent el-viszen, a' mi enyim volt 's engem tölletek el-vett-volt! *(pauza)* Már most egy pilantatig imádj engem, véghetetlen világ! egy halandó nem tehetette ezt:... a' Mindenhatónak véghetelensége most enyészik vissza karomból!.. Jöjjetek már a poklokat ostromolni, 's az örök éjtzaka zárjait feltörve, ki-ragadott titkait a' világ pia-

tzán ki-hirdetni. (*Agénor el-késvén, csak most érkezik Mahomed eleibe*)

Mahomed. Szerentsétlen ősz fő! téged-is erre a' halhatatlanságra maradó képre írnak a' végzések? a' Léányodat keresed-é? (*felemeli kardját*). Ez néked is meg mutatja az utat hozzá, hogy egyedül ne maradj jajgatni ezen a' pusztán...

Agénor. Az az egy ajándékok van, a' mit nékem adhatsz: azt az egy jót tehetsz még a' te kezéd!... Élet folyamata! itt ennél a' partnál faggy-meg, a' mellynél a' természet zöldsége elhervadt, vagy oszolj könnyekre, hogy mind-egyik külön sirjon, míg az égnek bosszuálló haragja le-dördül...

Mahomed. Adj-hálát, hogy én tselekedtem 's az apát meg mentettem a' gyilkosságtól!

Agénor. Ha nem volt egyéb mód megszabadulni Tyranus körmeid közzül, köszönöm néked, kegyetlen ember!

Mahomed. Nékem magamnak nem volt tölle-meg-szabadulni egyéb módom!

Agénor. Tehát szabad vagy már? hogy rabbá tégy mindent... — Rohanj minden rettenetes Szélvészeiddel 's változtasd-viszsa a' földet, hogy legyen mint hajdon pusztaság és ékesség nélkül-való; emelj réá ember-tsont-rakást fel a' fellegekig 's vezesd-fel a' te Istenedet, a' halált: hogy illje-meg az ő innepét; a' midőn a' feneketlen éjjféllel szembe néz az ő üregeiből, 's a' teli öröm-poharat hajtva tsufolja a' teremtés 7-ik napját, hogy a' poklok tapsoljanak, 's az éneklő angyalok meg-némuljanak, el-setétülve; mikor az örök világosság napja bé-fellegzik, 's a' borzadó végzetetlen így mennydörög-által: Bánom, hogy az embert teremtettem!...

Mahomed. Ha a' Dühösség nem szégyenli magát a' feje hajaktól, leg-alább tiszteld alvó léányod szentségét!... jaj nékem, ha az én szívembe fel-ébred!

Agénor. Jaj lessz néked, teremtés nyomorék tsudája! mikor az utolsó ítélet mennydörgéseire felébredsz (*az alatt dühösen a' Mahomed kardjára rohan, hogy meg-ölje Mahomedet.*)

Mahomed (észre-vévén, kirántja kardját az Agénor kezéből). Alugy-el elébb, te nyomorúlt! hogy jajjaid ne tsinálnak dissonántiát az örökkévalóság győzedelmi-énekébe! (általveri szánakozó tekintettel; tábori musika zendül; a' Jantsárok hadra gyűladva fel-állnak; 's a' kárpit le-esik.)

TARTALOM.

	Lap
<i>Bevezetés. Irta Heinrich Gusztáv</i>	3—56
I. Mikes. A történetírók. Bandello	3
II. Bandello Iréne-novellája	12
III. Camerarius. Happel	20
IV. Ayrer. Peele. Johnson	25
V. De la Noue. Ayrenhoff. Schnetger. Német Iréne-regény	34
VI. Bolyai és Kisfaludy Károly	48
<i>II. Mahomed vagy A dicsőség győzedelme a szerelmen. Szomorújáték III fölvonásban. Irta Bolyai Farkas</i> ..	57—111
Első fölvonás	59
Második fölvonás	76
Harmadik fölvonás	95

RÉGI-MAGYAR KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

IX.

BALOGH ISTVÁN
LUDAS MATVI

KIADTA

BAYER JÓZSEF.

Ára 50 kr.

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

MAGY. AKADEMIA KÖNYVTÁRA

Ez új vállalat célja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg :

1. **SZÉKELY SÁNDOR ARANYOS-RÁKOSI, A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 123 lap, ára 60 kr.
2. **Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázadból.** A M. T. Akadémia kéziratából kiadta BAYER JÓZSEF, 80 lap, ára 40 kr.
3. **Csiksomlyói nagypénteki misztériumok.** A XVIII. századi kéziratból kiadta FÜLÖP ÁRPÁD, 244 lap, ára 1 frt.
4. **Heltai Gáspár esopusi meséi,** Colosvarot, 1566. Kiadta IMRE LAJOS, 304 lap, ára 1 frt 20 kr.
5. **Poncianus históriája.** Bécs 1573. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV. Ára 1 frt.
6. **Gyöngyösi István. A csalárd Cupidonak kegyetlenségét megismerő és annak mérges nyilait kerülő tiszta életnek geniusa.** A költő sajátkezű kéziratából kiadta dr. RUPP KORNÉL, 194 lap, ára 1 frt.
7. **Bessenyei György. A természet világa v. a józan okosság.** A költő kéziratából első ízben kiadta BOKOR JÁNOS, 407 lap, ára 1 frt 80 kr.
8. **Dugonics András. Az arany pereczek.** III. kiad. Magyarázatokkal és szótárral kiadta BELLAAGH ALADÁR, 368 lap, ára 70 kr.
9. **Balogh István. Ludas Matyi.** Bohózat 3 felvonásban. Kiadta BAYER JÓZSEF, 96 lap, ára 50 kr.

2787.3.

RÉGI-MAGYAR KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

X.

MONDOLAT

DICSHALOM 1813.

KIADTA

BALASSA JÓZSEF.

*

Ára 50 kr.

MAGY. AKADEMIAI
KÖNYVTÁR

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

Ez új vállalat célja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg :

1. SZÉKELY SÁNDOR, ARANYOS-RÁKOSI, **A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 123 lap, ára 60 kr.
2. Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázadból. A M. T. Akadémia kéziratából kiadta BAYER JÓZSEF, 80 lap, ára 40 kr.
3. Csiksomlyói nagypénteki misztériumok. A XVIII. századi kéziratból kiadta FÜLÖP ÁRPÁD, 244 lap, ára 1 frt.
4. Heltai Gáspár esopusi meséi, Colosvarot, 1566. Kiadta IMRE LAJOS, 304 lap, ára 1 frt 20 kr.
5. Poncianus historiája. Bécs 1573. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 231 lap, ára 1 frt.
6. Gyöngyösi István. **A csalárd Cupidonak** kegyetlenségét megismerő és annak mérges nyilait kerülő tiszta életnek geniusa. A költő sajátkezű kéziratából kiadta dr. RUPP KORNÉL, 194 lap, ára 1 frt.
7. Bessenyei György. **A természet világa** v. a józan okosság. A költő kéziratából első ízben kiadta BOKOR JÁNOS, 407 lap, ára 1 frt 80 kr.
8. Dugonics Andras. **Az arany pereczek.** III. kiad. Magyarázatokkal és szótárral kiadta BELLAAGH ALADÁR, 368 lap, ára 1 frt 60 kr.
9. Balogh István. **Ludas Matyi.** Bohózat 3 felvonásban. Kiadta BAYER JÓZSEF, 96 lap, ára 50 kr.
10. **Mondolat.** Dicshalom 1813. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Két hasonmással, 109 lap, ára 50 kr.
11. **Felelet a mondolatra.** Pesten 1815. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Függelék: A mondolat és a felelet egykoró bírálatai és Somogyi Gedeon válasza a feleletre. 114 lap, ára 50 kr.
12. **Telegdi Miklós** pécsi püspöknek felelete *Bornemissza Péter fejtegetés* című könyvére. Az 1580-iki kiadás után közrebocsátotta Dr. RUPP KORNÉL, 172 lap, 80 kr.

465. 449

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

XI.

FELELET
A MONDOLATRA
PESTEN 1815.

KIADTA
BALASSA JÓZSEF.

*
Ára 50 kr.

MAGY. AKADEMIAI
KÖNYVTÁR

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

Ez új vállalat célja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg :

1. SZÉKELY SÁNDOR, ARANYOS-RÁKOSI, **A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 123 lap, ára 60 kr.
2. Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázadból. A M. T. Akadémia kéziratából kiadta BAYER JÓZSEF, 80 lap, ára 40 kr.
3. Csiksomlyói nagypénteki misztériumok. A XVIII. századi kéziratból kiadta FÜLÖP ÁRPÁD, 244 lap, ára 1 frt.
4. Heltai Gáspár esopusi meséi, Colosvarot, 1566. Kiadta IMRE LAJOS, 304 lap, ára 1 frt 20 kr.
5. Poncianus históriája. Bécs 1573. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV. 231 lap, ára 1 frt.
6. Gyöngyösi István. **A csalárd Cupidonak** kegyetlenségét megismerő és annak mérges nyilait kerülő tiszta életnek geniusa. A költő sajátkezű kéziratából kiadta dr. RUPP KORNÉL, 194 lap, ára 1 frt.
7. Bessenyei György. **A természet világa** v. a józan okosság. A költő kéziratából első ízben kiadta BOKOR JÁNOS. 407 lap, ára 1 frt 80 kr.
8. Dugonics András. **Az arany pereczek.** III. kiad. Magyarázatokkal és szótárral kiadta BELLAAGH ALADÁR. 368 lap, ára 1 frt 60 kr.
9. Balogh István. **Ludas Matyi.** Bohózat 3 felvonásban. Kiadta BAYER JÓZSEF. 96 lap, ára 50 kr.
10. **Mondolat.** Dicsalóm 1813. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Két hasonmással. 109 lap, ára 50 kr.
11. **Felelet a mondolatra.** Pesten 1815. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Függelék: A mondolat és a felelet egykorú bírálatai és Somogyi Gedeon válasza a feleletre. 114 lap, ára 50 kr.
12. **Telegdi Miklós** pécsi püspöknek felelete *Bornemissza Péter fejtegetés* című könyvére. Az 1580-iki kiadás után közrebocsátotta Dr. RUPP KORNÉL. 172 lap. 80 kr.

465.449

RÉGI-MAGYAR KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

XII.

TELEGDI MIKLÓS

FÉCSI PÜSPÖKNEK FELELETE

BORNEMISSZA PÉTER FEJTEGETÉS

CZIMŰ KÖNYVÉRE.

AZ 1580-IKI KIADÁS UTÁN KÖZREBOCSÁTOTTA

Dr. RUPP KORNÉL.

*
Ára 80 kr.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

Ez új vállalat célja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg:

1. SZÉKELY SÁNDOR, ARANYOS-RÁKOSI, **A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 123 lap, ára 60 kr.
2. **Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázadból.** A M. T. Akadémia kéziratából kiadta BAYER JÓZSEF, 80 lap, ára 40 kr.
3. **Csiksomlyói nagypénteki misztériumok.** A XVIII. századi kéziratból kiadta FÜLÖP ÁRPÁD, 244 lap, ára 1 frt.
4. **Heltai Gáspár esopusi meséi,** Colosvarot, 1566. Kiadta IMRE LAJOS, 304 lap, ára 1 frt 20 kr.
5. **Poncianus históriája.** Bécs 1573. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV. 231 lap, ára 1 frt.
6. **Gyöngyösi István. A csalárd Cupidonak kegyetlenségét megismerő és annak mérges nyilait kerti tiszta életnek geniusa.** A költő sajátkezű kéziratából kiadta dr. RUPE KORNÉL, 194 lap, ára 1 frt.
7. **Bessenyei György. A természet világa v. a józan okosság.** A költő kéziratából első ízben kiadta BOKOR JÁNOS. 407 lap, ára 1 frt 80 kr.
8. **Dugonics András. Az arany pereczek.** III. kiad. Magyarázatokkal és szótárral kiadta BELLAAGH ALADÁR. 368 lap, ára 1 frt 60 kr.
9. **Balogh István. Ludas Matyi.** Bohózat 3 felvonásban. Kiadta BAYER JÓZSEF. 96 lap, ára 50 kr.
10. **Mondolat.** Dicshalom 1813. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Két hasonmással. 109 lap, ára 50 kr.
11. **Felelet a mondolatra.** Pesten 1815. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Függelék: A mondolat és a felelet egykoró bírálatai és Somogyi Gedeon válasza a feleletre. 114 lap, ára 50 kr.
12. **Telegdi Miklós pécsi püspöknek felelete Bornemissza Péter fejtegetés című könyvére.** Az 1580-iki kiadás után közrebocsátotta Dr. RUPE KORNÉL. 172 lap. 80 kr.

MAGY. AKADEMIA

KÖNYVTÁRA

465. 449

RÉGI-MAGYAR KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

XIII.

BESSENYEI GYÖRGY
AGIS TRAGÉDIÁJA

BÉCS 1772.

KIADTA

Dr LÁZÁR BÉLA.

★

Ára 60 kr.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

Ez új vállalat célja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg:

1. SZÉKELY SÁNDOR, ARANYOS-RÁKOSI, **A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 123 lap, ára 60 kr.
2. Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázadból. A M. T. Akadémia kéziratából kiadta BAYER JÓZSEF, 80 lap, ára 40 kr.
3. Csiksomlyói nagypénteki misztériumok. A XVIII. századi kéziratból kiadta FÜLÖP ÁRPÁD, 244 lap, ára 1 frt.
4. Heltai Gáspár esopusi meséi, Colosvarot, 1566. Kiadta IMRE LAJOS, 304 lap, ára 1 frt 20 kr.
5. Poncianus históriája. Bécs 1573. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV. 231 lap, ára 1 frt.
6. Gyöngyösi István. **A csalárd Cupidonak** kegyetlenségét megismerő és annak mérges nyilait kerülő tiszta életnek geniusa. A költő kéziratából kiadta dr. RUPP KORNÉL, 194 lap, ára 1 frt.
7. Bessenyei György. **A természet világa** v. a józan okosság. A költő kéziratából első ízben kiadta BOKOR JÁNOS 407 lap, ára 1 frt 80 kr.
8. Dugonics András. **Az arany pereczek.** III. kiad. Magyar rázatokkal és szótárral kiadta BELLAAGH ALADÁR. 368 lap ára 1 frt 60 kr.
9. Balogh István. **Ludas Matyi.** Bohózat 3 felvonásban. Kiadta BAYER JÓZSEF. 96 lap, ára 50 kr.
10. Mondolat. Dicshalom 1813. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Két hasonmással. 109 lap, ára 50 kr.
11. Felelet a mondolatra. Pesten 1815. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Függelék: A mondolat és a felelet egykorú bírálatai és Somogyi Gedeon válasza a feleletre. 114 lap, ára 50 kr.
12. Telegdi Miklós pécsi püspöknek felelete *Bornemissza Péter fejtegetés* czimű könyvére. Az 1580-iki kiadás után közrebocsátotta Dr. RUPP KORNÉL. 172 lap. 80 kr.
13. Bessenyei György. **Agis tragédiája.** Bécs 1772. Kiadta Dr. LÁZÁR BÉLA. Egy hasonmással. 171 lap. Ára 60 kr.
14. Bolyai Farkas. **II. Mohamed.** Szomorujáték három felvonás. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV. 112 lap. Ára 50 kr.

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

465.445

RÉGI-MAGYAR KÖNYVTÁR.

SZERKESZTI
HEINRICH GUSZTÁV.

XIV.

BOLYAI FARKAS
II. MOHAMED

SZOMORÚJÁTÉK HÁROM FÖLVONÁSBAN.

KIADTA

HEINRICH GUSZTÁV.

★

Ára 50 kr.

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

Ez új vállalat célja, nemzeti irodalmunknak régi, ritka vagy eddig nyomtatásban meg nem jelent termékeit hű szövegekben, a szükséges tájékoztató bevezetésekkel és jegyzetekkel a tudományos kutatás és tanulmány számára hozzáférhetővé tenni.

Eddig a következő füzetek jelentek meg:

1. SZÉKELY SÁNDOR, ARANYOS-RÁKOSI, **A székelyek Erdélyben.** Hősi költemény, 1822. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 123 lap, ára 60 kr.
2. Pálos iskola-drámák a XVIII. évszázadból. A M. T. Akadémia kéziratából kiadta BAYER JÓZSEF, 80 lap, ára 40 kr.
3. Csiksomlyói nagypénteki misztériumok. A XVIII. századi kéziratból kiadta FÜLÖP ÁRPÁD, 244 lap, ára 1 frt.
4. Heltai Gáspár esopusi meséi, Colosvarot, 1566. Kiadta IMRE LAJOS, 304 lap, ára 1 frt 20 kr.
5. Poncianus históriája. Bécs 1573. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV, 231 lap, ára 1 frt.
6. Gyöngyösi István. A csalárd Cupidonak kegyetlenségét megismerő és annak mérges nyilait kerülő tiszta életnek geniusa. A költő kéziratából kiadta dr. RUPP KORNÉL, 194 lap, ára 1 frt.
7. Bessenyei György. A természet világa v. a józan okosság. A költő kéziratából első ízben kiadta BOKOR JÁNOS 407 lap, ára 1 frt 80 kr.
8. Dugonics András. Az arany reczek. III. kiad. Magyar rázatokkal és szótárral kiadta LALLAAGH ALADÁR. 368 lap ára 1 frt 60 kr.
9. Balogh István. Ludas Matyi. Válogatás 3 felvonásban. Kiadta BAYER JÓZSEF. 96 lap, ára 50 kr.
10. Mondolat. Dicsalom 1813. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Két hasonmással, 109 lap, ára 50 kr.
11. Felelet a mondolatra. Pesten 1815. Kiadta BALASSA JÓZSEF. Függelék: A mondolat és a felelet egykorú bírálatai és Somogyi Gedeon válasza a feleletre. 114 lap, ára 50 kr.
12. Telegdi Miklós pécsi püspöknek felelete Bornemissza Péter fejtegetés című könyvére. Az 1580-iki kiadás után közreboesátotta Dr. RUPP KORNÉL. 172 lap. 80 kr.
13. Bessenyei György. Agis tragédiája. Bécs 1772. Kiadta Dr. LÁZÁR BÉLA. Egy hasonmással. 171 lap. Ára 60 kr.
14. Bolyai Farkas. II. Mohamed. Szomorujáték három felvonás. Kiadta HEINRICH GUSZTÁV. 112 lap. Ára 50 kr.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA